

UDK 81'33

ISSN 1451-7124

Друштво за примењену лингвистику Србије

Филолошки факултет у Београду
Филозофски факултет у Новом Саду

Примењена лингвистика

Linguistique appliquée

14

Београд - Нови Сад
2013

Друштво за примењену лингвистику Србије
Филолошки факултет у Београду
Филозофски факултет у Новом Саду

ПРИМЕЊЕНА ЛИНГВИСТИКА

Главни и одговорни уредник проф. др Весна Половина
Заменик главног и одговорног уредника мр Станислав Станковић

Чланови уредништва:

проф. др Биљана Мишић Илић
проф. др Марина Пуја Бадеску
доц. др Борко Ковачевић

Уређивачки одбор часописа:

др Снежана Гудурић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Вера Васић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Свенка Савић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Јулијана Вучо, редовни професор, Филолошки факултет у Београду
др Адријана Иким, редовни професор, Универзитет у Букурешту
др Ивон Врховац, редовни професор, Филозофски факултет у Загребу
др Тјаша Миклич, редовни професор, Универзитет у Љубљани
др Октавија Неделку, редовни професор, Универзитет у Букурешту
др Jean Léo Léonard, редовни професор, Université de Paris III, Sorbonne Nouvelle
др Давиде Астори, ванредни професор, Универзитет у Парми
др Јасмина Московљевић Поповић, ванредни професор, Филолошки факултет у Београду
др Силија Бернардини, ванредни професор, Универзитет у Болоњи

Рецензенти:

др Снежана Гудурић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Љиљана Марковић, редовни професор, Филолошки факултет у Београду
др Јелена Филиповић, редовни професор, Филолошки факултет у Београду
др Јулијана Вучо, редовни професор, Филолошки факултет у Београду
др Јасмина Московљевић Поповић, ванредни професор, Филолошки факултет у Београду
др Јелена Костић Томовић, ванредни професор, Филолошки факултет у Београду
др Марко Чудић, доцент, Филолошки факултет у Београду
др Борко Ковачевић, доцент, Филолошки факултет у Београду
др Наталија Панић Церовски, доцент, Филолошки факултет у Београду

САДРЖАЈ

Edita Andrić POSTPOZICIJE U MAĐARSKOM JEZIKU I NJIHOVI EKVIVALENTI U SRPSKOM	7
Alma Čović-Filipović METODOLOŠKI INSTRUMENTARIJ U ISTRAŽIVANJU PROPAGANDNE DIMENZIJE JEZIKA U ŠTAMPI.....	17
Branislav Ivanović, Maja Matić, Zorica Kovačević NEKE FONETSKE SPECIFIČNOSTI FRAZEOLOŠKIH FORMATIVA U NEMAČKOM I ŠVEDSKOM JEZIKU	29
Sofija Mićić, Danka Sinadinović TEACHING VOCABULARY TO MEDICAL ENGLISH STUDENTS – THEORY AND PRACTICE.....	39
Milica Vuković THE DISCOURSE OF THE ECONOMIC CRISIS: HEALTH AND SICKNESS METAPHORS IN THE MONTENEGRIN AND THE UK PARLIAMENT	51
Lina Miloševska LEXICAL INVENTIVENESS IN MACEDONIAN UNDER THE INFLUENCE OF ENGLISH.....	63
Tanja Samardžić, Maja Miličević CONSTRUCTING A LEARNER-FRIENDLY CORPUS-BASED DICTIONARY OF SERBIAN VERBAL ASPECT	77
Sabina Bakšić POLITENESS STRATEGIES IN TURKISH	91
Наташа Радусин Бардин ОПИС И МЕСТО ЈЕЗИЧКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ У НАСТАВИ ФРАНЦУСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА	101

Jelena Simunović Poluga PREVODNI EKVIVALENTI U OBLASTI POSLOVNE KOMUIKACIJE – ANALIZA PREVODA I PRIMJENA TEORIJA PREVOĐENJA	115
Zorica Prnjat ‘PLS LAJKUJ MOJ STS’: ANGLICIZMI U JEZIKU KORISNIKA DRUŠTVENE MREŽE TVITER.....	127
Erminka Zilić DASS DIR SOVIEL DARAN LIEGT! EKSKLAMATIVNE REČENICE UVEDENE SA <i>DASS</i> U NJEMAČKOM I ODGOVARAJUĆA SREDSTVA IZRAŽAVANJA U BOSANSKOM JEZIKU	139
Александар Стојкановић „LANGUAGE IS YOUR AMMUNITION: ЈЕЗИК У ОДБРАМБЕНОЈ ПОЛИТИЦИ САД“	151

811.511.141'367
811.163.41'367
811.511.141:811.163.41

Edita Andrić
Univerzitet u Novom Sadu

POSTPOZICIJE U MAĐARSKOM JEZIKU I NJIHOVI EKVIVALENTI U SRPSKOM¹

Sažetak: Postpozicije su odnosne reči koje u mađarskom stoje iza imenica, najčešće bez padežnih nastavaka i imaju funkciju izražavanja priloških odnosa, prvenstveno mesnih i vremenskih. Značenje i uloga im je slična onima koje poseduju priloški padežni nastavci. Od njih se razlikuju po tome što su duže, što imaju samo jedan oblik i relativno su samostalne. Postpozicije su kategorije reči koje, kao takve, ne postoje u srpskom jeziku, pa je cilj ovog izlaganja da se pored prezentovanja opisa, karakteristika i podela postpozicija, ukaže na njihove prevodne ekvivalente u srpskom.

Ključne reči: postpozicije, priloški odnosi, semantika postpozicija, postpozicione strukture, mađarski jezik

1. Pojam postpozicija

Postpozicije su specifične vrste reči koje stoje iza imenskih reči (najčešće imenica) i zajedno sa njima tvore postpozicionalnu konstrukciju za izražavaju okolnosti glagolske radnje. Termin postpozicija potiče iz latinskog i izražava mesto, položaj ovih reči u odnosu na nadređenu reč u konstrukciji, naspram prepozicije ili adpozicije. U jezicima iz našeg okruženja i u stranim jezicima koje nazivamo svetskim, ne postoji ova kategorija reči (samo se ponekad u kontekstualnoj ulozi javlja prepozicija iza determinatora). Ipak je dosta zastupljena u pretežno aglutinativnim jezicima, kao što su turski, gruzijski, japanski, jezicima koji geneološki spadaju u ugro-finsku grupu, zatim u kineskom itd.

Mađarske gramatike postpozicije svrstavaju u odnosne reči, zajedno sa članovima i veznicima. One su nenaglašene u rečenici, a konstrukcije koje tvore imaju prilošku sintaksičku funkciju. Značenja i uloge su im slični onima koje poseduju priloški padežni nastavci. Od njih se razlikuju po tome što su duže, što imaju samo jedan oblik i relativno su samostalne.

2. Semantička podela postpozicija

Postpozicije u mađarskom jeziku mogu da izraze vrlo širok spektar semantičkih odnosa među konstituentima u postpozicijskoj konstrukciji:

¹ Ovaj rad je načinjen u okviru projekta br. 178002 „Jezici i kulture u vremenu i prostoru” finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije

- najčešće je to mesni odnos (koji može biti statični ili direkcioni, te je prema tome i trojnost pravca veoma izražena);

- izražava vremenski odnos (takođe se deli na ateriornost, posteriornost, simultanost);
- može da doprinese preciziranju značenja stanja ili načina radnje;
- može da izrazi poređenje;
- ima i značenje društva ili sredstva;
- izražava i uzrok ili cilj.

Većina postpozicija je polisemična, jer pored primarne funkcije da, recimo, izražava unutrašnji mesni odnos, može da izrazi i spoljni lokalitet, ali i neke druge nespacijalne odnose, kao što su vreme, način.

2.1. Mesno značenje

Najveći broj postpozicija u mađarskom jeziku primarno izražava mesni odnos. Moramo napomenuti da se ove konstrukcije ne mogu posmatrati izolovano van rečeničkog konteksta, jer često i semantika predikata utiče na vrstu postpozicionih struktura. Tako uz statičke glagole, glagole mirovanja nalazimo lokativne postpozicije (koje odgovaraju na pitanje *gde?*), a uz glagole kretanja, odnosno pokretanja nekog objekta koristimo direkcione postpozicije. Pravac kretanja u odnosu na nadređenu reč takođe utiče na odabir postpozicija. Tako pored lokativnih razlikujemo još i postpozicije sa lativnim (odgovaraju na pitanje *kuda?*) i ablativnim (pitanje *odakle?*) mesnim značenjem. Postoje postpozicije koje imaju isti koren, ali imaju po tri varijante za izražavanje pomenutih odnosa:

alatt	– označava da se nešto ili neko nalazi ispod imenice/pod imenicom kojoj se postpozicija priključuje (az asztal alatt – ispod stola/pod stolom),
alá	– označava da je kretanje nečije ili nečega usmereno sa namerom da dođe u poziciju ispod imenice/pod imenicu uz koju стоји (az asztal alá – ispod stola/pod sto),
alól	– označava da se nešto ili neko pomera iz pozicije u kojoj se nalazilo ispod imenice (az asztal alól – ispod stola);
elött	– označava da se nešto ili neko nalazi ispred imenice/pred imenicom uz koju стоји (a ház előtt – ispred kuće/pred kućom),
elé	– označava da je nešto ili neko usmereno ispred imenice/pred imenicu (a ház elé – ispred kuće/pred kuću),
elől	– označava da se nešto ili neko pomera iz pozicije u kojoj se nalazilo ispred imenice (a ház elől – ispred kuće);
mögött	– označava da se nešto ili neko nalazi iza imenice kojoj se priključuje (a ház mögött – iza kuće),
mögé	– označava da je nešto usmereno iza imenice uz koju стоји (a ház mögé – iza kuće),
mögül	– označava da se nešto ili neko pomera iz pozicije u kojoj se nalazilo iza imenice (a ház mögül – iza kuće);
mellett	– označava da se nešto ili neko nalazi pored imenice kojoj se postpozicija priključuje (a fal mellett – pored zida),
mellé	– označava da je nešto ili neko usmereno da zauzme položaj pored imenice uz koju стоји (a fal mellé – pored zida),

mellől	– označava da se nešto ili neko pomera iz pozicije u kojoj se nalazilo kraj imenice (a fal mellől – pored zida);
fölött	– označava da se nešto ili neko nalazi iznad imenice kojoj se priključuje (a feje fölött – iznad njene/njegove glave),
fólé	– označava da je nešto ili neko usmereno iznad imenice uz koju stoji (a feje fólé – iznad njene/njegove glave),
fölbül	– označava da se nešto ili neko pomera iz pozicije u kojoj se nalazilo iznad imenice (a feje fölbül – iznad njene njegove glave);
között	– označava da se nešto ili neko nalazi između imenica iza kojih стоји (az ujjai között – među prstima),
közé	– označava da je nešto ili neko usmereno između pomenutih imenica (az ujjai közé – među prste),
közül	– označava da se nešto ili neko pomera iz pozicije u kojoj se nalazilo između dve imenice (az ujjai közül – između prstiju).

Kao što se to i iz prevoda može zaključiti, u srpskom nemamo načina da na adekvatan način izrazimo razliku u značenju gore pomenutih postpozicija, pošto se oni prevode uglavnom na isti način (jer se ne može dosledno na formalnom planu iskazati razlike između lokativnog, lativnog i ablativnog značenja) ili pak opisno.

A színház előtt várlak.	Čekam te <i>ispred pozorišta/pred pozorištem</i> .
A színház elől indulunk.	Krećemo <i>ispred pozorišta</i> . (doslovno: <i>od ispred</i>)
A színház elé értem.	Stigla sam <i>ispred pozorišta/pred pozorište</i> . (doslovno: <i>do ispred</i>)

Az ágy fölött könyvespolc van.	<i>Iznad kreveta / Nad krevetom</i> se nalazi polica sa knjigama.
Az ágy fölé könyvespolcot teszek.	Staviću policu sa knjigama <i>iznad kreveta / nad krevet</i> .
Leveszem a könyvespolcot az ágy fölül.	Skinuću policu sa knjigama <i>iznad kreveta</i> .

U gornjim primerima u srpskom nalazimo ili identične predloške konstrukcije, bez obzira na konkretne direkcione spacialne odnose, ili za lokativni odnos kao alternativu možemo koristiti genitiv ili instrumental sa odgovorajućim predlozima, odnosno za lativnu relaciju umesto genitiva koristimo akuzativ.

Moramo ovde pomenuti još jednu specifičnost mađarskog jezika, a to je da glagolski prefiks ponekad ima ulogu u perfektivizaciji intranzitivnih glagola, pa u tom slučaju se i oni mogu dopuniti lativnom konstrukcijom:

A macska a ház előtti ül.	Mačka sedi <i>ispred kuće</i> .
A macska kiül a ház elé.	Mačka seda <i>ispred kuće/pred kuću</i> .

Postoje neke postpozicije koje imaju samo ablativne i lativne (*felől*, *felé*), ili lokativne i lativne (*körül*, *köré*) oblike, a ima i onih koji nemaju svoje varijante, već samo po jedan oblik: *túl*, *után*, *iránt*, *át*, *keresztül* itd.

- felé – označava da se nešto kreće ka imenici uz koju stoji,
 felől – označava da se nešto kreće iz pravca imenice uz koju stoji.

A város felé indultam. / Krenula sam prema gradu.(prema/ka + dativ)
 A felhő a város felől érkezik. / Oblak stiže iz pravca grada. (iz pravca + genitiv)

- körül – označava da se nešto nalazi oko nečega što je imenovano u imenici,
 köré – označava da se nešto kreće da zauzme mesto oko imenice.

A lába köriül víztócsa állt. / Oko njenih nogu su bile barice. (oko + genitiv)
 A nyaka köré érmet akasztott. / Okačio je medalju oko vrata (oko + genitiv)

Sekundarno, neke od gore pomenutih lokativnih pospozicija mogu izražavati i druge odnose:

- vreme: **az óra alatt** (u toku časa), **az óra előtt** (pre časa);
Másfél óra alatt érkezett meg a repülő Párizsba.
 Avion je stigao **za sat i po** do Pariza.
- način ili stanje: **kéz alól** vettem (kupila sam korišćenu stvar, 'ispod ruke'), **áron alul** vettem (kupila sam ispod cene).

2.2. Postpozicije koje primarno izražavaju vreme

Postpozicije, kao što smo već i napomenuli, mogu da izražavaju i vreme, i one se mogu podeliti u zavisnosti od toga označavaju li neku tačku u vremenu, nekakav vremenski period, ili anteriornost, posteriornost, simultanost, sukcesivnost (upućivanje na budućnost), kao i početak vršenja radnje. Primarna funkcija nekih od njih jeste upravo to da zajedno sa imenicom uz koju stoje označavaju vreme radnje.

múlva, múltán, múlván – označavaju vreme koje treba da prođe da bi se radnja izvršila (obično stoji iza imenice sa determinativom), u suštini ona upućuje na budućnost, odnosno na posteriornost:

Öt perc múlva érkezem.

Stižem **za pet minuta**.

- óta – označava vreme, početak od kada traje neka radnja, ali tu se podrazumeva i vremenski period od tog trenutka pa sve do vremena govorenja:

Újév óta nem láttalak.

Nisam te videla **od Nove Godine**.

tájt, táján – označava približno vreme kada se radnja odigrava:

20-a táján kapunk fizetést.

Dobijamo platu **oko 20**.

közben – označava vremenski period u okviru kojega se nešto dešava, za vreme kojeg se neka radnja odigrava:

Repülés közben tilos a dohányzás.
Za vreme / u toku leta pušenje je zabranjeno.

után – označava posteriornost:

Óra után egyenesen haza megyek.
Posle časa idem pravo kući.

Već gore pomenute primarno lokativne postpozicije takođe mogu izraziti vreme, kao što je *alatt* (izražava simultanu radnju: *óra alatt* / za vreme časa), *előtt* (izražava anteriornost: *óra előtt* / pre časa). Pomenimo još i postpozicije *kezdve* i *fogva* koje mogu izraziti od kada, od kog momenta se neko vreme računa.

2.3. Postpozicije koje izražavaju apstraktne odnose ili predstavljaju rečičke dopune

U ovu semantičku podgrupu spada mnogo manje postpozicija, zbog toga ih i pominjemo zajedno.

2.3.1. Stanje ili načinske okolnosti izražavaju:

nélkül – izražava nedostatak, nepostojanje onoga što je označeno imenicom uz koju стоји
Harag nélkül távozott. / Otišao je bez ljutnje. bez + genitiv
Szó nélkül távozott. / Otišao je bez reči.

helyett – izražava zamenjivanje, supstituciju jednog pojma drugim
Anna helyett én jöttem. / Umesto Ane ja sam došla umesto + genitiv
Zsír helyett olajjal főz. / Umesto masti koristi ulje za kuvanje.

gyanánt – ujedno izražava i poređenje načina: poput čega, na koji način, u svojstvu koga ili čega se nešto dešava; da neko/nešto radi na način kao da je neko/nešto imenovano imenicom iza koje стоји
Mostoha gyanánt báník vele.
Ponaša se prema njoj kao da joj je mačeha/poput mačehe. poput + genitiv

szerint – izražava kriterijum, prevodni ekvivalenti konstrukcije sa ovom postpozicijom mogu biti veoma raznovrsni, npr. „prema nečijem mišljenju”, odnosno „na osnovu nečega”, „u skladu sa nečim”, „uzimajući u obzir imenicu iza koje стоји”, „u odnosu na nešto”
Az ő véleménye szerint...
Po/prema njegovom/njenom mišljenju... po/prema + lokativ

2.3.2. Postoje postpozicije čija je primarna funkcija da izražava društvo:

együtt – izražava uključivanje još nekih osoba, da se radnja sprovodi zajedno sa nekim, u društvu
Annával együtt utazom. / Putujem sa Anom. sa + instrumental

2.3.3. Postpozicije za izražavanje sredstva, odnosno posredovanja:

által – preko koga, čega, čijim posredovanjem, odnosno posredstvom koga se odvija radnja

A szomszéd által üzentelem hazá.

Preko komšije sam poslala poruku kući.

preko + genitiv

Po komšiji sam poslala poruku kući.

po + dativ

A lektor által törölt szó.

Reč koja je izbrisana od strane lektora.

od strane + genitiv

révén – pomoću koga ili čega se ostvaruje radnja

A gyógyszer révén gyógyult meg.

Pomoću ovog leka se izlečio/izlečila. pomoću + genitiv

Bátyja révén szerzett új állást.

Zahvaljujući bratu je našao nov posao.

adv + dativ

útján – izražava putem ili pomoću, posredstvom koga/čega se radnja odvija

Tolmács útján kommunikál.

Komunicira posredstvom prevodioca. posredstvom + genitiv

Sorshúzás útján döntenek.

Odlučuje se putem izvlačenja.

putem + genitiv

2.3.4. Uzrok se između ostalog najčešće izražava postpozicijom:

miatt – zbog koga ili čega se radnja odigrava ili se ne sprovodi

Anna miatt lekéstem a vonatot.

Zbog Ane sam zakasnila na voz.

zbog + genitiv

Az elszámolás miatt jöttem.

Došla sam zbog obračuna.

zbog + genitiv

2.3.5. Cilj se izražava postpozicijama:

iránt – označava usmerenost radnje, osećanja, odnosa prema imenici uz koju stoji

A lány iránt kedvesek voltak.

Bili su pažljivi prema devojci.

prema + dativ

A szüleim iránt érdeklődik.

Raspituje se za moje roditelje.

za + akuzativ

végett – sa kojim ciljem, radi čega se radnja sprovodi

Gyógykezelés végett fürdőbe utalták.

Uputili su ga u banju radi lečenja. radi + genitiv

2.3.6. Namena se izražava pomoću dve postpozicije:

számára – kome/čemu je nešto ili radnja namenjena
Tankönyv az első osztály számára.
Udžbenik za prvi razred. za + akuzativ

Kinek a számára tették félre?
Za koga ste to sačuvali? za + akuzativ

részére – za koga, u čiju korist se radnja sprovodi
Anna részére hoztak egy könyvet
Doneli su knjigu za Anu. za + akuzativ

2.3.7. Uslov se krije u konstrukcijama sa postpozicijom *esetén*

esetén – pod kojim uslovima se radnja sprovodi ili ne
Betegség esetén az üzlet zárva.
U slučaju bolesti prodavnica se zatvara. (u +lok) + genitiv

Značenja pojedinih postpozicija se vremenom, dijahrono posmatrano, pomera, prvo u okviru sličnih značenjskih kategorija, zatim preko zajedničkih sintaksičkih uloga pa sve do sasvim apstraktnih značenja. Pogledajmo samo dva primera. Postpozicija *keresztről* primarno ima mesnu semantiku, ali istovremeno može da izrazi vremensko, ali i načinsko značenje:

<i>keresztről</i>	mesto	Ahogy mentünk a szobán <i>keresztről</i> ...
	vreme	Dok smo prolazili <i>kroz sobu</i> ... kroz + akuzativ
	način	<i>Órákon keresztről</i> csak őt hallgattuk. <i>Satíma</i> smo samo nju slušali. instrumental
	način	<i>Szemüvegen keresztről</i> nézett ránk. Gledao nas je <i>kroz naočare</i> . kroz + akuzativ

Isto tako i postpozicija *kívül*, osim mesta može da označi i način, okolnost, pa čak i stanje:

<i>kívül</i>		
mesto		Az öregember <i>házon kívül</i> volt.
	način	Starac je bivao <i>van kuće</i> . izvan, van + genitiv
	okolnost	<i>Soron kívül</i> betolakodott az üzletbe.
	stanje	<i>Preko reda</i> je ušao u radnju. preko + genitiv
		<i>Tudtán kívül</i> történt minden.
		Sve se desilo <i>bez njenog znanja</i> bez + genitiv
		<i>Eszméletén kívül</i> van.
		<i>Bez svesti</i> je. bez + genitiv

3. Podela postpozicija prema postpozicijskoj strukturi

Postpozicije možemo podeliti i u zavisnosti od morfološke strukture čitave konstrukcije, tačnije kom obliku imenice se dodaje ova vrsta reči.

3.1. Većina postpozicija se dodaje **imenici u osnovnom obliku**, bez ikakvog padežnog nastavka, dakle u nominativu²:

Lámpa nélküli olvas.
Čita bez lampe.

Külseje után ítéltve...
Sudeći po izgledu...
Možemo im, međutim, dodati prisvojne lične nastavke kao u drugom primeru.

3.2. Nekoliko se postpozicija, međutim, priključuje **imenici u nekom od adverbijalnih padeža**. I to:

- najveći broj takvih postpozicija dodaje se imenici u superesivu, sa padežnim nastavkom '-n/on/en/ön': *alul, fölül, kívül, belül, innen, túl, át, keresztül, kezdve*

<i>Órákon át</i> figyeltem a lázát.	
<i>Satima sam joj</i> pratila temperaturu.	instrumental
<i>Az udvaron belül</i> szabad volt játszani.	
<i>Unutar dvorišta</i> moglo seigrati.	unutar + genitiv

- uz imenicu sa nastavkom za sublativ '-ra/re' koristi se postpozicija *nézve*:

<i>A gyerekekre nézve</i> ez előnyös helyzet volt.	
<i>Što se tiče dece</i> , to im je išlo u prilog.	rečenica

- postpozicija *képest* se priklučuje padežu '-hoz/hez/höz':

<i>Ahhoz képest</i> hogy először csináltam	
elég jól sikerült.	višečlani
<i>S obzirom na to</i> da sam to prvi put radila,	predloški
dobro mi je uspelo.	izraz

- padežnom nastavku '-nál/nél' dodajemo postpoziciju *fogva*:

<i>A hajánál fogva</i> húzta ki a folyóból.	
Izvukao ju je iz reke <i>vukući je za kosu</i> .	gl. prilog kondenzuje rečenicu

2 Za razliku od predloga koji idu uz padežne oblike imenica.

- imenicu sa padežnim nastavkom '-tól/től' slede postpozicije *fogva* i *kezzve*, ali, za razliku od gore navedene postpozicije, *fogva* ovde umesto načinskog ima vremensko značenje:

E naptól fogva mindig köszöntem neki.

Od tog dana sam mu se uvek javljala. od + genitiv

- imenici u instrumentalu (sa padežnim nastavkom '-val/vel') možemo dodati postpoziciju *együtty i szemben*:

Annával szemben két lány ült.

Prekoputa/Naspram Ane sedele su dve devojke. prekoputa/
naspram + gen.

Postpozicije se mogu dodati i oblicima ličnih zamenica u pojedinim padežima:

Hozzámi képest te jól jártál.

U odnosu na mene ti si dobro prošao.

Velük szemben rosszul viselkedtek.

Prema njima su se loše poneli.

Postpozicija je nosilac priloškog značenja, stoga je u neposrednoj vezi sa prilozima, glagolskim prefiksima i odgovarajućim padežnim oblicima imenica. Tako se dešava da jedan jedini oblik može da ima različite funkcije, pa i da pripada različitim vrstama reči: ponekad je postpozicija, nekada prefiks, a nekada imenica u nekom padežu:

Székek állnak az asztal körül. - postpozicija

Oko stola se nalaze stolice.

Körös-körül mindenfelé csak hó. - prilog

Okolo svuda samo sneg.

A szobán át jutottunk el a fürdőszobáig. - postpozicija

Preko sobe smo došli do kupatila.

Áthaladtunk a szobán. - glagolski prefiks

Prošli smo kroz sobu.

Još jedna specifičnost mađarskih postpozicija je u tome što im se mogu dodati lični nastavci i tada se oni osamostaljuju kao lekseme i postaju prilozi sa značenjem koju izražava postpozicija, ali u odnosu na određeno lice:

én + előtt → *én előtttem* → *előtttem*

Znači, prvo se ličnoj zamenici *ja* dodaje postpozicija *ispred* („ispred ja“) zatim se postpoziciji dodaje lični nastavak za prvo lice (-*m*), čime je izražavanje lične zamenice postalo suvišno.

4. Ekvivalenti mađarskih postpozicija u srpskom

Mađarskim postpozicijskim konstrukcijama, kao što smo na osnovu primera mogli zaključiti, u srpskom (sa nekim izuzecima gde nalazimo instrumental i dativ bez predloga) odgovaraju predloške konstrukcije, tačnije padežni oblici imenica sa odgovarajućim

predlozima. Može se, naime, reći da se odnosi u rečenici koji se u srpskom izražavaju predloškim konstrukcijama, u mađarskom jeziku izražavaju ili padežnim nastavcima ili pak postpozicijama.

Napomenimo još jednom, da se za sistem spacijalnih postpozicija za izražavanje direkcionih odnosa u mađarskom ne mogu naći istovetni ekvivalenti u srpskom, već samo prevodna predloško-padežna rešenja za sva tri pravca.

Postoji nekoliko slučajeva kada se konstrukcija sa postpozicijom mora prevesti sintagmom, ili čak rečenicom, u tim primerima su postpozicije upotrebljene u prenesenom značenju, odnosno kao deo rečičkog sklopa.

A gyerekekre nézve ez előnyös helyzet volt.

Što se tiče dece to im je išlo u prilog.

Ahhoz képest, hogy először csináltam, elég jól sikerült.

S obzirom na to da sam to prvi put radila, dobro mi je uspelo.

5. Literatura

- Balogh, J. (2001) A kereszteződő szófajúságról. In: *Magyar nyelvőr* 437-443.
www.c3.hu/~nyelvor/period/.../125404.htm
- Bokor, J. (1991). Szótan. In: Jászó A. (szerk.) *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, 159–299.
- Kemény, G. (2009). Az analitikus kifejezésmód érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban
In: *Magyar Nyelvőr* 263—274. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1333/133302.pdf>
- Keszler, B (2000). *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Máta, D. M.(2002). A névutók és a névutómelléknevek története. In: *Magyar nyelvőr* 72-87. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1261/126108.htm>
- Nádasdy, Á. (2005). A névutó. In: *Magyar Narancs* 2005. 07. 28
http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/75.html
- Sebestyén, Á. (1965). *A magyar nyelv névutórendszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Velcovs, M. (1968). A szófajok. In: Rácz, E. (szerk.) *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 9–83.

Edita Andrić

POSTPOSITIONS IN HUNGARIAN AND THEIR EQUIVALENTS IN SERBIAN

Summary: Postpositions are relative words which assume a postnominal position in Hungarian. Typically, they appear without inflectional affixes marking the grammatical category of case and their function is to express adverbial temporal and spatial relations. Their meaning and function is similar to that of the adverbial case endings. What distinguishes former from the latter is that postpositions are longer and relatively independent. In addition they have a single form. Serbian does not recognize postpositions as parts of speech; therefore, this paper aims at describing, identifying and classifying postpositions in Hungarian and offering their equivalents in Serbian.

Key words: postpositions, adverbial relations, semantics of postpositions, postpositional structures, Hungarian.

Alma Čović-Filipović
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

**METODOLOŠKI INSTRUMENTARIJ U ISTRAŽIVANJU
PROPAGANDNE DIMENZIJE JEZIKA U ŠTAMPI**

Sažetak: U predstavi prosječnog konzumatora masovnih medija isti u prvoj liniji stope u funkciji informisanja šire javnosti, tj. prenose informacije o onome što je izvan dometa neposredne spoznaje medijskog korisnika. Da mediji, međutim, nisu samo odraz realnosti, već da mogu igrati fundamentalnu ulogu u konstituiranju stvarnosti, a time i u oblikovanju svijesti i stavova svojih konzumenata, činjenica je koje mnogi čitaoci, gledaoci ili slušaoci često nisu ni svjesni.

U radu se stoga želi prikazati mogući metodološki instrumentarij za lingvističko istraživanje jezika u štampanim medijima s posebnim osvrtom na njegovu propagandnu dimenziju.

Ključne reči: kritična analiza diskursa, komunikativna tekstna lingvistika, propaganda, politički diskurs, mediji

Svijet koji nas okružuje karakterizira pluralizam ideja, vrijednosti, svjetonazora. Njegova konceptualizacija nije homogena. Čak i u slučaju apsolutističkih vladajućih oblika ili totalitarnih režima nametanje jednooumlja bilo je i ostalo utopija. Stoga pitanje, koje se s lingvističkog gledišta u ovom radu postavlja, uopšteno postavljeno glasi na koji način se jedan svjetonazor nadmeće s drugim, kako se na „tržištu ideja“ vlastita prezentuje kao ona prava?

S pojavom štampe širenje ideja (i naravno informacija uopšte) dobilo je novi oblik i mogućnosti. Novine – katkad slikovito nazvane i sedmom silom – već su ubrzo nakon svog nastanka igrale bitnu ulogu u uticanju na javnost i javno mijenje, što je naravno ubrzo prepoznato od strane nosilaca vlasti. Tako mediji i njihova sprega s pozicijama vlasti i moći već duže vremena predstavlja atraktivni predmet istraživanja u raznim naučnim disciplinama koji ni do danas nije izgubio svoju privlačnost. Štaviše, u novije vrijeme može se zamjetiti porast interesa za ovu oblast, kako u lingvistici, tako i u drugim naučnim disciplinama.

Kako propaganda, međutim, nije isključivo jezička pojava, već je jezik samo jedan od njenih medija, pred lingviste se postavlja pitanje kako istražiti pojavu koja nadilazi sam jezik i obuhvata entitete kao što su moć, ideologija, znanje i konačno kolektivna svijest. Istraživanje propagande u jeziku, dakako, nije nova pojava. U ovom radu, međutim, cilj je ponuditi metodološki instrumentarij koji proizilazi iz novijih lingvističkih modela čiji pristup jeziku nudi adekvatniji odgovor na izazove koje pred lingviste postavlja istraživanje propagandne dimenzije jezika.

O pojmu propaganda

Prije nego se pozabavimo mogućnostima njenog istraživanja, nužno je definisati propagandu kao pojam za koji postoje mnoge definicije. Etimološki gledano, riječ propaganda ima svog „biološkog“ pretka – latinski glagol „propagare“ koji je nosio značenje „širiti“, „razmnožavati“ (usp. Jowett; O’Donnell, 2006: 2). Kao koncept postojala je još u vrijeme antičkih Grka i starog Rima¹ ali se kao pojam uvodi u 17. vijeku kada ga papa Grgur XV., u skladu s izvornom semantikom ali u metaforičkom smislu, koristi u nazivu zajednice misionarskog karaktera, *Sancta congregatio christiano nomini propaganda*. Zajednica je imala cilj da širi katoličanstvo i potiskuje protestantizam, te je u to vrijeme, barem kada je riječ o katoličkoj zajednici, riječ propaganda imala pozitivnu konotaciju, jer je „za crkvu propaganda bila dobrotvoran proces u kojem su oni koji su ubijeni putem propagande iskusili istinsku vjeru i božiju milost“² (Kunczik, 2002: 31). Međutim, prema Jowett; O’Donnell (ibid: 2) već je u to vrijeme propaganda stekla negativan ugled: „Because the propaganda of the Roman Catholic Church had as its intent spreading the faith to the New World, as well as opposing Protestantism, the word propaganda lost its neutrality, and subsequent usage has rendered the term pejorative.“ Ovo, naoko proturiječno vrednovanje propagande zapravo prodire u samu srž njenog bića – propaganda, odnosno njen vrednovanje usko je vezano za perspektivu procjenjivača, jer ono što je za nekoga propaganda, za drugog je samo iznošenje činjenica: „It is common to identify an opponent’s communications as propaganda, while maintaining that only one’s side is telling the truth“ (Marlin, 2002: 15). Edward L. Bernays, američki savjetnik za odnose s javnošću, propagandu definiše na sljedeći način: „Modern propaganda is a consistent, enduring effort to create or shape events to influence the relations of the public to an enterprise, idea or group.“ (1928.:19). Harold Lasswell, opet, eksplicitnije definira ona svojstva propagande koja se danas prevashodno asociraju s ovim pojmom: „Propaganda is concerned with the management of opinions and attitudes by the direct manipulation of social suggestion rather than by alerting other conditions in the environment of the organism“ (cit. prema Marlin, 2002.: 19). Ono što ova definicija naglašava je da se u slučaju propagande radi o utjecanju na mišljenje i stavove ljudi ili grupa koji su predmet ciljanog manipulisanja u interesu propagandiste, odnosno onih za koje on propagira. Time je, naravno, istaknuta i, po mišljenju nekih, „negativna“ strana propagande koja navodno od ciljne grupe pravi marionete, podložne upravljanju od strane drugih.

Moderne definicije propagande se ne razlikuju bitno od navedenih. Kako Bussemer (2005: 28) navodi, u njemačkom govornom području najiscrpniju definiciju propagande dao je Gerhard Maletzke: „‘Propagandom’ se nazivaju planirani pokušaji da se komunikacijom radi političkog cilja utiče na mišljenje, stavove i načine ponašanja ciljnih grupa.“³ (cit. prema Bussemer, ibid: 28). Ova definicija je utoliko relevantna jer naglašava da se propagandom smatra pokušaj, odnosno namjera, a ne rezultat procesa uticanja na javnost (usp. Bussemer, ibid).

1 „The use of propaganda has been an integral part of human history and can be traced back to ancient Greece for its philosophical and theoretical origins.“ (Jowett et al., 2006: 49)

2 „Für die Kriege war Propaganda ein wohltätiger Prozess, kam doch der durch Propaganda Überzeugte in den Genuss des wahren Glaubens und göttlicher Gnade.“ (Kunczik, 2002:31)

3 „‘Propaganda’ sollen geplante Versuche heißen, durch Kommunikation die Meinung, Attitüden, Verhaltensweisen von Zielgruppen unter politischer Zielsetzung zu beeinflussen.“ (cit. prema Bussemer, ibid: 28).

Svaka od navedenih definicija stavlja dakle u fokus neke od aspekata propagande. Zajednički imenilac svim navedenim definicijama je pokušaj formiranja stavova i mišljenja određene ciljne grupe. Taj pokušaj se odvija u pravilu putem medija i unutar društveno-političkog komunikacijskog područja. Ono što je sadržajno karakteriše je „komplementarnost nadvišene slike o sebi i potkazivačke slike o drugom“⁴, a sa etičkog stanovišta „(podređivanje) istine instrumentalnom kriteriju učinka“⁵ (Bussemer, ibid: 33).

Međutim, ni najšira definicija propagande nije u stanju obuhvatiti koncept propagande u svoj njegovoj kompleksnosti, niti je lako povući granicu između propagande i nepropagande. Zbog toga Bussemer predlaže dinamično shvatanje propagande pri čemu je glavni cilj „približiti se „ideji“ koja стоји iza fenomena propagande u svim njenim različitim ispoljavanjima (...)“ (ibid: 40).

Slijedeći ovaj prijedlog, u sljedećem poglavlju ćemo se pozabaviti tehnikama propagande koje ovaj, do sada apstraktan fenomen čine opipljivijim.

Tehnike propagande

Kada se govori o tehnikama propagande u literaturi se često referira na listu istih koju je 1939. godine sačinio njujorški Institut za analizu propagande - (IPA)⁶ (usp. Marlin; Shabo). Riječ je o nekim desetak tehnika od kojih ćemo ukratko navesti sedam koje su relevantne za lingvistička istraživanja.

Glittering Generalities/blistava generalizacija

Ova tehnika metaforičnog naziva koristi semantični potencijal određenih leksema kako bi se propagirala neka politička pozicija. Karakterizira ih s jedne strane „blistavost“ značenja, što se može protumačiti da su pozitivno konotirane te da time bacaju „sjaj“ na ono za šta se propagandist zalaže, a s druge strane širina značenja koja omogućava da se leksem odnosi na različite koncepte: „Glittering Generalities „mean different things to different people; they can be used in different ways.“ (Marlin, 2002: 102). Kako Schröter/Carius naglašavaju, te se riječi odnose na tako pozitivno vrednovanje koncepte da je njihovo preispitivanje praktično tabu (usp. 2009.: 22). Kao primjeri takvih pozitivno konotiranih šlagvorta u literaturi se navode sloboda, demokratija, prosperitet, snaga i sl.

Transfer/Prijenos

Transfer, kako sama riječ kaže, je tehnika kojom se prenose pozitivni atributi neke stvari na drugu stvar koja ih ne posjeduje (usp. Marlin, 2002: 103). Ti pozitivni atributi mogu biti autoritet određene osobe ili institucije, prestiž ili se može odnositi na opće odobravanje javnosti.

4 „Komplementarität vom überhöhten Selbst- und denunzierendem Fremdbild“ (Bussemer, ibid: 33).

5 „(die Unterordnung der) Wahrheit dem instrumentellen Kriterium der Effizienz“ (ibid)

6 Institute for Propaganda Analysis

Testimonial/Svjedočenje

Ova tehnika se koristi sugestivnom moći autoriteta izvora od kojeg potiču navodi. S obzirom da nismo skloni sumnjati u izvor koji smatramo referentnim, takvi navodi se rijetko preispituju: “This appeal to authority encourages us to accept ideas without subjecting them to critical examination.” (Marlin, ibid: 104). Problem, međutim, nastaje kada se navodi pripisuju netačnom izvoru, modificiraju se ili je izvor nepouzdan.

Card Stacking/Selektivno izostavljanje

“Card stacking is a technique in which the propagandist gives an unfair advantage to one point of view, while weakening another.” (Shabo, 2008: 24). Ovdje se dakle ne radi o davanju lažnih informacija, već je riječ o svjesno neizbalansiranom informiraju koje određene podatke marginalizira i tako sugerira da su manje važni, dok druge opet naglašava. Kao što Shabo (ibid: 26) konstatiše, cenzura je ekstreman oblik card stackinga: “Rather than minimizing the exposure of an opposing view or painting one side of an argument in a more favourable light, censorship removes all other sides completely.” (ibid).

Assertion/Tvrđnja

Po Shabu (ibid: 11) najjednostavniji, a opet iznenađujuće uspješan oblik propagande. Može se definirati kao tehnika predstavljanja spornih ili neizvijesnih stvari činjeničnim, a da se to ničim ne potkrepljuje (usp. Shabo, ibid). Istovremeno se tvrdnjom sporne stvari ekstremno pojednostavljaju, jer su reducirane na “činjenice” te nisu prikazane u svojoj kompleksnosti. U istraživanju iste od velike je pomoći kategorija modaliteta o kojem ćemo govoriti nešto kasnije.

Bandwagon/Pasivno sljedbeništvo

Pojam “bandwagon” potiče s početka 19. vijeka i u to vrijeme referirao je na vozila s muzikom i zabavnim točkama koje su političari u to vrijeme koristili da privuku pažnju publike. Prepoznavši popularnost određenih vozila, drugi političari bi pokušavali da dobiju mjesto, bez obzira da li su istomišljenici ili ne, samo da bi bili dio pobjedničkog tima (usp. Shabo, ibid: 18). Ova tehnika isprva podsjeća na “transfer”, međutim bandwagon adresira sasvim druge psihičke mehanizme čovjeka, točnije rečeno instinkt krda (ili po Le Bonu Teorija zaraze) koji se općenito odnosi na činjenicu da ljudi vole biti dio većine, a ne izvan (usp. ibid). S toga će se tehnika bandwagon često prepoznati u tvrdnjama da su svi involvirani u neku radnju koja se propagira apelirajući na gore navedeni instinkt primaoca poruke i izazivajući kod njega reakciju pridruživanja odnosno podržavanja. S druge strane, tehnika komplementarna bandwagonu je difamiranje onih za koje je izvjesno da se ne žele pridružiti „većini“.

Lingvistički teoretski okvir istraživanja

Kako su gore navedene tehnike propagande isuviše šture kategorije koje nisu operacionalizirane za lingvistička istraživanja, na početku samog istraživanja postavlja

se pitanje u okviru koje lingvističke teorije istražiti ovu pojavu u jeziku? U tu svrhu je potrebno istaći da se propaganda, iako nejezička kategorija, služi jezikom kao instrumentom, a kada je riječ o dnevnoj štampi, onda je jezik jedan od glavnih sredstava propagandnog djelovanja.

Instrumentalnost jezika u ljudskom djelovanju već 1934. godine ističe jezični teoretičar i psiholog Karl Bühler koji po uzoru na Platona jezik određuje kao „alat (organon) kojim čovjek čovjeku saopštava nešto o stvarima.“ (Bühler, 1982: 24)⁷, a sam jezički znak stavlja u relaciju s pošiljaocem, primateljem i predmetima (u širem smislu) koje označava. Time Bühler u opis jezika uvodi i korisnike s njihovim motivima, psihičkim stanjima i ciljevima. Jezički znak je po njemu „Simbol na temelju njegove svrstanosti predmetima i stanjima stvari/situacijama, simptom (pokazatelj, indicium) na temelju njegove ovisnosti o pošiljaocu čiju unutrašnjost izražava, i signal na temelju apela na slušatelja čije unutrašnje i spoljašnje ponašanje usmjerava poput drugih prometnih znakova.“⁸ (Karl Bühler 1982.; 28). Štaviše, Bühler jezičkom znaku pored funkcije označavanja stvari pripisuje moć uticaja na ponašanje primatelja i to u onom smislu koji je prizeljkivan od pošiljatelja (usp. tri funkcije jezičnog znaka prema Bühlerovom modelu kod Heinemann, 2008: 119).

I američki semiolog Charles Morris predstavlja jezični znak u njegovoj relaciji sa korisnikom, a impulsi su došli i iz sovjetske psihologije djelovanja (usp. Heinemann/Viehweger, 1991: 55). Konačno je jedan od temelja ovakvog pogleda na jezik bila i teorija govornih činova koju su utemeljili filozofi jezika Austin i Searle, a koja se nadovezivala na Wittgensteinovu tezu da je „značenje neke riječi njena upotreba u jeziku“ (Wittgenstein, 1980, str. 56).

Ovi pristupi su bili preteče pragmalingvističkog pogleda na jezik koji je preovladao nakon tkz. pragmatičnog preokreta u lingvistici 60-ih godina prošloga vijeka. Jezik se dakle počeo promatrati iz drugog ugla – ne više kao izolovan sistem jezičkih znakova koji se istražuje sam po sebi, već kao „specifičan oblik društvene komunikacije, ljudskog djelovanja koje je najuže povezano s drugim (nejezičkim) radnjama.“ (Heinemann/Viehweger, ibid: 54). Jezik se stavlja u jedan širi kontekst komunikacijske situacije čije ga konstituente (emitent i primatelj poruke, komunikacijsko područje i sl.) determinišu (usp. Lüger, 1995: 45). Značenje nekog iskaza prema tome nije određeno samo jezikom, već i vanjezičkim faktorima kao što su situacija, akteri te njihove namjere, odnosno ciljevi.

U skladu s ovim, i tekstna lingvistika mijenja svoj pogled na tekst: „Pod pragmatičnom perspektivom (perspektivom teorije govornih činova) tekst se više ne javlja kao gramatički spojen rečenični slijed već kao (složena) jezička radnja kojom govornik ili pisac pokušava da uspostavi jedan određen komunikativni odnos prema slušaocu ili čitaocu.“ (Brinker, 2005: 15)⁹. Jezičko djelovanje je dakle u pragmalignivistici pa time

7 „(...) die Sprache sei ein organum, um einer dem anderen etwas mitzuteilen über die Dinge.“ Karl Bühler, 1982:24:

8 „Es ist *Symbol* kraft seiner Zuordnung zu Gegenständen und Sachverhalten, *Symptom* (Anzeichen, Indicium) kraft seiner Abhängigkeit vom Sender, dessen Innerlichkeit es ausdrückt, und *Signal* kraft seines Appells an den Hörer, dessen äußeres oder inneres Verhalten es steuert wie andere Verkehrszeichen.“ (Karl Bühler 1982.; 28)

9 „Unter pragmatischer (sprechakttheoretischer) Perspektive erscheint der Text nicht mehr als grammatisch verknüpfte Satzfolge, sondern als (komplexe) sprachliche Handlung, mit der der Sprecher oder Schreiber eine bestimmte kommunikative Beziehung zum Hörer oder Leser herzustellen versucht.“ (Brinker, 2005: 15).

i u komunikativno orijentisanoj tekstnoj lingvistici¹⁰ jedan od ključnih pojmoveva kojim se dakle tekst izjednačava s radnjom, odnosno djelovanjem. U tom smislu Heinemann (2008: 115) ustvrđuje: „Kao kod svake praktične radnje (CIJEPATI DRVA, OTVORITI VRATA) i u slučaju komunikativnih radnji individue slijede određene ciljeve. Ti ciljevi se kod komunikativnih radnji nazivaju INTENCIJE. Oni bitno određuju strukturu, sadržaj i obim tekstova.“¹¹ Oslanjajući se na teoriju govornih činova tekstna lingvistika svom predmetu istraživanja, dakle tekstu, takođe pripisuje djelatnu dimenziju koja nužno ima svoju intencionalnu komponentu. Ova tekstna intencionalna komponenta naziva se tekstna funkcija koju Brinker (ibid: 100) definira na sljedeći način: „Terminom „tekstna funkcija“ se u tekstu označava komunikaciona namjera emitenta koja je izražena određenim, konvencionalno važećim sredstvima, tj. onim koja su u komunikacionoj zajednici utvrđena kao obvezujuća. Radi se dakle o namjeri emitenta koju recipient treba da prepozna, takoreći o uputi (instrukciji) emitenta recipientu kako tekst sveukupno treba da shvati, npr. kao informativan ili kao apelativan tekst.“¹² Kako bi se iznašla tekstna funkcija nekog teksta, Brinker (ibid) je po uzoru na indikatore ilokucije u teoriji govornih činova razvio metodu indikatora tekstne funkcije pomoću kojih se ista može odrediti. Time Brinker nudi niz kategorija kao što su situativni okvir teksta, društveno djelatno područje, stilska sredstva, vrsta teksta i, konačno, kategorija koju Brinker naziva tematskim stavom i kojoj pridaje posebnu ulogu u određivanju tekstne funkcije (ibid, str. 105).¹³

Međutim, kako Jäger napominje, djelovanje na svijest, kako individualnu, tako i kolektivnu, putem pojedinačnog teksta ne treba precijeniti: “Pojedinačni tekst djeluje minimalno i jedva osjetno a pogotovo je to djelovanje teško dokazivo; nasuprot tome diskurs sa svojom stalnom rekurencijom sadržaja, simbola i strategija postiže dugotrajno djelovanje tako što vremenom dovodi do nastajanja i učvršćivanja “znanja” (2009: 169). Stoga je u istraživanju propagandne pored tekstne lingvistike potrebno uzeti u obzir i kritičku analizu diskursa - lingvistički prostup čiji predmet istraživanja nadilazi tekstnu razinu i bavi se, uopšteno rečeno, odnosom moći i jezika, odnosno diskursa. Jedan od vodećih zastupnika kritične analize diskursa u germanističkoj lingvistici, Siegfried Jäger, jezgrovito opisuje ovaj odnos i polazište kritičkih analitičara diskursa kada kaže: „Tvrđio sam (s Foucaultom) da ne postoje stvarne „istine“, istine koje nadilaze vrijeme i vrijede za sve ljudi. Umjesto toga imamo posla s vremenski određenim valjanostima, (...) ustaljenim istinama, dakle sa znanjem koje se normativno i ideološki ustalilo i koje se stabilizuje kroz odnose moći i vlasti, s njihovom promjenom i samo promjenjivo.“ (2009: 215).

10 Ovim pojmom se označava pravac u tekstnoj lingvistici koji je nastao pod utjecajem lingvističke pragmatike. (usp. Brinker, ibid:15)

11 „Wie bei jedem praktischen Handeln (HOLZ HACKEN, EINE TÜR ÖFFNEN) verfolgen Individuen auch beim kommunikativen Handeln (beim SCHREIBEN EINES BRIEFES, beim TELEFONIEREN) bestimmte Ziele. Die Ziele beim kommunikativen Handeln werden INTENTIONEN genannt. Sie bestimmen wesentlich Aufbau, Inhalt und Umfang von Texten.“ Heinemann (2008: 115)

12 „Der Terminus „Textfunktion“ bezeichnet die im Text mit bestimmten, konventionell geltenden, d.h. in der Kommunikationsgemeinschaft verbindlich festgelegten Mitteln ausgedrückte Kommunikationsabsicht des Emittenten. Es handelt sich also um die Absicht des Emittenten, die der Rezipient erkennen soll, sozusagen um die Anweisung (Instruktion) des Emittenten an den Rezipienten, als was dieser den Text insgesamt auffassen soll, z.B. als informativen oder als appellativen Text.“ Brinker (2005: 100)

13 S obzirom da je ova kategorija od ključne važnosti u određivanju direktnog ili indirektnog prenošenja stavova autora teksta na recipienta, o ovoj kategoriji će biti poebo no rijeći u ovom radu.

Jäger, u skladu s tim, u svojoj najširoj definiciji diskursa isti naziva „tokom znanja kroz vrijeme“¹⁴ (2009: 129) pri čemu to znanje po njemu nema status ontološkog apsoluta već je štaviše „(...) hegemonijalno i samim tim samo za određeni vremenski period utvrđeno (...)“ (ibid). Stoga je Jägerov zaključak da „šta u pojedinom slučaju ima status znanja nije ništa drugo već učinak diskursa. Time ono nije zadato nekako izvan diskursa, već se ono tek istorijski-diskursivno proizvodi“¹⁵ Samim tim, model kritičke analize diskursa je neupitno vezan za propagandno djelovanje putem jezika.

Međutim, kao i sam model, pojam diskursa i metode kritičke analize diskursa su izrazito heterogene te u njih pojedinačno u ovom radu ne možemo ulaziti. Umjesto toga možemo uopšteno ustvrditi da diskursna lingvistika nudi niz metoda, zavisno od koncepta diskursa, predmeta istraživanja, te težišta koje se u istraživanju postavlja. Zajedničko svim tim metodama je, kako je već ranije rečeno, da operiše na nadtekstualnoj razini, što konkretno znači da kategorije koje budu predmet analize „neće biti, kao što je to primjerice kod tradicionalne analize u tekstnoj lingvistici slučaj, analizirane u odnosu na prethodne, okolne i naknadne iskaze.“¹⁶ (Warnke, 2007: 17), nego nasuprot tome, kao što Wengeler (2008: 209, 210) naglašava, analizirani segmenti teksta postaju diskursno relevantni tek na osnovu njihove rekurencije. Drugim riječima, ukoliko se primjerice predmetna tema u nekom tekstu konceptualizira metaforički samo unutar jednog teksta, ta metafora nije diskursno relevantna. Wengeler (ibid) u ovom kontekstu naglašava da nisu tekstovi ti koji su reprezentativni odnosno prototipični za neki diskurs, već se analiziraju određeni segmenti teksta koji onda otkrivaju dijelove kolektivnog znanja, obrasce razmišljanja i sl. o nekoj određenoj temi. Njihova interpretacija u okviru pojedinačnog teksta je samo osnova za sveukupnu interpretaciju diskursa.

Metoda analize

Gardt (2007: 31) navodi čitavu listu kategorija koje se primjenjuju u analizi diksursa, ali napominje da ne postoji konsensus o tome koje kategorije su u istraživanju nužne, a koje ne. U ovom radu ćemo predstaviti jednu kategoriju odabane kategorije analize koja, po uzoru na gore navedene koncepte diskursa može da bude od pomoći u iznalaženju uobičajenih obrazaca mišljenja jednog vremena i prostora na neku određenu temu. Riječ je o argumentacijskim obrascima koji su, po mišljenju diskursnih analitičara lingvističke provenijencije, pored ključnih leksema i metafora, centralna kategorija analize diskursa (usp. Wengeler, 2008: 218). Isti u literaturi nose naziv i argumentacijska figura, odnosno topos (usp. Eggler, 2006: 34). Pojam toposa potječe od Aristotela i, kako Eggler (ibid: 35) ustvrđuje, od tada je dobijao različita tumačenja. Općenito se u literaturi razlikuju dvije vrste toposa – opšti i posebni toposi. Opći toposi, kojima se u ovom radu nećemo baviti, su argumentacijski obrasci koji nisu vezani za neki određeni diskurs te se definišu više strukturalno nego semantično: „Ove figure su – tekstnolinguistički

14 „Fluss von >Wissen< durch die Zeit.“ Jäger (2009:129)

15 „Was jeweils als »Wahrheit« gilt, ist ja nichts anderes als ein diksursiver Effekt. Wahrheit ist demnach nicht irgendwie diskurs-extern vorgegeben, sondern sie wird jeweils erst historisch-diskursiv erzeugt.“ Jäger (ibid)

16 „(...) werden jedoch nicht, wie in herkömmlicher Analyse etwa der Textlinguistik, in Abgrenzung von vorhergehenden, umgebenden und nachfolgenden Äußerungen analysiert.“ (Warnke, 2007: 17)

rečeno – u osnovi sasvim specifične argumentativne superstrukture koje se daju ugraditi i propozicionalno popuniti u svim mogućim diskursima. Na temelju njihove semantične neutralnosti karakterizira ih velika semantična neodređenost (npr. Ako je x bilo dopošteno, a y je slično x, onda je i y dopušteno).“¹⁷ Eggler (ibid:35).

Semantički konkretniji su posebni odnosno specijalni toposi – „(o)ni se odlikuju preciznjom semantikom od opštih i potiču u pravilu iz sasvim određenih diskursivnih prostora.“¹⁸ (Eggler: 35). Wengeler ovu vrstu toposa naziva i kontekstno specifičnim toposima (usp. 2008: 218) i u vezi s njima ustvrđuje da „u odnosu na istražene argumentacijske obrasce nije odlučujuće da li tekst sam eksplisitno argumentuje. U smislu cilja da se iznade koji su argumentacijski i misaoni obrasci u jednom određenom vremenu (...) (na neku određenu temu) bili uobičajeni i dominantni, treba registrirati što se uopšte pojavljuje.“¹⁹ Wengeler, (ibid: 219). U tom smislu u istraživanju manifestacija propagande u nekom određenom diskursu registruju se ne samo toposi koji se mogu pripisati autoru članka već uopšteno argumentacijski obrasci koji se u diksursu pojavljuju prikazujući predmet diskursa u određenom svjetlu. U svom obrazloženju zašto je baš kategorija toposa pogodna za iznalaženje dominirajućih obrazaca mišljenja jednog dikursa Wengeler (www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/germl/migration/toposdef.html) ustvrđuje da je u mnoštvu tekstova teško utvrditi i usporediti pojedinačne argumente koji mogu postojati u neograničenom broju i da je u tom pogledu smislenije na jednom apstraktijem nivou istraživati argumentacijske obrasce koji tematski objedinjuju različite argumentacije. Pri određivanju razine apstraktnosti u svrhu formulisanja toposa Wengeler (ibid) ustvrđuje: “Bitno je da se tako formuliraju da čine pregledno velik broj a da pri tome ipak pokriju veliki dio realizacija koje se nalaze u diskursu.“²⁰ U ovoj ne baš konkretnoj uputi krije se opasnost „(...) da se toposi formuliraju isuviše uopšteno i tako da nemaju nikakvu iskaznu vrijednost i, takođe obrnuta opasnost da formulacija više ili manje specifično diskursnih obrazaca argumentacije se isuviše orjentiše prema zatečenim argumentacijama, što može u analizi navesti na to da se samo referiše na argumente koji su objektivno utemeljeni u pojedinom questiou umjesto da se iznaju šeme koje su podloga tim argumentacijama (...).“²¹ (Wengeler, ibid). Za ovaj problem Wengeler (ibid) nudi rješenje „zlatne sredine“: „Unutar nabojnog polja između konkretne argumentacije koja se odnosi na određenu stvar na jednoj, i univerzalne retorične šeme na drugoj strani naši „toposi“ su smješteni

17 „Diese Figuren sind – textlinguistisch gesprochen – im Grunde ganz spezifische argumentative Superstrukturen, welche sich in allen möglichen Diksursen einsetzen und propositional ‚auffüllen‘ lassen. Auf Grund ihrer thematischen Neutralität sind sie von großer semantischer Unbestimmtheit (z.B. *Wenn x erlaubt war und y ähnlich x ist, dann ist auch y erlaubt*).“ Eggler (ibid:35).

18 „Sie weisen eine präzisere Semantik auf als die allgemeinen und stammen in der Regel aus ganz bestimmten Diskursräumen.“ (Eggler: 35).

19 „Bezüglich der untersuchten Argumentationsmuster ist es nicht ausschlaggebend, ob ein Text selber explizit argumentiert. Im Sinne des Anliegens herauszufinden, welche Argumentations- und Denkmuster in einer bestimmten Zeit (...) (zu einem bestimmten Thema) gängig und dominant waren, soll registriert werden, was überhaupt vorkommt.“ (Wengeler, ibid: 219).

20 „Es kommt darauf an, sie so zu formulieren, dass sie eine überschaubar grosse Zahl bilden und dabei doch den Grossteil der vorkommenden Realisierungen abdecken.“ Wengeler (ibid)

21 „(...) Topoi zu allgemein und nichtssagend formuliert sind (und) auch die entgegengesetzte Gefahr, dass die Formulierung mehr oder weniger diskursspezifischer Argumentationsschemata zu sehr an den konkret vorgefundene Argumentationen orientiert ist, was in der Analyse dazu verleiten könnte, lediglich in der jeweiligen Quaestio sachlich begründete Argumente zu referieren, anstatt Schemata aufzudecken, die diesen Argumentationen zugrunde liegen (...“ (Wengeler, www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/germl/migration/toposdef.html).

na srednjem apstrakcionom nivou koji omogućava poređenje pojave argumentacijskih obrazaca u različitim parcijalnim diskursima a da se ne analiziraju samo argumentacijski obrasci koji su potpuno neovisni o stvarnoj sadržini diskursa.“²² Wengeler (internet). Sam naziv toposa izvodi se od aspekta koji određeni topos fokusira i koji može ali i ne mora biti eksplicitno prisutan u konkretnoj argumentativnoj realizaciji (usp. Wengeler, ibid).

Druga bitna kategorija u istraživanju propagande u javnoj komunikaciji je kategorija koju Brinker naziva tematski stav. Naime, propaganda je nužno povezana s izražavanjem stavova korisnika jezika (i onih koje on zastupa), i to s jedne strane prema vlastitim vrijednostima i entitetima na koje se te vrijednosti odnose i, s druge strane, prema vrijednostima drugog. Upravo su stavovi ti koji determiniraju naš odnos prema nečemu te je iznošenje stavova bitan oblik utjecaja na percepciju sugovornika i njegovu reakciju.

Međutim, u okviru lingvističkih istraživanja stavovi i vrednovanja govornika nisu bili prominentan predmet istraživanja. Štaviše, smatralo ih se domenom psihologije i sociologije, a tek s nastajanjem novih disciplina kao što su psiholingvistika ili sociolingvistika postaju predmetom i lingvistike (usp. Girnth, 1993: 55). Kao razlog dugog zanemarivanja vanjezičkih faktora u promatranju jezika Girnth navodi s jedne strane dominirajuću ulogu strukturalizma u lingvistici sve do druge polovine 20. vijeka, ali i široko zastupljeno logicističko poimanje jezika u prvoj polovini 20. vijeka (ibid: 55).

Kako stav nije primarno jezička kategorija u njegovom definisanju poći ćemo od poimanja ovog koncepta u psihologiji. Kako Girnth (ibid: 57) navodi, u samom središtu interesa psihologije stoji odnos između stava i ponašanja, te da je zajedničko u većini definicija stavova da isti predstavljaju psihološka stanja u kojima je čovjek spremjan da reaguje te da time stavovi u velikoj mjeri utiču na djelovanje/ponašanje čovjeka. I Fiedler i Kurzenhäuser na vrlo sličan način daju definiciju stava, naime da je stav „dispozicija za ponašanje koje se zasniva na znanju i vrednovanju“ (2000: 161). Prema klasičnom konceptu prepostavlja se da se stav sastoji od tri komponente – kognitivne, afektivne i voluntativne odnosno konativne (usp. Girnth, ibid: 58, i Fiedler/Kurzenhäuser, ibid: 161). „Kognitivna komponenta obuhvaća znanje, vjerovanje i mišljenje o onome na šta se stav odnosi (...). Afektivna komponenta odnosi se na osjećaj koji neko ima naspram predmeta stava (...). Voluntativna komponenta odnosi se na spremnost za djelovanje koje neko ima naspram predmeta stava.“ (Girnth, ibid: 58)²³.

Međutim, za razliku od društvene psihologije, u kojoj je fokus na pitanju koji stav pojedinac odista ima i kakav je odnos između tog stava i njegovog ponašanja, u lingvistici stavovi su predmet interesovanja „ne kao psihički i individualni fenomeni, nego kao fenomeni komunikacije“ (Girnth, 1993: 60). Tu dakle ne interesuje kakav stav pojedinac zaista ima već kakav stav je izražen u komunikaciji, koju funkciju to

22 „Innerhalb des Spannungsfeldes zwischen konkreter Sachargumentation auf der einen und univer- sellen rhetorischem Schema auf der anderen Seite sind unsere „Topoi“ also gewissermaßen auf einem mittleren Abstraktionsniveau angesiedelt, das es erlaubt, das Vorkommen von Argumentationsmustern in verschiedenen Teildiskursen zu vergleichen, ohne nur Argumentationsschemata zu analysieren, die völlig unabhängig vom sachlichen Gehalt der Diskurse sind.“ Wengeler (www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/germl/migration/toposdef.html).

23 „Die kognitive Komponente umfasst das Wissen, Glauben und Denken darüber, worauf sich die Einstellung bezieht (...) Die affektive Komponente bezieht sich auf das Gefühl, das jemand einem Einstellungsgegenstand gegenüber hat (...) Die voluntative Komponente bezieht sich auf die Handlungsbereitschaft, die jemand einem Einstellungsgegenstand gegenüber hat.“ (Girnth, ibid: 58)

izražavanje stava ima i koje su mogućnosti njihovog izražavanja. U tu svrhu lingvisti su se poslužili kategorijom modalnosti koja potiče iz teorije govornih činova. Naime, u ovoj teoriji struktura jezičnog iskaza, tj. govornog čina, razlaže se na propozicionalnu i nepropozicionalnu komponentu (ako zanemarimo sam čin izričaja - lokuciju). Sama propozicionalna komponenta se sastoji od čina referencije u kojem se jezikom odnosimo na svijet oko nas i čina predikacije u kojem se tom svijetu nešto predicira (usp. Metzler Lexikon Sprache: 679). Za razliku od propozicije, dio iskaza u kojem govornik izražava svoj stav o predmetu koji je iznesen u propoziciji nazivamo modalnost (usp. Girnth, ibid: 61; Metzler Lexikon Sprache: 446) Međutim, iz te definicije modalnosti, koju Girnth izjednačava s stavovima govornika, proizilazi da se stavovi izražavaju samo izvan propozicije: „Načelno se može pretpostaviti da jezički iskazi posjeduju propozicionalnu i nepropozicionalnu komponentu, pri čemu se za nepropozicionalnu komponentu često koristi termin modalnost.“²⁴ (Girnth, 1993: 60).

U lingvističkim istraživanjima koncept stava i njegove tri spomenute komponente nisu terminološki ujednačene. Kao primjer ove raznolikosti Girnth (ibid: 64) navodi pojmove epistemički, doksatički, normativni, motivacionalni, intencionalni stav kod Wunderlicha (1976: 73), zatim evaluativni, doksatički (epistemički), motivacionalni, parativni kod Rosengartena (1984: 170), intencionalni, emocionalni, epistemički kod Langa (1983: 320) itd. Brinker (1994: 37) koncept stava s razine govornog čina postavlja na tekstualnu razinu i naziva „thematische Einstellung“ (tematski stav) te definiše isti kao „stav emitenta prema sadržini teksta, posebice prema temi teksta“²⁵. Tematski stav Brinker dijeli na četiri tipa – epistemični, u kojem emitent izražava svoj stav o istinitosti ili vjerojatnosti tekstnog sadržaja, odnosno daje stepen sigurnosti svoga znanja, zatim evaluativni u kojem izražava svoje pozitivno ili negativno vrednovanje propozicije odnosno sadržaja teksta, motivacionalni/preferencijski/intencionalni/ekspektativni stav koji izražava stepen interesa emitenta i, konačno, emotivni stav u kojem dolazi do izraza psihički stav govornika porema sadržaju odnosno temi teksta (usp. Brinker, ibid: 37). Pri tome Brinker napominje da u istraživanju funkcije teksta evaluativni stav zauzima posebno mjesto i da je implicitno sadržan i u drugim tematskim stavovima (usp. ibid: 37). U kontekstu istraživanja propagande u tekstu, ova kategorija, pored navedenih razloga, ima bitnu ulogu u samoj detekciji iskaza koji se mogu smatrati propagandnim. Naime, ako uzmemu primjerice epistemički stav i propagandnu tehniku tvrdnje, lako je zaključiti da se radi o propagandi ako autor u svom iskazu nešto, što je sporno iznosi kao faktično. Time epistemički stav u svojoj faktičkoj varijanti koja recipijentu signalizira neupitnu istinitost iskaza postaje instrument u rukama propagandiste, a istraživaču porpagandne sigurna alatka u detekciji takvih iskaza. Isto tako je uz pomoć evaluativnog stava na nivou diskursa moguće ekstrahirati one iskaze koji pozitivnim evaluativnim stavom propagiraju one „istine“ za koje se propagandist zalaže, dok negativnim evaluativnim stavom recipijentu sugerira neprihvatljivost „istina“ drugog.

Na kraju možemo ustvrditi da istraživanje jezika propagande ima dugu tradiciju i

24 Grundsätzlich kann davon ausgegangen werden, dass sprachliche Äußerungen eine propositionale und eine nicht-propositionale Komponente besitzen, wobei für die nicht-propositionale Komponente häufig der Terminus Modalität in Gebrauch ist.“(Girnth, 1993: 60)

25 „(...) die Einstellung des Emittenten zum Textinhalt, insbesondere zum Textthema.“ (Brinker, ibid: 37)

to unutar više disciplina. Međutim, iako je predmet istraživanja isti, pristupi se razlikuju od discipline do discipline, pa čak i unutar jedne te iste discipline. Stoga smo u ovom radu fenomenu propagande, tj njenim jezičkim manifestacijama, željeli prići s teorijskih polazišta koja su u lingvistici relativno nova i koja jeziku pripisuju djelatnu moć. Ta djelatna moć postaje utoliko značajnija ukoliko se radi o medijskim diskursima koji zbog svoje primarne funkcije informisanja i široke disperzije svojih sadržaja imaju značajnu ulogu kada se radi o propagandnom djelovanju. Pri definisanju propagande pokazalo se, međutim, da su, s lingvističkog stajališta, tehnike propagande isuviše šture da bi poslužile za lingvistička istraživanja i da je potrebno razraditi finiju metodologiju koja bi obuhvatila suptilnije manifestacije propagandnog djelovanja u tekstu. Pokazalo se da je komunikativno orijentirana tekstna lingvistika sa svojim kategorijama tekstne funkcije, te Brinkerovim indikatorima tekstne funkcije kao što su stavovi govornika pogodni za identifikaciju propagande. S druge strane kada se radi o iskazima koji posjeduju iskaznu vrijednost na nadtekstnoj razini, od izrazite pomoći su koncepti analize diskursa koja manifestacije moći, ideologije, odnosno političko-socioloških odnosa u nekoj zajednici promatra na nadtekstnoj razini i uzima samo one pojavnosti kao relevantne koje se manifestuju u više tekstova. Takav pristup omogućava istraživaču da iz diskursa ekstrahira one iskaze koji čine/konstituišu prikazivanje određenih događaja na razini višoj od teksta i tako postaju dijelom kolektivnog znanja a time i načina percipiranja jednog dijela stvarnosti.

Literatura:

- Bernays, Edward L. (1928): Propaganda. <http://sandiego.indymedia.org/media/2006/10/119695.pdf>, pristup: 05.11.2010. godine
- Brinker, Klaus (1994): Zum Zusammenhang von Textfunktion und thematischer Einstellung am Beispiel eines Zeitungskommentars. u: Moilanen, M.; Tiittula, L. (ur.) Überredung in der Presse. *Texte, Strategien, Analysen*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Brinker, Klaus (2000): Textfunktionale Analyse. In: Brinker, K./Antos, G. et al. (Hrsg): *Text- und Gesprächslinguistik*. HSK 16.1, Berlin: de Gruyter, 175-186.
- Brinker, Klaus (2005): *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Bühler, Karl (1982): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart. New York: Gustav Fischer Verlag.
- Bussemer, Thymian (2005): *Propaganda. Konzepte und Theorien*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Eggler, Marcel (2006): *Argumentationsanalyse textlinguistisch. Argumentative Figuren für und wider den Golfkrieg von 1991*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Fiedler, Klaus; Kurzenhäuser, Stephanie (2000): Das Linguistische Kategorienmodell und die sprachliche Vermittlung von Einstellungen. U: Deminger, Szilvia; Fögen, Thorsten; Scharloth, Joachim et al. (ur.) *Einstellungsforschung in der Soziolinguistik und Nachbardisziplinen. Studies in Language Attitudes*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
- Gardt, Anderas (2007): Diskursanalyse – Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten. U: Warnke, Ingo (ur.): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Girnth, Heiko (1993): *Einstellung und Einstellungsbekundung in der politischen Rede. Eine*

sprachwissenschaftliche Untersuchung der Rede Philipp Jenningers vom 10. November 1988.
Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.

Girneth, Heiko (2002): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation.* Tübingen: Niemeyer

Jowett, Garth; O'Donnell (2006): *Propaganda and Persuasion.* California: Sage Publications
Marlin, Randal (2002): *Propaganda and the ethics of persuasion.* Canada: Broadview Press, LTD

Jäger, Siegfried (2009): *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung.* Münster: Edition des Duisburger Instituts für Sprach- und Sozialforschung im UNRAST Verlag.

Lüger, Heinz-Helmut (1995): *Pressesprache.* Tübingen: Niemeyer.

Petraškaitė-Pabst, Sandra (2006): *Metapherngebrauch im politischen Diskurs. Zur EU-Osterweiterung im Deutschen und Litauischen.* Stauffenburg Verlag

Shabo, Magedah (2008): *Techniques of Propaganda & Persuasion.* Clayton: Prestwick House, Inc.

Warnke, Ingo (2007): Diskurslinguistik nach Foucault – Dimensionen einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen. u.: *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände.*, ur. Warnke, Ingo, Berlin: Walter de Gruyter

Warnke, Ingo (2008): Text und Diskurslinguistik. u.: *Textlinguistik.*, ur. Janich, Nina, Tübingen: Gunter Narr Verlag

Wengeler, Martin (2008): Ausländer dürfen nicht Sündenböcke sein – Diskurslinguistische Methodik, präsentiert am Beispiel zweier Zeitungstexte. u.: Warnke, Ingo; Spitzmüller, Jürgen (ur.): *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene.* Berlin: Walter de Gruyter.

Wengeler, Martin: „Erklärung der Rubrik “Argumentationsmuster“ bzw. „Topoi“.
<http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/germl/migration/toposdef.html>, pristup: 05.11.2010. godine

Wittgenstein, Ludwig (1980): *Filozofska istraživanja.* Beograd

Alma Čović-Filipović

A METHODOLOGICAL INSTRUMENTARIUM FOR RESEARCHING THE PROPAGANDA DIMENSION OF LANGUAGE IN THE PRESS

Summary: The paper discusses how to analyse propaganda in the print media. The starting point of view is that media do not reflect reality as it is; rather, they can play a fundamental role in constituting the reality and thus shape the consumers' awareness and attitudes. Therefore this paper examines some possible theoretical frames in the field of linguistics which can be suitable to bring forth a possible methodological instrumentarium for linguistic research of propaganda manifestations in text and speech. The paper proposes the combination of two linguistic models – the critical discourse analysis and the so-called communicative text linguistics, and shows how two linguistic categories originating from these two theoretical models can be used to detect the use of propaganda in the discourse.

Key words: Critical Discourse Analysis, Communicative Corpus Linguistics, propaganda, political discourse, media

811.122.2'373.48
811.113.6'373.48
811.122.2:811.113.6

Branislav Ivanović
Maja Matić
Zorica Kovačević
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

NEKE FONETSKE SPECIFIČNOSTI FRAZEOLOŠKIH FORMATIVA U NEMAČKOM I ŠVEDSKOM JEZIKU

Sažetak: Frazeologizmi kao specifični jezički znaci u strukturi svog formativa mogu pokazivati određene fonetske specifičnosti. U radu se na odabranim primerima frazeologizama iz savremenog nemačkog i švedskog jezika ukazuje na odredena fonetska obeležja i njihovo dijahronijsko objašnjenje, a ujedno se postuliraju i uzroci rezistentnosti navedenih fonetskih specifičnosti. Iz analize primera se zaključuje da oba jezika pokazuju pozitivnu korelaciju kod fonetskih specifičnosti dužeg dijahronijskog kontinuiteta i prototipičnih frazeoloških supklasa, dok se divergencije uočavaju kod onih fonetskih specifičnosti koje potiču iz mlađih faza u istoriji nemačkog i švedskog jezika.

Ključne reči: aliteracija, homoioteleton, apokopa, dijahronijski kontinuitet, geminatni frazeologizmi, poslovice, frazeološka supklasa

1. Uvod

Svi frazeologizmi kao specifični jezički znaci, bez obzira na to da li prema različitim teorijskim postulatima čine centar ili periferiju frazeoleksinona jednog jezika, odlikuju se polileksikalitetom, određenim stepenom formalne i semantičke stabilnosti i leksikalizacijom, a članovi centralnih supklasa dodatno pokazuju i različite stepene idiomatičnosti (Fleischer 1997: 30; Schippan 1992: 47-48; Burger 2003: 15 i dalje). Za razliku od ostalih jezičkih znakova, morfema i leksema, za frazeološke formative u izvesnom stepenu su specifična i određena fonetska, morfološka i sintaksička obeležja koja se mogu posmatrati kao odstupanja u poređenju sa fonetskom i morfosintaksičkom organizacijom koja je specifična za slobodne sintagme i rečenice u savremenom jeziku. Navedene specifičnosti koje se mogu uočiti na različitim nivoima frazeološkog formativa po pravilu se dijahronijski mogu motivisati, opisati i sistematizovati.

Dijahronijska istraživanja u okviru nemačke, ali i švedske frazeologije i danas su retka, a ceo segment ovog nivoa istraživanja u oba jezika ima atribut fragmentarnosti

i daleko je od preispitivanja i sumiranja rezultata već urađenog.¹ Uzroci koji su doveli do marginalizacije dijahronijske frazeologije su mnogobrojni, a prevashodno ih treba tražiti u činjenici da se frazeologija kao autonomna lingvistička disciplina etablirala u drugoj polovini XX v., u onom periodu, dakle, kada sinhronijske i interdisciplinarne teme odnose prevagu. Ovome treba dodati i to da je istorijska lingvistika, a što je u duhu mladogramatičarskog nasleda, po pravilu ostajala fokusirana na fonetiku i morfologiju u starijim periodima u razvoju jezika, dok je ostale jezičke nivoe neopravdano marginalizovala. Posledice ovakvog razvoja i međuodnosa disciplina u okviru nemačke i švedske lingvistike su najčešće samo površno prepoznavanje određenih specifičnosti koje se mogu uočiti u frazeološkom formativu, a koje mogu da pripadaju različitim jezičkim nivoima (fonetskom, morfološkom, sintaksičkom, komponentskom) i njihovo veoma često, a ujedno i neprecizno identifikovanje sa fenomenom idiosinkrazije, dok su egzaktnija dijahronijska fundiranost i uzroci koji dovode do perzistiranja određenih specifičnosti u okviru frazeološkog formativa u današnjem nemačkom i švedskom jeziku po pravilu izostajali.

2. Cilj rada

Cilj rada je da se na odabranim primerima frazeologizama iz savremenog nemačkog i švedskog jezika ukaže na određene fonetske specifičnosti koje se mogu uočiti u frazeološkim formativima, na njihovo dijahronijsko objašnjenje i na postuliranje uzroka kojima je provocirana dijahronijska rezistentnost navedenih fonetskih specifičnosti u frazeoleksikonu savremenog nemačkog i švedskog jezika. U radu se ukazuje i na postojanje visokog stepena afiniteta određenih frazeoloških supklasa prema ispitivanim fonetskim obeležjima u oba ispitivana jezika.

3. Fonetske specifičnosti frazeoloških formativa u nemačkom i švedskom jeziku

Fonetske specifičnosti frazeoloških formativa definišu se kao refleks određenih glasovnih promena koje su se javljale u različitim periodima u (pre)istorijskom razvoju nemačkog i švedskog jezika, obeležile su neku od prethodnih jezičkih ravni i van frazeologizama i u današnjem jezičkom preseku su ostale očuvane prevashodno u frazeološkim formativima. Karakteristike fonetskih specifičnosti u okviru frazeološkog formativa i u nemačkom i u švedskom jeziku su heterogeni pojavnii oblici, različit dijahronijski kontinuitet svake od njih, njihova neravnometerna distribucija po frazeološkim supklasama, ali i činjenica da pojedine supklase pokazuju visok/viši stepen afiniteta za određene pojavnne oblike na fonetskom nivou. S obzirom na genetsku srodnost, savremeni nemački i švedski jezik na nivou frazeoloških formativa pokazuju određeni broj identičnih fonetskih specifičnosti, ali se mogu registrovati i one koje pokazuju procese divergencije između ova dva jezika.

1 Navedenu konstataciju potvrđuje i činjenica da se od ukupno 42 rada objavljena u poslednjem zborniku Evropskog udruženja frazeologa iz 2010. godine, *Europhras*, samo dva odnose na dijahronijske aspekte ove oblasti (up. Dräger 2010: 411-421; Melnyk 2010: 422-429). Istraživanja frazeologije švedskog, ali i ostalih nordijskih jezika, kako ona sinhronijska, tako i dijahronijska, još uvek su u povoju (up. Palm Meister 2007: 673).

3.1. Aliteracija

Pod aliteracijom (nem. *der Stabreim, die Alliteration*, šv. *stavrim, allitteration*) se podrazumeva stara figura zvučanja koja se zasniva na ponavljanju identičnih konsonanata u inicijalnoj poziciji toničnih slogova. Smatra se da je provocirana promenom prirode i pozicije akcenta na prelasku iz ie. u germanski jezik i jedan je od glavnih formalnih principa organizacije starogermanskog stiha² (Martini 1991: 3; von Wilpert 1969: 16; Žmegač/Škreb/Sekulić 1986: 9-10). *Zlatni rog Galehusa* (nem. *Goldhorn von Gallehus*)³, severnogermanski runski zapis iz V. v. najstariji je očuvani tekst koji pokazuje aliteraciju:

Ek Hlewagastir HoltingaR horna tawido,

a ona se javlja i obeležava i kasnije tekstove u istoriji nemačkog i švedskog jezika⁴:

*Hiltibrant enti Hadubrant untar heriun tuem
sunufatarungo iro saro rihtun,
garutun se iro gudhamun, gurtun sih iro suert ana,
helidos ubar hringa do sie to dero hiltiu ritun,*

.....
(Das Hildebrandslied, zabeležena između 810. i 820.)

*Bén zi bêna bluot zi bluoda
lid zi geliden sôse gelimida sîn.*

(Merseburger Zauberspruch)

*Heidi hâna heto
hvars til hvsa com*

2 Osim za potporodicu germanskih jezika, aliteracija je specifična i za keltsku potporodicu, ali i za italijanski jezik. I u ovim jezicima je provocirana akcentom inicijalne intenzivnosti. Kuriozitet je da je navedena figura zvučanja u antičkoj retorici često smatrana manje vrednom, čak je tretirana i kao greška, posebno ako se javljala u nabrajanjima (up. Vollers-Sauer 2000: 30).

3 Reč je zapravo o dva zlatna roga za koje se ne može sa sigurnošću reći da li su služili kao posude za vodu ili kao neka vrsta duvačkog instrumenta. Prvi i duži pronađen je slučajno 1693. godine u blizini malog mesta Galehus u blizini danskog grada Tondern (Tondern) na Jitlandu. Težak je 3,1 kg sa prečnikom od 10 cm na najširem delu. Drugi, nešto kraći rog pronađen je takođe slučajno tek 1734. godine u blizini mesta na kojem se nalazio i prvi. Tačne mere su nepoznate, ali se zna da je težak 3,7 kg. Poznati runski zapis nalazi se na kraćem rogu. Danas se čuvaju u Narodnom muzeju Danske i smatraju se najznačajnijim arheološkim artefaktom ove zemlje.

4 Smatra se da je umetnost aliteracije u nemačkoj književnosti svoj vrhunac doživela u delu *Helijand* (nem. *Heliand*) koje je nastalo oko 830. godine na zahtev Ludwiga Pobožnog (Ludwig der Fromme) u cilju širenja hrišćanstva. Delo ima oko 6000 stihova, autor je nepoznat, ali se pretpostavlja da je reč o duhovniku iz niskonemačke jezičke oblasti (up. Martini 1991: 16). Aliteracija je takođe jedna od veoma važnih karakteristika starozapadnonordijske poezije o kojoj su osnovni izvori saznanja *Starija Eda* (*Poetska Eda*, verovatno IX-XI v.) i *Snorijeva Eda* (*Mlaða Eda*). Snori Sturluson (*Snorri Sturluson*), islandski državnik, istoričar i pesnik, je u svojevršnom udžbeniku bogato ilustrovanim citatima iz mitološke i junačke poezije i upotpunjenoj pregledom metrike naveo sve ono što su skaldii tog vremena morali da znaju o pesničkoj veštini. Ovo Snorijevo delo je sačuvano u nekoliko rukopisa od kojih se samo u najstarijem (*Codex Upsaliensis* iz oko 1300. godine) spominje Snorijevo ime. Rukopis je dospeo kod islandskog biskupa i kolekcionara Brinjulfura Sveinsona (*Brynjólfur Sveinson*), a 1643. Sveinson dolazi i do rukopisa poznatog pod imenom *Codex Regius*, s mitološkim i junačkim pesmama koje su bile istog sadržaja kao i one kod Snorija. Ovaj rukopis je Brinjulfur Sveinson klasifikovao kao „stariju“ *Edu*, pripisavši je Semundu Mudrom (*Sæmundr fróði*). Budući da je nešto kasnije ustanovljeno da Semund nije imao veze s ovom *Edom*, u upotrebi se zadržao samo naziv *Starija Eda* ili *Poetska Eda*, naspram *Snorijeve Ede* koju često nazivaju *Mlaðom Edom*.

*uólo vel spá
uitti hon ganda
seið hon kvNi
seip hon leikIN
e var hon angan
illrar brvðar.*

(*Voluspa – Hávamál, Codex Regius*, XIII v.)

Zajedničko i nemačkom i švedskom jeziku je to da aliteracija ima izrazito neravnomernu distribuciju po frazeološkim supklasama.⁵ Osim što je gotovo u apsolutnom smislu isključena kod supklasa funkcionalnih glagolskih spojeva, kolokacija i terminoloških frazeologizama, ona se kao specifično fonetsko obeležje formativa u manjoj meri može javiti kod svih ostalih frazeoloških supklasa, a predilekcionim se za navedeno fonetsko obeležje i u nemačkom i u švedskom jeziku smatraju geminatni frazeologizmi i poslovice. Nema sumnje da su fiksiranost akcenta na inicijalnom slogu i njegov ekspiratorni karakter kao obeležje svih germanskih jezika bili samo neophodan preduslov da se aliteracija iz književnih tekstova postepeno proširi i na frazeoleksikon opštег jezika i u većem stepenu zahvati navedene supklase. Navedenom “vanfrazeološkom” preduslovu se sa aspekta istorijske frazeologije može dodati određeni broj specifično frazeoloških faktora kojima je provocirano ovo fonetsko obeležje. Uzroke kojima je motivisan visok stepen afiniteta prema aliteraciji kod navedenih frazeoloških supklasa u savremenom nemačkom i švedskom jeziku prevashodno treba tražiti u njihovoj starosti i činjenici da one pokazuju visok stepen tendencije ka formalnoj modeliranosti i uniformnosti (Hüpper/Topalović/Elspaß 2002: 78; Burger 2003: 44; Römer/Matzke 2005: 195; Grzybek 2000: 5; Scheibe 1969: 595; Škara/Mikić 1989/1990: 143). Ovome treba dodati i činjenicu da se poslovice mogu smatrati i “posebnom vrstom pesništva” (Scheibe 1969: 594), odnosno “posebnim funkcionalno-stilističkim tipom jezičkih i folklorn(o-literarn)ih formi” (Jovanović 2006: 32-33) za koje su različite figure zvučanja specifičnije u poređenju sa ostalim frazeološkim supklasama.

Starost frazeološke supklase može se okvalifikovati samo kao relativni faktor kojim je provocirana aliteracija kao specifično fonetsko obeležje frazeološkog formativa s obzirom na to da nisu svi geminatni frazeologizmi i poslovice nastali u istoj jezičkoj ravnini. Relativizacija faktora starosti navedenih frazeoloških supklasa indirektno se može dokazati i činjenicom da se u savremenom jeziku, a posebno u reklami i naslovima štampanih medija kao specifičnim vrstama teksta, uočava i težnja ka restituciji aliteracije po uzoru na formalnu šemu geminatnih frazeologizama, što pokazuju primeri naslova u nemačkoj štampi koje navodi Šmit: *Luxus, Lage und Legende; Macht, Masse und Magie; Kapitalismus, Kohl und Kaviar; Zar, Zimmermann und Zahnarzt* (up. Schmidt 1998: 96 i dalje). U savremenom švedskom su poznati primeri koji su poprimili i kulturološka obeležja, na pr. reklamni slogan *Volvos yärde varar* („vrednost Volvoa traje“). Navedeni primeri nastali po uzoru na invarijantni formalni model geminatnih frazeologizama idu u prilog zaključku da se aliteracija kao fonetsko obeležje veoma dugog dijahronijskog kontinuiteta posteriorno uvek iznova mogla koristiti za generisanje recentnih kookurenci iz supklase geminatnih frazeologizama.

5 U osnovi supklasifikacije za potrebe ovog rada je etabrirana Burgerova klasifikacija (up. Burger 1982: 20 i dalje).

Aliteraciju u okviru frazeološkog formativa u savremenom nemačkom i švedskom jeziku odlikuje obeležje dekomponovanosti, a pod tim treba podrazumevati činjenicu da u njenom konstituisanju simultano moraju participirati minimalno dve frazeološke komponente. Kod geminatnih frazeologizama u oba jezika aliteracija se najčešće uspostavlja između homomorfnih bazičnih elemenata, ali nije isključena mogućnost da u njih participiraju i relacione komponente frazeologizma (predlog i junktor). Za razliku od geminatnih frazeologizama, aliteracija se unutar paremiološkog formativa uspostavlja među komponentama bez obzira na kriterijum njihove homo-/heteromorfnosti i njihov semantički status unutar poslovice. U zavisnosti od broja komponenata koje učestvuju u konstituisanju aliteracije, frazeološki formativi u nemačkom i švedskom jeziku se mogu podeliti na fonetski bicentrične (sa dve komponente koje je konstituišu), fonetski tricentrične (3 komponente koje je konstituišu) ili multicentrične (sa većim brojem komponenata koje je konstituišu). Bicentrična i u nešto manjoj meri tricentrična aliteracija obeležje je geminatnih frazeologizama u oba referentna jezika, dok je specifičnost paremioloških formativa u oba jezika najčešće prisustvo multicentrične aliteracije.

Tabela 1. – Primeri bi- i tricentrične aliteracije kod geminatnih frazeologizama u nemačkom i švedskom jeziku

nemački	švedski
<u>Feuer</u> und <u>Flamme</u>	<u>en</u> <u>S</u> tor och <u>S</u> tark
<u>Tod</u> und <u>Teufel</u>	<u>rim</u> och <u>r</u> eson
<u>doppelt</u> und <u>dreifach</u>	<u>yilla</u> , <u>V</u> olvo, <u>yuvve</u>
<u>mit</u> <u>Mann</u> und <u>Maus</u>	

Tabela 2. – Primeri tri- i multicentrične aliteracije kod poslovica u nemačkom i švedskom jeziku

nemački	švedski
<u>Fremde</u> <u>Kühe</u> , <u>fremde</u> <u>Kälber</u> .	<u>Lika</u> <u>barn</u> <u>leka</u> <u>bäst</u> .
<u>Kann</u> <u>man</u> <u>die</u> <u>Kuh</u> <u>nicht</u> <u>kriegen</u> , <u>so</u> <u>muss</u> <u>man</u> `s <u>Kalb</u> <u>nehmen</u> .	<u>Borta</u> <u>bra</u> , <u>men</u> <u>hemma</u> <u>bäst</u> . <u>Man</u> <u>skall</u> <u>inte</u> <u>sälja</u> <u>skinnet</u>
<u>Wo</u> <u>ein</u> <u>Wille</u> <u>ist</u> , <u>ist</u> <u>auch</u> <u>ein</u> <u>Weg</u> .	<u>förrän</u> <u>björnen</u> <u>är</u> <u>skjuten</u> .

3. 2. Homoioteleuton (nem. der Endreim, šv. slutrim)

Pod homoioteleutonom se podrazumeva stara figura zvučanja koja je bila poznata antičkoj retorici. U istoriji nemačke književnosti se prvi put javlja u periodu duhovne književnosti franačkog doba tokom stvn. jezičke epohe kada kao formalni princip organizacije stiha počinje da zamjenjuje stariju aliteraciju nasleđenu iz germanskog perioda.

Suprotno od aliteracije, homoioteleuton podrazumeva ponavljanje identičnih konsonanata/vokala/gramatičkih morfema u finalnoj, a time i atoničnoj poziciji u reči. Prvim značajnih tekstrom nemačke književnosti koji dosledno pokazuje prelazak sa aliteracije na homoioteleuton smatra se obimna Otfridova (Otfrid) *Jevandelska harmonija* (nem. *Evangelienharmonie*) iz 870. godine (up. Martini 1991: 18-19). Navedena fonetska specifičnost javlja se i u starijim tekstovima na švedskom jeziku:

.....
*Mir ist ser ubar ser ni ubarwintu ih iz mer,
ni wan es untar manne iamer drost giwinne!
Sie eigun mir ginomanan liabun druhtin minan,
thaz min liabe herza bi thiū ruari mih thiū smerza.*
.....

(Otfried: Evangelienharmonie)

*En tor och kall wåhr/gör Sommaren kort
Och Wintrens föda födrifwer/
Gud hielpe/ som råer/ sj Gud Wåhren går bort/
Och liten glädie oss gifwer/
Sool warma/ förbarma/
Hoos Wädreh tort/
Nu kölden Sommaren rifwer.*

(Lars Wivallius:
Klage-Wijsa/Öfwer Thenna torra och kalla Wååhr, 1642.)

Kao i za aliteraciju, i za homoioteleuton se predilekcionim frazeološkim supklasama mogu smatrati geminatni frazeologizmi i poslovice. Dijahronijski posmatrano se kod homoioteleutona usled slabljenja punih vokala u finalnim slogovima i njihove apokope kao krajnjeg procesa broj različitih mogućih vokalskih varijanata i u nemačkom i u švedskom smanjivao, dok su raznovrsnije mogućnosti ostale očuvane kod ponavljanja identičnih konsonanata u finalnoj poziciji.

I ovo fonetsko obeležje frazeoloških formativa se u savremenom nemačkom i švedskom jeziku odlikuje svojim dekomponovanim karakterom, a to znači da u njegovom konstituisanju participiraju minimalno dve komponente, što je regularni slučaj kod geminatnih frazeologizama. Kod poslovica su u kvantitativnom smislu mogući formativi sa bicentričnim, ali i sa multicentričnim homoioteleutonom.

Tabela 3. – Primeri homoioteleutona kod geminatnih frazeologizama u nemačkom i švedskom jeziku

nemački	švedski
<i>schließlich und endlich</i>	<i>bomber och granater</i>
<i>an allen Ecken und Enden/Kanten</i>	<i>idel ädel adel</i>
<i>mit Ach und Krach</i>	

Tabela 4. – Primeri homoioteleutona kod poslovica u nemačkom i švedskom jeziku

nemački	švedski
<i>Nacht hat große Macht.</i>	<i>Varje kaka söker maka.</i>
<i>Allen muss man nicht gefallen..</i>	<i>Den som gapar efter mycket mister ofta hela stycket.</i>

3. 3. Fenomen ulančavanja aliteracije i homoioteleutona u frazeološkim formativima

Aliteracija i homoioteleuton se kod geminatnih frazeologizama i poslovica mogu javiti samostalno, ali mogu biti i međusobno udruženi, čime se postiže fenomen ulančavanja navedenih fonetskih specifičnosti u jednom frazeološkom formativu. I ova pojava zajednička je za oba referentna jezika. Uzroci koji dovode do simultane aktualizacije ova dva fonetska obeležja u jednom formativu nisu jasni, a verovatno se i kod geminatnih frazeologizama i kod poslovica u oba jezika mogu svesti na tendenciju obe frazeološke supklase ka formalnoj zatvorenosti i modeliranosti. Ovome treba dodati i elemente literarnog karaktera koji su prisutni kod obe supklase. Ulančavanjem navedenih fonetskih obeležja bez izuzetka se provocira fonetska multicentričnost i kod geminatnih frazeologizama i kod poslovica u oba jezika, čime se postiže viši stepen njihove ekspresivnosti. Ulančavanje aliteracije i homoioteleutona kod geminatnih frazeologizama i poslovica uočava se u tabelama 5 i 6.

Tabela 5. – Ulančavanje aliteracije i homoioteleutona
kod geminatnih frazeologizama u nemačkom i švedskom jeziku

nemački	švedski
<u>Geld und Gut</u>	<u>hipp som happ</u>
<u>Freund und Feind</u>	<u>må det bärä eller brista</u>
<u>Kisten und Kasten</u>	<u>friid och fröjd</u>
<u>geschniegelt und gestriegelt</u>	

Tabela 6. – Fenomen ulančavanja aliteracije i homoioteleutona
kod poslovica u nemačkom i švedskom jeziku

nemački	švedski
<u>Ein guter Meister macht gute Jünger.</u>	<u>Äta bör man annars dör man.</u>
<u>Ach steigt aufs schönste Dach.</u>	<u>Den drucknes tal är den nyktres tankar.</u>

3. 4. Finitne komponente sa apokopiranim vokalima u nemačkom i očuvanim vokalima u švedskom jeziku

Pod apokopom se podrazumeva otpadanje finalnog vokala u atoničnom slogu (Hennings 2003: 38) koje nastaje kao posledica fiksiranja akcenta za prvi osnovički vokal tokom izdvajanja germanskog iz ie. jezika. Za razliku od prethodno navedenih fonetskih specifičnosti, kod apokope je reč o dijahronijski mlađem fenomenu kojem je prethodilo slabljenje vokala u finalnoj poziciji i koji se po pravilu reflektuje na morfologiju, tj. oblik reči, na osnovu čega se može tretirati i kao morfonološki fenomen. Apokopom mogu biti zahvaćeni finalni vokali kod bilo koje vrste reči, a ovo istraživanje se ograničava na apokopu finalnog vokala kod finitne komponente u nemačkom jeziku, odnosno njen izostanak u okviru frazeološkog formativa u švedskom, na osnovu čega se može zaključiti da kod ovog obeležja savremeni nemački i švedski jezik pokazuju divergenciju.

Distribucija ličnih nastavaka za 1. l. sing. ind. prez. bila je različita u različitim epohama u istoriji nemačkog jezika i zavisila je od dijalekta i tipa konjugacije kojoj je glagol pripadao. Opšta zakonomernost u istoriji germanskih jezika je stalno smanjenje broja različitih nastavaka koji su se mogli javiti u 1. l. sing. ind. prez. Komplikovanoj mogućoj distribuciji nastavaka za 1. l. sing. prez. u starovisokonemačkom jeziku sa nastavcima **-u**, **-o**, **-m**, **-n** i **-ø** odgovara bitno jednostavnija slika u srednjevisokonemačkom periodu: **-e**, **-n** i **-ø** (up. Braune/Reiffenstein 2004: 260, 303 i dalje; Hennings 2003: 88, 98, 103, 116, 118 i dalje). Period ranonovovisokonemačkog jezika u 1. l. sing. prezentske paradigmе karakterиše alternacija **-ø** i **-e** i istovremeni prodor vokalske morfeme **-e** u paradigmе kontrahovane i atematske konjugacije (Schmidt 1996: 309, 317, 319 i dalje; Srđić 1994: 55 i dalje).

Iz navedenog preseka distribucije morfema za 1. l. sing. prez. po jezičkim epohama se može ustanoviti da nulta morfema u 1. l. sing. prezentske paradigmе nije istorijski motivisana, već je rezultat procesa apokope. Za apokopu morfeme **-e** u periodu pozognog srvn. i tokom rnvn. epohe se ne mogu ustanoviti određene zakonomernosti. Ona se posebno često javljala kada je finitnom glagolu sledila lična zamenica, a može se prepostaviti da se analogijom proširila i na ostale slučajeve (up. Srđić 1994: 56). U 1. l. sing. prezentske paradigmе u novovisokonemačkom periodu došlo je do restitucije nastavka **-e**, iako su refleksi rnvn. apokope i danas uočljivi u dijalektima i supstandardnom jeziku (Duden 2005: 451, 1208).

Osim u dijalektima i supstandardnom jeziku, oblici finitnih verbalnih komponenata sa apokopiranim vokalom kao refleksom starijeg jezičkog stanja ostali su sporadično očuvani i unutar frazeoleksikona savremenog nemačkog jezika. Ovo obeležje u okviru frazeoleksikona savremenog nemačkog jezika nije posebno često i može se javiti kod onih frazeoloških supklasa koje se javljaju u formi rečenice sa finitnom komponentom u 1. l. sing. prez.

Tabela 7. – Frazeologizmi sa apokopom kod finitne komponente u savremenom nemačkom jeziku

frazeologizmi sa apokopom kod finitne komponente	pun (standardni) oblik finitnog glagola van frazeoleksikona
<i>Ich <u>glaub</u>, es hackt.</i>	<i>ich glaub<u>e</u></i>
<i>Ich <u>hab</u>/habe die Ehre!</i>	<i>ich hab<u>e</u></i>
<i>Wes Brot ich <u>ess</u>`, des Lied ich <u>sing</u>`.</i>	<i>ich esse<u>e</u>, ich singe</i>

Za razliku od nemačkog jezika, kod kojeg se apokopa vokala **-e** ranije javlja i ograničava se na 1. l. sing. indikativa prez. i redje na 3. l. sing. konjunktiva prez., a vokal se potom restituše, švedski jezik bitno duže, tačnije sve do 40-ih godina XX v. u manjem broju glagola čuva pun finalni vokal **o** u prezentskoj i ili preteritskoj paradigmii koji tek u navedenom periodu podleže procesu apokopiranja. Refleksi punih oblika sa očuvanim finalnim vokalom očuvani su kod finitnih komponenata unutar frazeoleksikona, a apokopirani se javljaju van frazeološkog inventara. S obzirom na to da u švedskom jeziku kategorija lica nije markirana posebnim nastavcima, nekadašnji puni oblici finitne komponente mogu imati širu distribuciju po frazeološkim supklasama i javiti se kod svih onih koje u svojim formativima sadrže finitnu komponentu bez obzira na lice.

Tabela 8. – Frazeologizam sa punim finitnim oblikom komponente
u savremenom švedskom jeziku

pun oblik finitne komponente kod frazeologizma	apokopirana forma finitnog glagola van frazeoleksikona
<i>Herrens väger är</i> <i>grundlig</i> .	<i>är</i>

4. Zaključak

Frazeologizmi kao jezički znaci sa specifičnim distinkтивним obeležjima u strukturi svog formativa mogu pokazivati određene fonetske specifičnosti koje se zbirno mogu odrediti kao refleksi glasovnih promena iz prethodnih perioda u razvoju jezika. Fonetske specifičnosti frazeologizama i u nemačkom i u švedskom jeziku mogu biti različitog dijahronijskog kontinuiteta. Uzroke za njihovo perzistiranje u oba jezika treba videti u specifičnostima posebnih frazeoloških supklasa, njihovo izraženoj tendenciji ka formalnoj modeliranosti, starosti supklase, ali i nižem stepenu dijahronijskog dinamizma koji se može smatrati jednim od bitnih obeležja frazeoleksikona. Iz analize frazeološkog materijala se može zaključiti da oba jezika pokazuju apsolutno pozitivnu korelaciju po pitanju fonetskih specifičnosti dužeg dijahronijskog kontinuiteta i predilekcionih frazeoloških supklasa kod kojih se ovakva fonetska obeležja javljaju, dok se divergencije uočavaju kod onih fonetskih obeležja kraćeg dijahronijskog kontinuiteta iz mlađih faza u istoriji nemačkog i švedskog jezika.

LITERATURA:

- Braune, W./I. Reiffenstein (2004). *Althochdeutsche Grammatik I. Laut- und Formenlehre*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Burger, H. (2003). *Phraseologie*. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Burger, H. (1982). Klassifikation, Kriterien, Probleme, Terminologie. U: H. Burger/A. Buhofer/A. Sialm: *Handbuch der Phraseologie*. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 20-60.
- Codex regius*. Dostupno na: <http://etext.old.no/Bugge/voluspa/voluspa2.html>. [30.7.2009].
- Dräger, M. (2010). Phraseologische Nachschlagewerke im Fokus. U: *Europhras 2008* (J. Korhonen et al., izd.), Helsinki: Universität Helsinki Institut für moderne Sprachen Germanistik, 411-421.
- Duden (2005). *Die Grammatik*. Bd. 4. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag.
- Fleischer, W. (1997). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Grzybek, P. (2000). G. L. Permjakovs Grammatik der sprichwörtlichen Weisheit. U: *Die Grammatik der sprichwörtlichen Weisheit von G. L. Permjakov* (P. Grzybek, izd.), Hohengehren: Schneider Verlag, 1-41.
- Hennings, Th. (2003). *Einführung in das Mittelhochdeutsche*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Hüpper, D./E. Topalović/St. Elspaß (2002). Zur Entstehung und Entwicklung von Paarformeln im Deutschen. U: *Phraseologie in Raum und Zeit* (E. Piirainen et al., izd), Hohengehren: Schneider Verlag, 77-99.
- Јовановић, Ј. (2006). *Синтакса и стилистика српских народних пословица I*. Београд: JACEH.
- Martini, F (1991). *Deutsche Literaturgeschichte*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

- Melnyk, S. (2010). Das Feld der Geldphraseologismen in seiner historischen Entwicklung. U: *Europhras 2008* (J. Korhonen et al., izd.), Helsinki: Universität Helsinki Institut für moderne Sprachen Germanistik, 422-429.
- Palm Meister, Chr. (2007). Phraseologie des Schwedischen. U: *Phraseologie. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research.* 2. Halbband, Volume 2 (H. Burger et al., izd.), Berlin: Walter de Gruyter, 673-681.
- Römer, Chr./B. Matzke (2005). *Lexikologie des Deutschen*. Eine Einführung. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Scheibe, S. (1969). Sprichwort und Redensart. U: *Die deutsche Sprache I* (E. Agricola et al., izd), Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 590-605.
- Schippman, Th. (1992). *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Schmidt, H. (1998). Traditionen des Formulierens: Apposition, Triade, Alliteration, Variation. U: *Das 20. Jahrhundert. Sprachgeschichte-Zeitgeschichte*. IDS-Jahrbuch (H. Kämper et al., izd.), Berlin-NewYork: Walter de Gruyter Verlag, 86-117.
- Schmidt, W. (1996). *Geschichte der deutschen Sprache*. Stuttgart: S. Hirzel-Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft.
- Srdić, S. (1994). *Modus u Luterovoj Bibliji iz 1534. godine i novovisokonemačka norma* (neobjavljeni doktorski disertacija), Beograd: Filološki fakultet.
- Škara, D./P. Mikić (1989/90). Stari zavjet kao izvor njemačkih i hrvatskih poslovica. U: *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar. Razdrio filoloških znanosti* 29/19, Zadar, 143-166.
- Thorpe, B. (1865). *Edda Sæmundar Hinns Froða. The Edda Of Sæmund The Learned. From The Old Norse Or Icelandic With A Mythological Index*. London: Trübner&Co. Dostupno na: http://www.germanicmythology.com/works/Thorpe_Edda/thorpe0001.html. [19.5.2009].
- Vollers-Sauer, E. (2000). Alliteration. U: *Metzler Lexikon Sprache* (H. Glück, izd.), Berlin: Verlag J.P. Metzler, 30.
- Wilpert, Gero von (1969). *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Žmegač, V./Z. Škreblj. Sekulić (1986). *Njemačka književnost*. Zagreb: SNL.

**Branislav Ivanović
Maja Matić
Zorica Kovačević**

**SOME PHONETIC CHARACTERISTICS OF PHRASEOLOGICAL
FORMATIVES
IN GERMAN AND SWEDISH**

Summary: Being specific language features in their formative structure, phraseologisms often tend to indicate certain phonetic distinctions. In this paper, analysed examples of the phraseologisms in modern German and Swedish show some of the more specific phonetic characteristics and their diachronic explanation. At the same time the cause of resistance of the analysed phonetic distinctions is being postulated. Studied examples in this paper indicate a more positive correlation between both German and Swedish regarding phonetic distinctions of a longer diachronic continuity and prototypical phraseological subclasses, whereas divergence can be observed within phonetic distinctions originating from the later stages in the language histories of German and Swedish.

Key words: alliteration, homeoteleuton, apocope, diachronic continuity, binominals, proverbs, phraseological subclass

**Sofija Mićić
Danka Sinadinović**

Faculty of Medicine, University of Belgrade

TEACHING VOCABULARY TO MEDICAL ENGLISH STUDENTS – THEORY AND PRACTICE

In order to function well in any ESP area, students need to gain knowledge of specific technical and semi-technical vocabulary. This paper first briefly deals with the difference between receptive and productive knowledge of vocabulary, the average vocabulary range for academic purposes and the usual cognitive phases of its acquisition. It focuses on the specific nature of Medical English and its problems and it gives examples of learning Medical English through various types of context. The importance of using vocabulary learning strategies is also stressed and classroom applicability of some activities recommended by teaching methodology books is discussed as well.

Key words: ESP, EAP, EMP, EMAP, medical vocabulary, ESP teaching, methodology.

Vocabulary has been considered much less important than grammar in the field of L2 acquisition for quite some time. It has been taken for granted whereas grammar has been thought to be a prerequisite for any serious language learning. From today's perspective, this state of affairs can be explained by a strong impact of certain language teaching methods that were very popular several decades ago, audio-lingual approach¹ being the most influential of all. However, things have changed a lot since the 1960s and 1970s and now vocabulary has the position it deserves in the field of L2 acquisition. Not only is it researched separately from grammar as a specific and very significant language feature, but the differences among various types of vocabulary are being studied as well, particularly those of General English (GE) and English for Specific Academic Purposes (ESAP).

Taking these facts into consideration, this paper first briefly deals with some general aspects of vocabulary learning, i.e. the difference between receptive and productive knowledge of vocabulary and the usual psychological phases of its acquisition, as well as the question of the average vocabulary range for general and academic purposes. Basic English for Medical Purposes (EMP) features are discussed as well, followed by the characteristics of vocabulary learning in the field of EMP. The importance of context in learning and memorizing EMP vocabulary is emphasized and examples of learning vocabulary through various types of context are given. The applicability of some other language learning strategies is discussed as well as some activities recommended by teaching methodology books. Also, certain conclusions are made about the differences

¹ The approach based on the behaviourist theory of learning and on structural linguistics. It emphasises the formation of habits through practice, memorization and repetition of grammatical structures in isolation from each other and from contexts of meaningful use (Lightbown and Spada 1997: 118)

and similarities of theory and practice when it comes to teaching vocabulary to Medical English students.

1. Vocabulary and EAP

After many decades of negligence, vocabulary has finally got a position it deserves, being considered an important aspect of language development, mostly owing to comprehension-based and communicative approaches to language teaching (Nunan 1999: 103). Many a study has been conducted about this aspect of language learning and acquisition and various issues have been covered. Among other things, the role of memory and the possibility of selecting and sequencing vocabulary have been researched, whereas a great importance has been attached to context when it comes to learning new words (Nunan 1991: 116-117). Obviously, vocabulary is very important and this has finally become clear, as the very first impression we gain of a learner's competence is usually through the choice of lexis and the way it is used (Gairns and Redman 1986: 21).

There are many things we have to pay attention to when it comes to learning and teaching vocabulary. First of all, it is important to be aware of a difference between words concerning their status – some of them are more frequent, whereas others are extremely rare (Nation 2001: 13-19) – and this aspect should determine what words are to be learnt and given priority in the process. Secondly, each part of speech has its own specific features we need to pay attention to; for example, when nouns are learnt, it is important to notice whether they are countable or not, if they have regular or irregular plural form, whether they are associated with prepositions, if there are any pronunciation or spelling difficulties, as well as if there are words in mother tongue they resemble but that are totally different in meaning (i.e. false friends) (Gairns and Redman 1986: 44). When word-building, compounding, collocations, word families and semantic fields are added to the list, it becomes clear that vocabulary learning is a very complex procedure and this fact should be taken into consideration when it comes to teaching it as well.

In order to claim we have learnt a word, it is necessary to be able to use it independently, both in context and out of it (Lightbown and Spada 1997: 1), which is why it is important to differentiate between two types of vocabulary – *receptive* and *productive*. Receptive knowledge implies accidental acquisition of new words – one is not aware of when they actually learnt a word, but they can recognize it when they come across it (Nation 2001: 63 - 72). In other words, these are items that can be recognized and understood in reading and listening materials only, i.e. in context (Gairns and Redman 1986: 65). On the other hand, having productive knowledge of a word means one can use that word independently, inside and outside a context (Nation 2001: 63 - 72), which is why it is considered an active knowledge and is associated with speaking and writing situations (Gairns and Redman 1986: 65).

Nation (2001: 72-73) points out that there are three important processes that lead to remembering a word and eventually using it productively. The first process is *noticing*, which means one has to make a mental note of a new word they have found in a text or other type of context. Some classroom activities that are thought to encourage this psychological process are pre-teaching, glossing the word or highlighting it in the

text. The second process is *retrieval* and it implies encountering the word more than just once. It is thought that retrieval can be enhanced by reading the same text several times, creating speaking activities that require words to be re-used, as well as by retelling. The final process is called *creative (generative) use* and it involves the ability to use the new word creatively, independently and in a different way when compared to our previous encounters with the word. This process can be encouraged by retelling a text from a different perspective or by adding negotiating or some other (creative) aspect to it.

In order to be able to lead students through these three general processes and to choose the right words they want their students to use productively or know only receptively, English for Academic Purposes (EAP) and English for Specific Purposes (ESP) teachers need to know what range of vocabulary they are supposed to present to their students. In GE, the recommended number of necessary words for every student ranges from 1.200 (Nunan 1991: 118) and 2.000 (Nation 2001: 151) up to 3.000 (Thornbury 2002: 148). There is the so-called *General Service List of English Words* which has been created with the aim of scientifically selecting and compiling the 2.000 most commonly used English words (Gairns and Redman 1986: 58). However, when it comes to specialized and academic vocabulary, things get more complicated. Some authors (Hazenbergh and Hulstijn 1996: 145) find it important for university students who study in English to (receptively) know as many as 10.000 words! As most students (not only those studying in English) often intend to do some academic research in English during their studies, it is necessary for them to have the knowledge of a very specific academic vocabulary (also called *sub-technical vocabulary*). Coxhead's *Academic Word List* from 1998 (Nation 2001: 72) consists of 570 word families which occur frequently in various academic texts and do not necessarily belong to the 2.000 most frequent GE words. However, when English for Medical Academic Purposes (EMAP) is concerned, there is a synergy of academic vocabulary and vocabulary for specific (i.e. medical) purposes, which is characterized by a great number of *technical²* words that are necessary to know productively in order to read academic texts in that particular discipline, write reports, participate in conferences, etc (Nation 2001: 198).

2. English for Medical Academic Purposes

In order to understand the needs of Medical English (ME) students, as well as determine what a ME teacher is supposed to do when teaching ME vocabulary, it is necessary to look at the basic features of EMAP.

EMAP could be described as a thriving sub-system of ESP that requires special attention, as it is constantly growing and changing. Like every other sub-system of ESP, it is very precise and it involves the use of specific terminology. As a language for academic purposes, it relies on professional literature and discoveries in the field of medicine, preparing the students and future professionals for taking part in international conferences, writing scientific papers and using modern literature, both in classical and electronic way. Its terminology is abundant with *technical* words (e.g. sternum or parturition) which are

² Technical words are those that are specific to a particular field of discipline (Nation 2001: 198-199) and are never used outside that field, in general language, which is why it is extremely difficult to guess their meaning without having a pre-knowledge of the field.

usually highly specialised and are not used or well-known in General English (Robins 2009: 37). One of the most conspicuous features of Medical English is the use of formants – roots, prefixes and suffixes (Mićić 2009: 75), most of which are taken from Greek and Latin. The classical origin of the formants makes these words sound more complicated and it is necessary to learn them in order to understand them, which is why they are usually not used in everyday speech. These words of classical origin keep the way plural is formed in Greek and Latin (e.g. bacterium – bacteria, corpus – corpora, stimulus – stimuli, etc.), which makes it completely irregular in English and necessary to learn by heart. However, these words are pronounced according to the rules of the English language, which makes them even more confusable for students who always complain of them being difficult to learn. Apart from this feature, Medical English is also characterized by a great number of abbreviations (e.g. NMR = nuclear magnetic resonance or CAT = computerized axial tomography), synonyms, (e.g. spine = vertebral column, clavicle = collar-bone, myopia = shortsightedness) and eponyms (e.g. Jacob-Creutzfeldt disease = “mad cow” disease, Pakrinsonism) (Mićić 2011: 535), as well as a certain number of medical phrases whose meaning is fixed and applied exclusively to the field of medicine (Mićić 2009: 75). Also, by combining collocational units, i.e. parts of speech, such as nouns, with adjectives and verbs, we can draw out important conclusions about terms for illnesses in English (e.g. the noun *cough* is combined with the adjective *whooping* and the phrasal verb *pass on* suggests the meaning ‘contagious illness’) (Mićić 2006: 135). Finally, from the morphological point of view, English for Medical Purposes is very rich in compound words (e.g. gastrointestinal, cerebrovascular, cardiothoracic, etc.).

3. Learning and Teaching Vocabulary in EMAP

All previously listed features of EMAP clearly show how complex this ESP sub-system is, especially terminology-wise. Owing to this fact, we think that teaching Medical English vocabulary demands a dedicated and methodologically well-informed teacher who will know how to determine priorities, how to present the chosen vocabulary in the best way and how to help her students find the best learning module for themselves.

Surprisingly, some authors such as Cowan (1974); Higgins (1966), Barber (1962) think it is actually not a teacher’s job to teach technical words, but that they should be learnt outside the classroom, through the study of the particular field (Nation 2001: 203). However, although this idea would certainly make an ESP teacher’s life much easier, it is far from being practical and realistic – unknown technical words usually cannot be ignored in any language skill (not even reading or listening), because they are closely connected with the topic being discussed. Students find them difficult to guess as they usually do not have enough knowledge of the field themselves (Nation 2001: 204). So, most authors still think teachers can and should help their students even with technical words, but then it means teachers need to learn the technical vocabulary together with learning the content matter of the field in question, at least to a certain point. What teachers should pay special attention to when it comes to teaching technical terms is their extended meanings in technical context. In other words, a single term can very often have several quite different meanings in several different ESP fields and in GE as well (Nation 2001: 191). Terms are often cognate with the equivalent term in the students’ first language and pose

only pronunciation difficulties, e.g. ‘diagnosis/dijagnoza’ or ‘pneumonia/pneumonija’. However, non-cognate terms, especially sub-technical concepts, need explanation and a different pedagogical approach, e.g. ‘history/anamneza’ or ‘strain/naprezanje’ (Micic 2008: 174).

EMP can either be taught as English for Specific (Medical) Academic Purposes or English for Professional (Medical) Purposes and both of them heavily rely on vocabulary. However, at University of Belgrade, at the Faculty of Medicine, it is a subtle combination of both, as it offers students help with reading academic texts and practising speaking in realistic every-day situations (e.g. through role-plays). Students are exposed to extensive vocabulary for medical purposes, which is a combination of standard academic vocabulary and a great number of technical and semi-technical words. So, the most important question is – how to teach such vocabulary to very large classes and make it as practical and usable as possible?

3.1 Using context in teaching ME vocabulary

One way to do this is to rely on context. Both linguistic³ and situational⁴ context can be a very good tool for learning (and teaching) any type of vocabulary.

First of all, one fact should be taken into account - in Serbia, languages are mostly learnt in the classroom, not in everyday life, in communication with native speakers, so students inevitably turn to teaching materials and their teachers for all sorts of answers. Surely, this is the case in EMAP as well, which seems to mostly make use of one type of (linguistic) context – *authentic reading texts*. Texts from various medical fields are chosen and they are exploited in the classroom in several ways, with the aim of giving students an opportunity to get into possession of new words in a more natural way, without rote learning. Some authors claim authentic texts are too long and prone to vocabulary overload (Gairns and Redman 1986: 115), which might be true at times. However, in order to avoid this pitfall, teachers should focus on key words in a text through pre-reading activities and their primary aim should be to show students how they can predict the meanings of words and activate their vocabulary (Gairns and Redman 1986: 117). These activities also give students an opportunity to *notice* a word for the first time and thus activate the first phase of the psychological process of learning the word. As one of the primary aims of EMAP at the Faculty of Medicine in Belgrade is to enable students to (passively) understand medical texts, this type of context also offers them a very good opportunity to practise and get to know authentic material. It is the most frequently used type of context for several reasons: it is not complicated to use in class, it can be varied and adapted to different levels of knowledge and it can be well exploited, as it provides many post-reading activities for further practice.⁵ For example, *close-gap text* (Nunan 1991: 123) is one of the exercises that are most often combined with this type of context.

3 Linguistic context denotes the relation between a particular item and other item(s) in its vicinity – a sentence or a text (Kristal 1996:177).

4 Situational context is any situation in which language is used (Bugarski, 1986: 167) and it is often inseparable from a broader term *cultural context* (Kramsch 2000: 36).

5 The textbook by S. Mićić based on authentic reading texts used by medical students in their English courses is *English for Medical Academic Purposes*, 3rd ed., Belgrade: State Publisher of Textbooks, 2009.

Around 5% of target vocabulary is omitted from the close-gap text and students are supposed to put them back into gaps, according to the context provided by surrounding words or sentences. This is how students activate their language and memorize words more easily. This type of context, together with close-gap text, is applicable even to large classes, such as the ones at University, which is why it is the basis of ME classes at the Faculty of Medicine and it is also included in the final test.

Apart from authentic reading texts, teachers themselves can provide a good context for their students. Namely, a teacher can produce various sentences where she uses a particular word in various ways, thus helping students to understand the word better and notice the nuances in meaning. This activity can easily be organized as a game, as teacher could omit the target word from the sentences and students are asked to guess what word it is (Nation 2001: 252). Finally, even a single word can provide a context for students to guess the meaning of a word, especially when the language which is being learnt is similar to another language that students already know. That other language is usually students' mother tongue, but when it comes to ME students, these are medical terms in Latin that can provide a single-word context for them when learning equivalent medical terms in English.

Context can be found outside classroom as well, but it largely depends on how computer-literate learners are, the amount of free time they have at their disposal and the will for building their vocabulary. When EMP is concerned, TV serials are a popular tool for improving medical vocabulary and getting to know medical discourse better. For example, a great number of students admit watching *Grey's Anatomy* and *Dr House* regularly and find them very helpful.⁶ This habit of theirs is very good, as it provides an opportunity for *retrieval*, the second important step in the psychological process, which they probably do not even notice as it happens during their spare time, when they are relaxed and carefree. Similarly, watching films with medical plots could also be useful and inspiring, as well as surfing the Internet, because there are many highly informative websites offering articles, discussions, innovations, graphics and pictures (e.g. www.modernmedicine.com, www.medicinenet.com; there is even a virtual doctor at www.freemed.com, which is a sophisticated computer programme acting like a real doctor and which can be used for educational purposes). Obviously, all of the above mentioned types of context could be easily applied to university classes as well, but unfortunately it would demand much more sophisticated equipment and smaller groups, none of which is possible at the Faculty of Medicine at the moment.

Learning words through context is one of the compensation strategies that are a sub-group of direct learning strategies (Oxford 1990: 1 - 25). Many authors consider it a skill (Thornbury 2002: 148 - 149) and find it very important for the so-called *accidental learning* (Nation 2001: 30 - 33), when learners acquire new words, mostly receptively, without actually being aware of it, as they unconsciously make use of a context to guess the meaning of an unknown word. Decontextualized word lists are now thought to be obsolete (Nunan 1991: 118 - 128) and language teaching methodology books unanimously recommend using context as much as possible when it comes to teaching vocabulary.

⁶ The statement is based on a questionnaire given to first and second year Serbian students at the Faculty of Medicine in March 2012 (D. Sinadinović).

However, no matter how good learning through context might be, ME teachers and students might realize that context is not a magical tool which is appropriate for all aspects of vocabulary learning. For example, when it comes to learning irregular plural of nouns of classical origin or a huge number of prefixes and suffixes ME is based on, it sounds sensible enough to rely on word lists or lexical sets and try to memorize these items, as it is not enough to know them only receptively. Even though most modern methodology books find this strategy to be old-fashioned and claim that words in isolation are usually not remembered, there are some authors who disagree with this statement as some studies have shown that the results of the so-called deliberate learning are very good when long-term memory is concerned (Nation 2001: 298-299).

3.2 Strategies and other techniques that enhance ME vocabulary learning

Apart from this popular (direct) learning strategy (learning through context), there are other strategies that ME students might find useful in memorizing vocabulary, so teachers should consider introducing them to their students, explaining the importance of applying strategies to vocabulary learning and implementing strategies into classes whenever possible. For example, a strategy that is often recommended by methodology books is *the key-word technique*, which is categorized as a memory strategy in Oxford's taxonomy (1990: 17 - 21). This strategy involves associating the target word with a word which is pronounced very similarly in the mother tongue or another language students are familiar with (Gairns and Redman 1986: 92; Oxford 1990: 39). Although it is praised by many authors and is thought to show good results in memorizing words, this strategy might not be equally useful and practical when it comes to learning ME vocabulary because of the great number of technical words which are not easily found in everyday situations and are often very difficult to pronounce. However, the strategy of *creating linkages* (Gairns and Redman 1986: 92; Oxford 1990: 39) with words students already know could be very useful for ME students, especially if the other language is Latin.

Another strategy that ME students can find particularly useful is *breaking words into parts* (Gairns and Redman 1986: 90; Mićić 2009: 22 - 23), and it certainly makes sense as English for Medical Purposes is characterized by a huge number of compounds and it also heavily relies on affixation. Knowing how to recognize the root and all the other formants could help students to guess the meaning of an unknown word more easily and more quickly, so ME teacher should take care of attracting students attention to this technique and showing them what they can do with it. After some time, students start using it naturally and find it very useful in exams, too.

Using a medical dictionary is a classic strategy most students try to avoid, but as it could be very useful, especially for independent learning, teachers should encourage students to exploit it whenever possible.⁷ It has been noticed that bilingual lexicography lags behind monolingual lexicography, but a lot can be done by creating a bilingual medical electronic dictionaries (Mićić 2007: 82). So, there is a need for further development of multilingual software tools in such areas as word and phrase alignment, parallel concordancing, lexical databases, translator's workbenches, computer-assisted

⁷ *The English-Serbian Serbian-English Medical Dictionary* by S. Mićić (1st ed. 2007, new ed. 2011) is used by both Serbian and foreign medical undergraduates at the Faculty of Medicine, University of Belgrade.

translation, and multilingual systems in which corpora, electronic lexicons and grammars are linked in a user-friendly way (Altenberg and Granger 1996: 39).

Some students find *personal category sheets* (Gairns and Redman 1986: 96) to be very practical, as they give them an opportunity to organize the vocabulary they are supposed to learn in their own way. This is one of the metacognitive strategies, a sub-group of indirect strategies (Oxford 1990: 17), which students usually know little about, so it should be teachers' task to present it to them and explain how they can categorize new words and put them under different headings or design separate index cards with particular topics that they are going to fill up with new words as they arise. It could be easily used as a classroom technique, too, as teachers could decide to present the target vocabulary in this way, using a blackboard or PPT. Similarly, many students are fond of using visuals, especially *trees* (Gairns and Redman 1986: 97) that can be used in classes as well, as they would help visual type personalities to memorize new vocabulary more easily and more effectively. Besides, this visual technique could be successfully combined with *labelled pictures* and it is particularly useful when teaching and learning vocabulary in the field of anatomy or systems of organs.

Apart from introducing students to language learning strategies, what else should teachers make sure they do in order to facilitate memorizing and productive use of ME vocabulary? First of all, they should spend time on words (Nation 2001: 93-94), which means they should not take authentic reading texts for granted, but make sure they spend a particular amount of time on pre-teaching and post-teaching activities, as well as on collocations and word-formation rules. They should also constantly recycle target vocabulary (Gairns and Redman 1986: 93-94) to be sure their students have acquired it productively and are capable of using it in various contexts. Role-plays, which are frequently used in English for Medical Purposes, are a good way to check this, but teachers could also create quizzes or questionnaires students always find interesting and challenging, which makes them a good way to recycle presented vocabulary. Teachers should also make use of visual aids (Gairns and Redman 1986: 103), by exploiting *word field diagrams* to present target words and collocations, *wallcharts* if available or any other pictures and photos they possess, but they should also use *synonymy* and *definitions* whenever possible, even *translation* if that is the only option left. Moreover, through translation, students learn to identify units of meaning, usually complex sentences, and to highlight areas of language that need further study (e.g. grammar and vocabulary) or the appropriate style (Micic 2008: 174-175). It is important to make vocabulary learning student-centered (Gairns and Redman 1986: 83 - 84), so that students always feel free to ask for explanations and teacher is able to provide an explanation. And last but not least, teachers should always try to set homework, even though there is not much hope that students will actually do it (due to a very tight schedule). However, homework is a very good tool for activating the third step in the psychological process for memorizing new words (i.e. *creative use*) and teacher should explain this to students. Workbooks could be used to this purpose, but teachers could also design their own tasks that would be more inventive and more challenging for students.

Various vocabulary learning games⁸ are a very good choice for small groups of students of both GE and ESP or EAP, but these activities might be quite demanding, sometimes even impossible, in groups as large as ours at the Faculty of Medicine (where there are between 70 and 120 students per class).

4. Conclusion

Several things could be concluded when teaching vocabulary to Medical English students is concerned. First of all, ESP and EAP vocabulary is equally important as GE vocabulary and a lot of attention has been paid to these sorts of vocabulary in the fields of L2 acquisition and language teaching methodology in comparison with the past. The practical value of this type of vocabulary has been recognized and appreciated, as it gives learners an opportunity to improve their careers, do academic research or simply become better-informed. However, in order to make use of this vocabulary in the right way, it is important for teachers to determine clear goals and to make sure they can differentiate between receptive and productive knowledge of a word. Only in this way can they be sure they will lead their students appropriately through the three psychological processes that are important for remembering a particular word.

When we take specific characteristics of EM(A)P into consideration, teaching and learning vocabulary through context seems to be a rather powerful tool, especially authentic reading texts. They are not demanding and they can be used in various ways at different levels. Some technology-provided contexts are popular among younger generations and give them a good opportunity to both enjoy their spare time and acquire and revise vocabulary.

Owing to a practical value they have, teachers should be aware of the possibility of applying learning strategies to vocabulary teaching and learning. Students are usually not aware of the possibility to use them, so it is up to the teacher to introduce them to various possibilities and show them how strategies can facilitate the memorization of vocabulary.

References

- Altenberg, B. and Granger, S. (1996). Recent trends in cross-linguistic lexical studies. In: B. Altenberg and S. Granger (eds) *Lexis in contrast – corpus-based approaches*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 3-48.
- Barber, C.L.(1962). Some Measurable Characteristics of Modern Scientific Prose. In: *Contributions to English Syntax and Philology (21-43)*, Goteburg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Bugarski, R. (1986). *Lingvistika u primeni*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Cowan, J.R. (1974). Lexical and Syntactic Research for the Design of EFL Reading Materials. *TESOL Quarterly*, 34, 2: 213 - 238.

⁸ E.g. Jigsaw, Hot potatoe, Search for suffixes, , Noughts and crosses, Bingo, Creating vocabulary cards, Matching words to categories... (Guse 2011)

- Coxhead, A. (1998). *An Academic Word List*. Occasional Publication Number 18, LALS, Victoria University of Wellington, New Zealand.
- Gairns, R. and S. Redman (2001). *Working With Words: A Guide to Teaching and Learning Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guse, J. (2011). *Communicative Activities for EAP*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hazenberg, S. and J. H. Hulstijn (1996). Defining a Minimal Receptive Second Language Vocabulary for Non-Native University Students: An Empirical Investigation. *Applied Linguistics*, 17, 2: 145-163.
- Higgins, J.J. (1966). Hard Facts. *ELT Journal*, 21: 55-60.
- Kramsch, C. (2000). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristal, D. (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Lightbown, P. and N. Spada (1997). *How Languages Are Learned*. Oxford: Oxford University Press.
- Mićić, S. (2006). Collocations in Teaching English for Specific Academic Purposes, *Filološki pregled XXXIII*, 2, 131-140.
- Mićić, S. (2007). Creating a Bilingual Medical Electronic Dictionary. *Caiet de Semiotica*, Timisoara: Editura Universitatii de Vest, Nr. 18, 2007, 77-86.
- Mićić, S. (2008). The role of translation in undergraduate medical English instruction. *Iberica*, 16, 169-182.
- Mićić, S. (2009). *Studije o jeziku medicine u engleskom i srpskom*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Mićić, S. (2011). Problems in translating modern English medical terms into Serbian. In: *ELLSIIR Proceedings*. Vol. 1. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 531-542.
- Nation, I.S.P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology*. Hertfordshire: Prentice Hall Inc.
- Nunan, D. (1999). *Second Language Teaching and Learning*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.
- Oxford, R. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.
- Robins, N. (2009). Vocabulary in ESP: Ideas for Bridging the ‘Information Gap’. *Jezik strukture: teorija i praksa, Zbornik radova*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, 34 – 42.
- Thornbury, S. (2002). *How to Teach Vocabulary*. Harlow: Pearson Education Ltd.

Sofija Mićić
Danka Sinadinović

NASTAVA ENGLESKOG VOKABULARA STUDENTIMA
 MEDICINE – TEORIJA I PRAKSA

Sažetak: Engleski jezik za posebne namene, u poređenju sa engleskim jezikom za opšte namene, u još većoj meri zavisi od vokabulara. Kako bi bili u stanju da funkcionišu u bilo kojoj oblasti engleskog jezika za posebne namene, studentima je obično neophodno znanje tzv. *stručnih i polu-stručnih reči*, pa nastavnik treba da gradi i uvežbava ovaj tip vokabulara kako bi pomogao studentima da takve reči koriste samostalno i produktivno. Upravo iz ovog razloga, ovaj rad se najpre bavi razlikom između receptivnog i produktivnog poznавanja vokabulara, opsegom neophodnog

vokabulara za akademske potrebe i uobičajenim kognitivnim fazama u usvajanju vokabulara. Rad se potom usredsređuje na posebnu prirodu engleskog jezika medicine, naglašavajući važnost konteksta prilikom njegovog usvajanja. Dati su primeri različitih vidova konteksta i razmotrene su mogućnosti za njihovu primenu u akademskim uslovima. Naglašava se i važnost upotrebe direktnih i indirektnih strategija prilikom usvajanja medicinskog vokabulara i razmatraju se izvesne strategije koje studenti medicine koriste ili bi mogli da koriste u tu svrhu. Najzad, u radu se razmatraju i izvensesne aktivnosti za učenje vokabulara koje su preporučene u pojedinim knjigama koje za temu imaju metodiku nastave jezika, te se proverava njihova stvarna primenjivost u univerzitetским uslovima i u odnosu na nastavni materijal u upotrebi.

Ključne reči: ESP, EAP, EMP, EMAP, medicinski rečnik, ESP metodologija.

811.111'371(410)
811.163.41'371(497.16)

Milica Vuković

Institut za strane jezike
Univerzitet Crne Gore

**THE DISCOURSE OF THE ECONOMIC CRISIS:
HEALTH AND SICKNESS METAPHORS
IN THE MONTENEGRIN AND THE UK PARLIAMENT**

The purpose of this paper is to study the use of metaphors in the discourse of parliamentary budget debates in times of economic and financial crisis. We draw on the conceptual metaphor analysis for methodology and we also apply contrastive analysis, as we compare the health and sickness metaphors employed in two national parliaments. The corpus comprises two budget debates conducted at the time the financial crisis was most violent – one held in the Parliament of Montenegro towards the end of 2009 and another in the UK House of Commons, at the beginning of 2010. We focus on the repetitive health and sickness metaphors and find striking similarities in their choice. However, we also find differences regarding the overall presence of these metaphors – the UK MPs used them extensively, whereas the Montenegrin MPs used them sparsely. The most important conclusion is that the argumentative strategies underlying the choice and the use of the health and sickness metaphors seem to be the same in the two parliaments.

Key words: metaphor, budget debate, crisis, MP, parliament, health, sickness

1. Introduction

Political reality emerges from the language that shapes it – the opinions and attitudes of the electorate are at least to an extent affected by a variety of discourse devices employed by politicians; among these, metaphors stand out as a weapon that can even ‘cause’ political phenomena (Anderson 2004:91).

The events of the recent and still present economic crisis have had a profound impact on our daily lives and left a mark on the language of parliament – especially budget debates, which are often said to be the most important political debates. The hypothesis underlying this paper is that the choice of metaphors in parliamentary language captured and reflected the financial crisis at one of its deepest points. Among the metaphors, one strand stands out – that of perceiving economies as struggling organisms, who after a period of health and prosperity find themselves sick and distressed. It is these metaphors that are the subject of this paper.

2. Theoretical background – parliamentary discourse and metaphors

Having in mind that parliamentary discourse is major, “perhaps the only opportunity for the general public to see politics taking place in real time” (Shenav 2008: 245), it does not surprise us to see its research flourishing (Rasiah 2007: 3). Parliament itself provides a spatial and political context where a variety of genres are realised, including debates, parliamentary questions, speeches etc. As with all other types of institutional talk, their discourse is characterised by a number of linguistic features that are typical of the discourse community made up by MP’s. Furthermore, parliamentary discourse is much more persuasive than informative. Parliamentary debates are, therefore, not about truth-finding and are not straightforward dialogues (Ilie 2003: 77), but are directed at an “overhearing audience” (the term first proposed by Heritage 1985).

Metaphors are said to have “the ability to structure the reality through language” (Škara 2009:8). This is mostly achieved by putting emphasis to preferable attitudes and ignoring the dispreferred ones and also by being able to form and evoke certain cognitive frames and mappings which influence the process of forming opinions of the electorate.

Although researchers have obtained different results regarding the efficiency of metaphors (Müller 2005:56), it can be concluded that the strength of metaphors in the discourse of politics comes from the fact that political opinions can be represented and explained as “natural” and “common-sensical”, thus reducing the chances that these can be questioned and challenged (Semino and Masci 1996:245). Additionally, a new metaphor or a new use of metaphor can “break up the rigid conceptual frames of an existing political order, introducing new options and stimulating political thought or imagination” (Chilton and Ilyn 1993: 10).

As opposed to the interest in metaphor as rhetorical ornament that had carried on for centuries and even millennia ever since the ancient Greek scholars took notice of this phenomenon, metaphor has been explored by using a significantly different theoretical framework as of late, resting on the work by Lakoff and Johnson within cognitive linguistics (Lakoff and Johnson 2003). Also, the current tendency is to do research on metaphors using a critical perspective, within *Critical Metaphor Analysis* (Charteris-Black 2004, 2005; Moreno 2008).

The work of Lakoff and Johnson proved to be revolutionary and highly influential, since it was shown that metaphor was pervasive in everyday life, and not just in language, but in thought and action as well (Lakoff and Johnson 2003:8). “Our conceptual system thus plays a central role in defining our everyday realities” (Lakoff and Johnson 2003:8), and so metaphor is not just an ornament, but the basis of the cognitive process of reasoning (Hart 2005:193), having in mind that metaphors allow for complex and abstract concepts to be represented using simpler ones with an empirical basis.

3. Data and methodology

The corpus for this research has been taken from the first and the second day of the budget debate held in the Parliament of Montenegro in December 2009 and the first day of the budget debate conducted in the House of Commons in March 2010. Both countries were very much affected by the ongoing economic crisis of global proportions.

The phonographic transcripts of the parliamentary sessions in Montenegro are published online and are very true to their oral original. This is why we did not additionally edit the transcripts, having in mind that additional editing would have no bearing on the investigation on metaphors.

The details of the corpus follow:

Parliamentary session	Sixth sitting of the second regular session
Debate	Budget debate for 2010
Corpus source	Authorised phonographic transcripts ¹
Date	15/12/2009 and 16/12/2009
Duration	7h 30 min
Word count	45,435
Page count	127
Number of exchanges	140
MP's who participated	25

Table 1. Details of the Montenegrin corpus

However, editing on the basis of the video available on the website of the UK parliament was needed in the case of the House of Commons budget debate. The details of this part of the corpus follow:

Parliamentary session	Session 2009-2010
Debate	Budget debate for 2010
Corpus source	Hansard ²
Date	24/03/2010
Duration	6h 30min
Word count	61,255
Page count	137
Number of exchanges	136
MP's who participated	33

Table 2. Details of the UK corpus

The general framework through which we approached the subject matter is discourse analysis, and conceptual metaphor analysis and critical metaphor analysis in particular. The health and sickness metaphors were extracted manually from the two corpora and then qualitatively assessed.

4. The Montenegrin budget debate

In the budget debate in the Parliament of Montenegro, few conceptual metaphors were repetitive. Among those, most were dead and inactive metaphors, to use Goatly's classification (1997). Namely, dead metaphors do not evoke the source domain, whereas

inactive ones can evoke it only if there are cues for that in the context (Goatly 1997:32). In other words, these can be made “alive” under right circumstances, i.e. their “metaphoricity can be activated” (Muller 2008: 5). Creative metaphors that theoretically should have the strongest argumentative power were virtually not used.

The most pervasive conceptual metaphor that was recontextualized several times was *economy is an organism/person*. Conceptualizing economy in this way is actually common in business discourse (Silaški and Đurović 2010) and we would classify the metaphor as an inactive one.

The “body politics mappings” can usually be broken down into three scenarios: life cycle, health/illness and body itself (Musolff 2004: 90). All three scenarios were exploited in the Montenegrin budget debate, however, the former two were blended, having in mind that death as the end of the life cycle scenario came most prominent and that it was put down to a severe illness. The prevailing presence of these scenarios can be directly put down to the crisis.

The body scenario was realized through a series of mostly dead and inactive metaphors, whereby the MP’s spoke of the economy’s *strength, weaknesses, movements, resilience, stamina* etc. (orig. *snaga, slabost, kretanja, otpornost, izdržljivost*). Within the framework of this metaphor, economy is represented as a body that grows and develops (orig. *raste i razvija se*). All the terms are directly translatable into English – the consequence of the fact that economy is perceived as such in the English-speaking world as well.

The life cycle scenario was primarily represented through speaking of the *growth* of the economy. This scenario, however, does not allow for a directly antonymous metaphor, which is why another source domain and another metaphor is used to express negative trends - that of *space*, usually described in literature as *happy is up, sad is down* (Lakoff and Johnson 2003:15). The antonym of the *growth* of the economy is thus its *fall*.

The metaphor *economy is a person* is further expanded in the health/illness scenario, on account of the current economic circumstances that were discussed in the budget debate. Namely, the global financial crisis rendered this person/organism sick, within a narrower metaphor *economy is a sick person*. In this vein, the Minister of Finance, who proposed the budget, spoke of its *vitality, vulnerability* and possibilities for *recovery* in his introductory speech and later of its *diagnosis* in his comments:

- (1) **LUKŠIĆ:** ...*Mislim da ovdje nema dileme daje crnogorska ekonomija pokazala vitalnost i da su se politike koje smo vodili u godinama pokazale ispravnim...*
...*Globalna finansijska kriza je cjelokupnoj stručnoj javnosti pokazala svu ranjivost međunarodnog finansijskog tržišta, a negativne reperkusije odrazile su se i na crnogorsku ekonomiju, kako na finansijski i javni sektor, tako i na realni sektor privrede...*
...*Čini mi se da što prije shvatimo da je izlazak iz krize zajednička odgovornost svih nas i krizu stavimo van okvira političkih natjecanja, to ćemo prije zajednički donijeti rješenja koja će nam omogućiti da ubrzamo oporavak naše ekonomije...*
...*Zakon o budžetu za 2010. godinu baziran je na prognozama da se u narednom periodu očekuje blagi oporavak ekonomije i makroekonomskih indikatora...*

...Suština je da ako prihvatimo makar dio teza koje je iznio gospodin Medojević i ako dijagnosticiramo stanje ekonomije upravo ovako kako ga je on dijagnosticirao i izrazimo tim povodom sumnju u realnost primitaka, a istovremeno predložimo povećanje svih poreza, onda, gospodine Medojeviću, imate problem sa samim sobom...

[LUKŠIĆ: ...I think that there is no doubt that the Montenegrin economy has shown vitality and that the policies that we have conducted turned out right...]

...The global financial crisis has revealed all the vulnerability of the international financial market to the entire expert community, whereas the negative repercussions have reflected on the Montenegrin economy, on financial and public sectors, as well as on the real economy sector...

...I think that the sooner we realize that the exit from the crisis is mutual responsibility of us all and we position the crisis beyond our political competitions, the sooner we will find solutions that will allow for a faster recovery of our economy...

...The Budget Law for 2010 is based on the forecasts that we are to face a mild recovery of the economy and the macroeconomic indicators in the upcoming period...

...The point is that if we accept at least part of what Mr. Medojević has said and if we diagnosed the state of the economy in the way he had diagnosed it and we expressed doubts about the reality of these revenues and at the same time recommended that all taxes be raised, then, Mr. Medojević, you would have a problem with yourself...]

In this context, the inactive metaphor *economy is a person* was activated and extended beyond its standard paradigm (by referral to its *vitality*, *vulnerability* and *diagnosis*). The thread was picked up by other MP's, who differed in the level of creativity. Not surprisingly, the MP's of the ruling coalition mostly spoke of the economy's recovery:

(2) **VUKSANOVIC**: ...Obezbjedivanje likvidnosti sistema u procesu oživljavanja privredne aktivnosti, podrška programima jačanja konkurentnosti i izvoza, u cilju stvaranja uslova za postepeni oporavak obima i strukture ekonomskih odnosa sa inostranstvom ...

[VUKSANOVIC: ...Assuring the system liquidity in the process of reviving the economic activity, the support for programs of strengthening competitiveness and exports, with the aim of creating the conditions for a gradual recovery of the volume and structure of economic relationships with the other countries...]

(3) **SEKULIĆ**: ...Ne želimo da odustanemo zato što smatramo da će tokom iduće godine, u drugoj polovini iduće godine, zaista krenuti jedan blagi oporavak...

[SEKULIĆ: ...We don't want to give up because we think that during the next year, in the second half of the year, there really will be a mild recovery...]

- (4) **LUBURIĆ:** ...Zato moramo da učinimo sve **kako bi pomogli privredi da što prije stane na svoje noge**...
[LUBURIĆ: ...This is why we have to do everything we can **to help the economy to stand on its own two feet again**...]

Most occurrences of *recovery* in the debate were hedged by qualifications such as *mild* or *gradual* (as in examples 2 and 3). Other instances of the recovery metaphor that were relexicalized through different vocabulary also bore a note of caution – in example 4 the phrase “get back to one own’s feet” is used, directly translatable to English, which has connotations of a difficult illness rendering the person immobile and requiring slow recuperation.

Both sides of the parliament had to agree that the “diagnosis” of the condition was not good, so the metaphor was extended further into *economy is a sick person at deathbed*, which blends the scenarios of life cycle and health:

- (5) **MEDOJEVIĆ:** ...Ne želite da priznate da industrijsku proizvodnju nemamo, da je **tržište nekretnina u sledećoj godini mrtvo**, da će banke krenuti da naplaćuju kolaterale, da će mnoge velike firme biti u bankrotu...[MEDOJEVIĆ: ...You don't want to admit that we have no industrial production, that the **property market is dead next year**, that the banks will start charging the collaterals, and that many big firms will go bankrupt...]
- (6) **ŽUGIĆ:** ...To, po meni, **guši privredni ambijent i pravi teret privrednim subjektima, posebno u uslovima krize**...
[ŽUGIĆ: ...This, in my opinion, **suffocates the economic environment and puts a burden on economic entities, especially in the times of crisis**...]
- (7) **PINJATIĆ:** ...Drugo, potrebna su sredstva za **oživljavanje aktivnosti u realnom sektoru**...
[PINJATIĆ: ...Secondly, we need funds to **revive the activity in the real sector**...]
- (8) **VUKSANOVIC:** ...Obezbjedivanje likvidnosti sistema u procesu **oživljavanja privredne aktivnosti**, podrška programima jačanja konkurentnosti i izvoza, u cilju stvaranja uslova za postepeni oporavak...
[VUKSANOVIC: ...Assuring the system liquidity in the **process of reviving the economic activity**, the support for programs of strengthening competitiveness and exports, with the aim of creating the conditions for a gradual recovery...]

The tokens used in the stated metaphors, such as *dead*, *reviving* and *suffocating* evoke the affective domain, warranting empathy for the fallen fellow human being who by some *force majeure* finds himself/herself in such distress. As noted earlier in literature, evoking emotions through metaphors is a fruitful persuasion technique (Ferrari 2007),

that was readily picked up by other MP's, thus providing for the metaphor's expansion and recycling.

Furthermore, the chosen source domain (organism, illness) is very close and familiar to the electorate, thus allowing them to embrace the subject matter in its simplified form. On the other hand, even though they do not do so directly, the MP's assume the role of doctors, who bear almost unquestionable authority, whereas the country and its economy assume the passive role of a patient to treat. As sickness is induced by some greater force, any responsibility on the part of the doctor – the MP or the government is denied. The current bad state of the economy was thus projected as natural.

5. The UK budget debate

Both in the UK and the Montenegrin parliaments, the MP's projected the economy as a living person or an organism and this personification served as a starting point for a number of metaphors that were recycled in the debates. The striking similarity between the two parliaments is that conceptual metaphor *economy is an organism* was the most prominent metaphor, which was developed and relexicalized through various submetaphors, such as *strength, health, suicide, starvation and scars*:

- (1) **DARLING:** ...*A healthy, strong financial services industry is essential for our long-term prosperity...*
- (2) **CLEGG:** ...*The Government must now recognize that its heavy pressure on the banks to rebuild their capital bases is limiting bank lending and threatening the health of the economy in the longer term...*
- (3) **McFALL:** ...*To withdraw that support too soon, in the name of balancing the books, would be nothing less than an economic suicide...*
- (4) **REDWOOD:** ...*And the other side of that coin has to be, I suppose, starving the private sector of money because that is not where they see their political interests lying...*
- (5) **HEATH:** ...*I hope we are coming out of the recession, but I have to say I see the scars left behind: the shop closures in the high streets of the small towns and villages in my constituency...*

The health/illness scenario, especially the latter end of this spectrum, was most prevailing and it was represented by the submetaphor *economy is a patient*. We deliberately use the term *patient*, as opposed to *sick person*, the term used in the analysis of the Montenegrin debate, on account of the fact that the UK MP's directly ascribed themselves the role of a *doctor*. This was not the case in the Montenegrin Parliament. The mentioned metaphor was recontextualized several times in the discourse of the Labor and the opposition, whereby both sides admitted that the economy was in a difficult state, as it was in the Parliament of Montenegro:

- (6) **BURGON:** ...*The world is suffering the deepest recession since 1929-31 period, and tens of millions of lives are being affected all around the world. No country is immune to the shock waves that the capitalist system has generated... ...will we enter a long period of anemic growth, taking years to recover to pre-crisis levels of national income?*
- (7) **MARRIS:** ...*and again if one cuts too soon, which is to my mind proposed by the opposition, that would jeopardize the economic recovery and growth – anemic as it has been in the past quarter - might stall completely, which would even greater pressure on public finances...*
- (8) **HEATH:** ...*I would also like us to do something effective and long term about the business rates which still cripple a lot of businesses...*

The MP's thus spoke of the health of the economy, gave diagnoses and proposed treatments for its recovery. The metaphor of doctors saving the patient is in line with and parallel to the metaphor of saviors/heroes who rescue the victim. The "doctors" thus prescribe medicines and remedies to nurse the patient back to health and into kilter (9-11):

- (9) **BELL:** ...*It is not a question of having an emergency Budget which says, "We're now going to cut public expenditure, we're going to make people in the public sector unemployed and that is our recipe, you'll take the medicine.", Mr. Deputy Speaker with respect to you...*
- (10) **REDWOOD:** ...*That is the fundamental reason why this economy is not going anywhere: because the banks have been broken and they are being nursed back to health in a way which contracts rather than expands activity. ...So I think the Government need to understand that they have a very serious problem and that it is making it worse by all their remedies ...*
- (11) **TODD:** ...*This is not going to be a time for a serious discussion of how our public finances are to be brought back into kilter...*

The "doctors" proposed serious and difficult *cuts*, but did not fool the patient about the severity of the recovery. This was not due as much to honesty as it was to the mitigation of the responsibility for what was to be done as part of the treatment. This disclaimer is also metaphorical, having in mind that the tough policies would induce "pain" to the patient:

- (12) **BURGON:** ...*A recent study showed that those costs would be about £16,000 per every redundancy, so that policy would not be not easy or pain-free...*
- (13) **TAYLOR:** ...*But the cuts will be painful...*

- (14) **JONES**: ...*I accept that there will be pain in the future, but I think that cutting down on investment in our assets, in assets which will be the engine of our future growth and prosperity is very short-sighted...*

Common doctor-patient discourse would normally go in a different direction (e.g. *Now, this won't hurt a bit*). Example 32 additionally featured the metaphor *economy is a machine*, or to be more precise, *economy is an engine*, which was also recontextualized (15, 16):

- (15) **TAYLOR**: ...*Now, as it is the motor of the European Union and, regardless of whether or not we are in the euro, it actually is one of the motors of our exports, it is vital that it understands that there is an obligation, which is ultimately in its interest for that country as well...*
- (16) **MARRIS**: ...*Manufacturing remains vital to the UK economy and to the future of the UK economy, both in the context of the way in which the economy runs and as a motor to help us emerge from the recession...*

Still, the economy was much more often conceptualized as a living person than a machine. We think that there are two reasons for this. The first one is that, in times of crisis, the body metaphor allows for a more emotive response from the electorate – a dying or fallen fellow human being evokes more compassion than a broken machine. Additionally, as we explained, doctors are admirable, whereas mechanics/technicians who cannot fix the broken mechanisms are not.

Secondly, the historical and cultural pendulum has perhaps swung back. Namely, the metaphor of body present ever since antiquity, lost its dominance in the representation of the world and social institutions in renaissance and enlightenment (Musolff 2004: 84). It was replaced by metaphors of mechanisms and atoms, as a consequence of the technological inventions which changed the world (see Pikalo 2008; Charteris-Black, 2004: 136). Although Pikalo suggests that despite modern self-reflexiveness, permeating both natural and social sciences, this metaphor model is prevailing (Pikalo, 2008: 52), we would disagree. The emphasis on man and intuitive knowledge is very dominant at the moment, even in the insights theorised in natural sciences (e.g. attempts at the theory of everything, resting for the most part on intuitive constructs). This is especially evident in social processes, where reflexivity is said to be one of the four main characteristics of late modernity (Fairclough and Chourliaraki 1999). The consequence could be that perhaps body metaphors now prevail over machine metaphors.

The overwhelming presence of body metaphors in relation to machine metaphors has also a more practical explanation – this could possibly be due to the fact that the domain of sickness is closer and simpler for the electorate to understand and because this domain evokes affective register that plays on *pathos*. This could be the reason why the opposition chose to personify the current government as a sick person at deathbed, using morbid vocabulary:

- (17) **REDWOOD:** ...*Most people who are looking at it know that it is a nowhere Budget from a **dying Government**, and they know that there are contains no serious measures that are up to the task of pulling round this extremely damaged economy...*
- (18) **HOSIE:** ...*And that leads us to where we are today with the **Budget speech which was a pretty miserable epitaph after 13 years**, a Budget speech given with unemployment rates higher now than they were under the Tories even when Labor came to power in 1997...*
- (19) **REDWOOD:** ...*This Government's epitaph will be that they were the Government of boom and bust...*
- (20) **CLEGG:** ...*This Budget has been billed as the preface to the Labor manifesto. Based on what we have seen today, it will not be a manifesto but an **obituary**...*

The deathbed scenario was not used in this way in the Montenegrin budget debate, where only the economy was likened to a dying organism.

6. Conclusion

In both parliaments, economy was perceived as an organism and a sick organism in particular, whereby the scenarios of (the end of) life cycle and illness dominated. Crisis was to blame for the illness and the looming death, which was thus used as a macrohedge by the ruling parties' MP's, mitigating their responsibility for the situation. What is more, apart from hiding agency and disclaiming responsibility, they assumed the role of the saviours, heroes and doctors who would save the patient from the distress caused by some *force majeure*.

In the Parliament of Montenegro, the organism metaphor was conceptualised within the framework *economy is a sick person*, whereas the corresponding metaphor in the House of Commons was *economy is a patient*. In both parliaments, the metaphor was further developed into *economy is a sick person/patient at deathbed*, whereas in the UK parliament, the latter metaphor was also applied to the current government. The UK MP's developed the stated metaphors to a greater extent by explicitly referring to themselves as doctors, which was not the case in Montenegro. In both parliaments the MP's were playing on the affective domain, assuming the role of saviour (whether directly or indirectly), giving the people a passive role and projecting the crisis as a natural disease.

The argumentative strategies that the UK MP's most often resorted to definitely involved conceptual metaphors. Their discourse was far more creative in this respect than the one in the Parliament of Montenegro, which was marked by repetition of key messages and ironic attacks on the face of the other. Both strategies, the creativity of metaphors which impose frames and plain repetition of key phrases until opinions and stances are adopted by the electorate, certainly have their own argumentative power which is difficult to compare and measure.

References

- Anderson, R. (2004). The Causal Power of Metaphor in Politics: Cueing Democratic Identities in Russia and Beyond. In: *Metaphorical World Politics: Rhetorics of Democracy, War and Globalization* (F. Beer & C. de Landtsheer, eds.), Michigan: East Lansing, 91-120.
- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Charteris-Black, J. (2005). *Politicians and Rhetoric: The persuasive power of metaphor*. Basingstoke & New York: Palgrave-MacMillan.
- Chilton, P. and I. Mikhail. (1993). Metaphor in Political Discourse: The Case of the ‘Common European House’. *Discourse & Society* 4(7): 7-31.
- Chourliaraki, L. and Fairclough, N. (1999). *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ferrari, F. (2007). Metaphor at work in the analysis of political discourse: investigating a ‘preventive war’ persuasion strategy. *Discourse & Society* 18 (5): 603-625.
- Goatly, A. (1997). *The Language of Metaphors*. London: Routledge.
- Hart, C. (2005). Analysing Political Discourse: Toward a cognitive approach. *Critical Discourse Studies* 2(2): 189-94.
- Heritage, J. (1985). Analyzing news interviews: aspects of the production of talk for an “overhearing” audience. In: *Handbook of Discourse Analysis Vol. III* (T. van Dijk, ed.), London: Academic Press, 95–119.
- Ilie, C. (2003). Discourse and Metadiscourse in Parliamentary Debates. *Journal of Language and Politics* 2(1): 71-92.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live by*. London: University of Chicago Press.
- Moreno, M. (2008). *Metaphors in Hugo Chavez’s Political Discourse: Conceptualising Nation, Revolution and Opposition*. City University of New York, Doctoral Thesis.
- Muller, C. (2008). *Metaphors Dead and Alive, Sleeping and Waking*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Müller, R. (2005). Creative Metaphors in Political Discourse. Theoretical Considerations on the Basis of Swiss Speeches. *Metaphoric.de* 9: 53-73.
- Musolff, A. (2004). *Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe*. Hampshire/New York: Palgrave, Macmillan.
- Pikalo, J. (2008). Mechanical Metaphors in Politics. In: *Political Language and Metaphor: Interpreting and Changing the World* (T. Carver & J. Pikalo, eds.), London and New York: Routledge, 41-54.
- Rasiah, P. (2007). *Evasion in Australia’s Parliamentary Question Time*. Perth: University of Western Australia.
- Semino, E. and Masci, M. (1996). Politics is Football: Metaphor in the Discourse of Silvio Berlusconi in Italy. *Discourse & Society* 7(2): 243-269.
- Shenhav, S. (2008). Showing and Telling in Parliamentary Discourse: The Case of Repeated Interjections to Rabin’s Speeches in the Israeli Parliament. *Discourse and Society* 19(2): 223-255.
- Silaški, N. i Đurović, T. (2010). The Conceptualisation of the Global Financial Crisis via the Economy Is a Person Metaphor –A Contrastive Study of English and Serbian. *Facta Universitatis, Series: Linguistics and Literature* 8(2): 129-139.
- Škara, D. (2009). Jezična/mentalna rekonstrukcija EU prostora: nove konceptualne metafore. In: *Hrvatski na putu u EU* (Maja Bratanić, ed.), Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1-28.

Milica Vuković

**DISKURS EKONOMSKE KRIZE: METAFORE ZDRAVLJA I BOLESTI
U CRNOGORSKOM I BRITANSKOM PARLAMENTU**

Sažetak: U radu se bavimo upotrebom metafora u diskursu parlamenarnih debata o budžetu u periodu ekonomsko-finansijske krize. Metodologija koju koristimo zasniva se na teoriji konceptualne metafore, a takođe primjenjujemo i kontrastivni metod, budući da se metafore zdravlja i bolesti u dva nacionalna parlamenta najprije analiziraju, a zatim porede. Korpus se sastoji od transkriptata dvije rasprave o budžetu koje su vodene u vrijeme kada je finansijska kriza bila najturbulentija - jedna od njih vodena je u Skupštini Crne Gore krajem 2009., dok je druga iz Donjeg doma Ujedinjenog Kraljevstva, a održana je početkom 2010. godine. Fokus je na metaforama zdravlja i bolesti koje se ponavljaju, a nalazimo da se u dva parlamenta koriste veoma slične metafore. Razlike su uočene kada je u pitanju učestalost metafora – britanski poslanici su često koristili pomenute metafore, što nije bio slučaj u Skupštini. Najvažniji zaključak analize jeste taj da argumentativne strategije koje motivišu izbor metafora zdravlja i bolesti jesu iste u dva parlamenta.

Ključne riječi: metafora, budžet, kriza, zdravlje, bolest

811.111'37
811.163.3'37
811.111:811.163.3

Lina Miloševska

English language lecturer at the University
for Information Science and Technology
“St. Paul the Apostle” – Ohrid, Macedonia

LEXICAL INVENTIVENESS IN MACEDONIAN UNDER THE INFLUENCE OF ENGLISH

This paper deals with the question of lexical inventiveness in the Macedonian language by analyzing the phenomenon of new hybrid compound nouns and complex structures consisting of abbreviations as the first constituent of the complex lexeme and Macedonian nouns as the second constituent. Such formations are formed on a daily basis and through the media they might gradually establish their place in the Macedonian lexicon. Hybrid compounds of this type show the flexibility and ability of language users to adapt foreign elements into the system in order to name and describe the new reality.

Key words: lexical inventiveness, hybrid compounds, complex structures, word formation

Introduction:

According to Štekauer “No natural language is a static system, fixed once and forever. Rather every language must be (and is) able to comply with an ever-changing extra-linguistic reality and the related language requirements of the particular speech community. From this it follows that every language is in a position to produce new naming units designating new “objects”, new-discovered phenomena, etc.” (Stekauer 2001:19-20).

The Macedonian language has undergone great changes since its official codification. The most important and relevant to this paper is the great influence of English which has undergone a great expansion since the 90's of the past century. “The explosion of English in the Macedonian vocabulary is in part a reflection of the political and technological situation since 1989, but it is especially prevalent among the youngest generation” (Friedman 1998:24). Various language functions and the different needs of language speakers from the one hand and contacts with English on the other hand result in continuous changes in Macedonian. Speakers of Macedonian faced with the huge influence of English and the necessity to name and describe new phenomena, show their inventiveness by coining new naming units with English and Macedonian elements for

new objects which responds to the demand of the language users for assigning names to extra-linguistic objects in the ever changing reality.

In this paper we analyze this phenomenon by analyzing a representative sample of new hybrid compound nouns that consist of English words as the first element of the compound and Macedonian words as the second element of the compound.

The process of formation of new hybrid compound nouns emerges as a new word formation model in Macedonian and enters the language through traditional and electronic media. Under the term new hybrid compound nouns, we consider modern formations which have English and Macedonian elements. Some earlier formations of this type are lexicalized and have found their place in dictionaries; however, most formations of this type are not included in dictionaries. As mentioned above, these new linguistic structures enter the Macedonian language from the 90's of the past century and witness greater frequency thanks to new means of communication and transfer of information.

In order to analyze this linguistic phenomenon, we collected a corpus of new hybrid compound nouns excerpted from:

- Texts from daily newspapers, weekly magazines and periodicals from different fields
- Texts from the scientific-technical field
- Formations observed in the colloquial style
- Dictionaries of the Macedonian language.

We will classify new compound nouns in question according to the general conceptual category that the compound represents i.e. (agent, instrument, attribute, location, augmentation) according to the classification of Koneski (1994).

Analyses of new compound nouns in Macedonian according to their general conceptual category

In this section we will classify the hybrid compound nouns according to the general conceptual (semantic) category that the compound represents. In order to analyze a representative lexical material we have included in our corpus lexicalized items in addition to new unlexicalized ones observed in different media. Compound nouns which include Macedonian and English elements are in our focus. We label them as hybrid or pseudo formations because of the fact that their structure consists of English components as the first component of the compound and Macedonian elements as the second component.

As mentioned earlier, the analysis of our corpus is based on the general conceptual category of the new lexeme. Our analysis showed that following categories are represented in our corpus:

- 1.Agent
- 2.Instrument
- 3.Attribute
- 4.Location
- 5.Augmentation

1. Conceptual category agent

Under this conceptual category compound nouns that denote people, organizations or instruments; doer of the action are encountered. The semantic paraphrase of these derivatives can be represented as ‘X does action Y’. Compounds of this category are formed by joining two semantically independent nouns into a new compound noun. In all the examples below, the second element of the compound performs the action described by the first element. For example *маркетинг-агенција* (*marketing agency*) the second element *agency* carries out the action *marketing* described by the first element.

Compound nouns of this type are realized through a number of word-formation models. In Macedonian the most frequent type of compound agentive nouns have as their first element a noun derived from a verb which ends in English *ing*- Macedonian *инг*, which is later joined to the second component i.e. a Macedonian noun. They can be represented by the following word-formation model:

$$\text{WM} = \text{N(ing)} + \text{N} = \text{CN (agent)}$$

Examples of this type are: *Анти-допинг агенција* (Macedonian) for English (anti-doping agency), *визитинг-професор* (visiting-professor), *допинг-тест* (doping-test), *кетеринг-фирма* (catering-firm), *кетеринг-служба* (catering service), *кетеринг-сервис* (catering service), *маркетинг-стратегија* (marketing strategy), *маркетинг-агенција* (marketing agency), *маркетинг-компанија* (marketing company), *мониторинг-експерт* (monitoring expert), *мониторинг-мисија* (monitoring mission), *мониторинг-камера* (monitoring camera), *мониторинг-служба* (monitoring service), *лифтинг-крем* (lifting cream), *лифтинг-третман* (lifting treatment), *консалтинг-фирма* (consulting firm), *рејтинг агенција* (rating agency), *скрининг програма* (screening program), *шопинг терапија* (shopping therapy).

We would like to draw attention at this point that in the examples above we have provided an English translation of the Macedonian compound and we will do that throughout the whole paper. In some cases the translation happens to be an actual English compound; however, it is not our intention here to provide exact English equivalents. The translation is given in order to help readers understand the meaning of the Macedonian compound.

Under this conceptual category of agent nouns our corpus includes formations that do not end in the *ing* suffix but still are borrowings from English which combine with Macedonian nouns to form new hybrid formations such as: *антиејт нега* (anti age care), *антиејт-третман* (anti age treatment), *секс-терапија* (sex therapy), *шок-терапија* (shock therapy), *физибилити-студија* (feasibility study). They all have the structure: $\text{N+N} = \text{CN (agent)}$.

Under this category another word-formation model is observed which includes agent nouns in which the first component is usually a reduced adjective from English whereas the second is a Macedonian noun. These formations can be represented in the following manner:

WM=A+N= CN (agent)

Examples with a reduced first element are: *инфо-деноvi* (The first element is a reduced adjective from English *informational*. The English translation is informational days or info-days), *инфо-линија* (info-line), *инфо-портал* (info-site), *инфо-систем* (info-system), *инфо-центар* (info-center), *промо тим* (promotional team). Another example of this type is *ранг-листа* (ranking list) which is an interesting case since in Macedonian the first element is not regarded as a reduced element as in the previous examples.

From a semantic point of view, all the above discussed examples are endocentric since the whole compound is a hyponym of its head. In other words, the meaning of the compound is transparent where the compound represents a subcategory of its head. So *маркетинг-агенција* (marketing-agency) is an agency and *лифтинг-крем* (lifting cream) is a kind of cream. Speakers can easily calculate the meaning of the new compound from the meaning of individual constituents although in some cases the meaning of the new lexeme might require not only general familiarity with English but also more specialized knowledge as in the case of complex structures that involve abbreviations.

2. Conceptual category instrument:

Compound nouns under this category denote tools or instruments with which another agent performs the action. Several models can be identified under this category. In the first word-formation model the compounds consist of an adjective usually shortened and a noun.

WM=A+N=CN (instrument)

Examples: *биодизел* (biodiesel), *биогориво* (biofuel), *биогубриво* (bio fertilizer), and *смарт телефон* (smart phone) without a shortened first element.

The second word-formation model that we identified consists of two independent nouns where the first one is from English. It can be represented in the following way:

WM=N+N=CN (instrument)

Examples: *бјуми-компас* (beauty compass), *бјуми-трејтман* (beauty treatment), *визит-карта* (business card), *мејкан-подлога* (makeup foundation), *газ-маска* (gas mask), *клима уред* (air-conditioner), *плазма телевизор* (plasma TV), *селотејп-лента* (sellotape strip), *секс телефон* (sex phone), *флеш меморија* (flash memory), *фильтер-хартија* (filter paper), *хай-тек управувач* (hi-tech controller).

Under this category follow examples such as *шопинг-листа* (shopping list), *шопинг-кошица* (shopping basket), *паркинг сензор* (parking sensor), which denote instrumental nouns but they differ from the examples above in that their first element is a noun ending in *ing*.

From the functionality aspect, a large number of the nouns from this category are encountered in terminology related to the scientific-technical style such as: *флеш меморија* (flash memory), *хай-тек управувач* (hi-tech controller), *USB-стик* (USB

stick), *плазма телевизор* (plasma TV) etc. From a semantic point of view, these compounds are endocentric i.e. their meaning can be calculated from the meaning of both nouns making the compound.

Under this category, a great frequency in recent times experience formations denoting tools or instruments which are formed by joining an abbreviation and a full noun. They can be represented in the following way:

WM= abbr+N= CN (instrument)

Examples: *ЛЦД Телевизор* (LCD TV from English LCD > Liquid Crystal Display), *СМС-порака* (SMS message), *УВ-индекс* (UV index), *УВ-комплекс* (UV complex), *УВ-Филтер* (UV filter), *УВ-формула* (UV formula), *USB-стик* (USB stick from English USB > Universal Serial Bus), *Wi-Fi уред* (Wi-Fi device), *Wi-Fi мрежа* (Wi-Fi network).

3. Conceptual category attribute

Under this category are classified compound nouns that are characterized by a certain feature or characteristic. Compound nouns analyzed here are formed through several word formation models. The structure of the first word formation model discussed below have two independent nouns where the first noun functions as an attribute to the second. The model can be represented by the following schema:

WM=N+N=CN (attribute)

Examples of this model are frequent in different contexts as: *арома-терапија* (aroma therapy), *аудио-терапија* (audio therapy), *аудио-матерјал* (audio material), *балет-мајстор* (ballet instructor).

Under this category fall the very frequent formations with the noun *business* as the first element of the compound which describes an object, phenomenon or organization denoted by the second element of the compound.

Examples are: *бизнис-адут* (business asset), *бизнис-амбиент* (business environment), *бизнис-заедница* (business community), *бизнис-елита* (business elite), *бизнис-клима* (business climate), *бизнис-можност* (business opportunity), *бизнис-операција* (business operation), *бизнис-пакет* (business package), *бизнис-план* (business plan), *бизнис-релација* (business relation), *бизнис-сектор* (business sector), *бизнис-стратегија* (business strategy), *бизнис-сфера* (business sphere) and *бизнис-форум* (business forum).

Under the same category also with high frequency are formations with the noun *beauty* as the first element of the compound as for example: *бјуми-совет* (beauty advice), *бјуми-камуфлажа* (beauty camouflage), *бјуми-трикови* (beauty tricks), *бјуми-вести* (beauty news).

Also under the same attributive category are classified formations with the noun *video* as the first element of the compound as for example: *видеосном* (video

clip), *видеозапис* (video record), *видеоклип* (video clip), *видеоконференција* (video conference), *видеоматеријал* (video material), *видео надзор* (video surveillance).

Formations of this type are also frequent with the noun *gay* (homosexual) as the first component such as: *гей-браќ* (gay marriage), *гей-двојка* (gay couple), *гей-парада* (gay parade), *гей-популација* (gay population).

As very productive formations can be regarded compounds with the nouns *pop* and *rock* referring to genres of music.

Pop: *non-автор* (pop author), *non-дива* (pop diva), *non-звук* (pop sound), *non-мелодија* (pop melody), *non-кралица* (pop queen), *non-лист* (pop chart), *non-уметник* (pop artist), *non-хит* (pop hit), *non-пејач* (pop singer), *non-сензација* (pop sensation).

Rock: *рок-бенд* (rock band), *рок-легенда* (rock legend), *рок-училиште* (rock school), *рокфест* (rock festival), *рок-сцена* (rock scene), *рок-стил* (rock style).

Moreover, formations with the word *press* are also highly frequent such as: *пресбијро* (news desk), *прес-служба* (news service), *прес-сервис* (news service), *пресконференција* (press conference), *прес центар* (press center).

Under this category are observed a huge number of compounds usually unlexicalized which points to the fact of the high productivity and frequency of this formations in various domains. This is due to the fact of their expressiveness and the tendency of the language for economy of expression since in a large number of cases the pure Macedonian equivalents will be a phrase or even a sentence. The construction of the below mentioned compounds consists of nouns as the first element of the compound which is borrowed from English while the second element is usually a Macedonian noun or in some case a borrowed English word which have entered the language in earlier stages and have undergone phonetic adaptation to the Macedonian system and now is regarded as part of the Macedonian lexicon.

Examples are: *Виагра ефект* (Viagra effect), *грејс-период* (grace period), *домино-ефект* (domino effect), *дрес код* (dress code), *интернет-игра* (internet game), *интернет-купување* (internet shopping), *jo-jo ефект* (yo-yo effect), *jo-jo врска* (yo-yo relation), *концертмајстор* (concert master), *мејкап-трендови* (makeup trends), *метал-бенд* (metal band), *ланч-пакет* (lunch package), *пенал-лотарија* (penalty lottery), *пиво-фест* (beer festival), *пан-балет* (rap-ballet), *реалити шоу* (reality show), *секс-символ* (sex symbol), *чинџир-ресторани* (chain restaurants), *спа-ден* (Spa day), *спа-уживање* (Spa indulgence), *соул-сензација* (soul sensation), *соло-артист* (solo artist), *соло-изведувач* (solo performer), *соло-пејач/ка* (solo singer), *софтвер фирмa* (software company), *стрес-тест* (stress test), *талк шоу* (talk show), *танц-мајстор* (dance master), *таргет група* (target group), *мексас-фусстан* (jeans dress), *тест-возач* (test driver), *тест-игра* (test game), *фотосесија* (photo session), *јанк mail* (junk mail), *јанк статус* (junk status), *јаз-оркестар* (jazz orchestra), *јаз-музика* (jazz music), *јаз-музичар* (jazz musician), *јинс-колекција* (jeans collection).

In addition to the above mentioned examples, under this category also fall constructions where the first noun ends in English *ing* and functions as an attribute to the second noun. Examples of this type are: *даминг ценi* (dumping prices), *роаминг услуги* (roaming service), *тренинг-сесија* (training session), *шопинг-искусство* (shopping experience), *шопинг-пријател* (shopping friend), *шопинг-тура* (shopping tour), *шопинг-треска* (shopping euphoria), *шопинг-стампедо* (shopping stampede).

In addition to the above mentioned examples, in our corpus appear complex constructions that we classified under this conceptual category. The first element of these constructions in the original language (English) has undergone conversion from verb to noun and later combines with another noun. From this type are examples such as: *станд-an комедија* (stand-up comedy), *старт-an компанија* (start-up company), and *стенд-бај состојба* (stand-by condition). It is worth mentioning here that constructions of this type are atypical to the Macedonian language where compounds consist of two elements.

The second word formation model that forms compound nouns from this category of attributive nouns consists of an adjective + noun.

WM=A+N= CN (attribute)

Adjectives that are part of the structure of this type of compounds can be divided into primary adjectives and complex derived adjectives borrowed from English in that form. Adjectives that are part of the structure of these formations directly are joined with the noun which is not a typical way for the Macedonian word formation system for formations of the A+N structure¹. Examples of this type are abundant: *анплагд-концерт* (unplugged concert), *андер-кавер агент* (undercover agent), *гратис-апарат* (free tool), *индиго-чиинс* (indigo jeans), *инстант-студент* (instant student) by analogy to instant coffee, *инстант-порака* (instant message), *нето-платна* (net salary), *лајв-албум* (live album), *лајтфект* (light effect), *лајтиоу* (light show), *латино-дива* (Latino diva), *мат-кармин* (matte lipstick), *сингл-тато* (single dad), *сингл-мама* (single mom), *псеудореге* (pseudo rege), *тренди-изглед* (trendy look), *тренди-имиџ* (trendy image), *фикс-идеја* (fixed idea), *фит-тело* (fit body), *хорор-филм* (horror movie), *чиинс стил* (gypsy style).

Furthermore, under this category fall formations in whose structure the derived adjective is shortened. “In lexical elements of international origin, reduced bound forms (roots), which allow an adjective interpretation with a concrete or metaphorical interpretation, are adapted in Macedonian” (Simoska 2010:145) as for example *еколошко здружение* (ecological society) > *еко-здружение* (eco-society), *гламурозен стил* (glamorous style) > *глам-стил* (glam style), *тинейзерско шоу* (teenage show) > *тинишоу* (teen show).

The productivity of this model increases in terminological vocabulary from the technical-technological style, especially in computer related terminology. For example formations with the abbreviation *e-* meaning ‘electronic, digital or online’ are highly frequent. Under the same class fall complex formations with a shortened adjective from Greek or Latin origin as the first element such as: auto-, agro-, bio-, gastro-, euro-, eco-, electro-, crime-, narco-, porn-, and turbo-

1 Macedonian usually uses linking elements for formation of this type

Auto- (automobile)	<i>автоиндустрија</i> (auto-industry), <i>автоелектричар</i> (auto-electrician), <i>автомагазин</i> (auto-magazine), <i>автомеханичар</i> (auto-mechanic), <i>аутоконсалтинг</i> (auto-consulting)
Agro- (agricultural)	<i>агроботерза</i> (agro-stock exchange), <i>агростопанство</i> (agro-economy), <i>агротехника</i> (agro-technique); <i>агротуризам</i> (agro-truism), <i>агро-откуп</i> (agro-sales)
Bio- (biological)	<i>биодизел</i> (biodiesel), <i>биогу碌иво</i> (bio fertilizer), <i>биогориво</i> (biofuel).
Gastro- (gastronomical)	<i>гастро-водич</i> (gastro-guide)
e- (electronic, digital)	<i>е-банка</i> (e-bank), <i>е-бизнис</i> (e-business), <i>е-влада</i> (e-government), <i>е-вешник</i> (e-newspaper), <i>е-даноци</i> (e-taxes), <i>е-дневник</i> (e-record) <i>е-македонија</i> (e-Macedonia), <i>е-порака</i> (e-message), <i>е-образование</i> (e-education), <i>е-систем</i> (e-system), <i>е-пошта</i> (e-mail) the original <i>и-маил</i> < e-mail is widely used in an adapted form, <i>е-сертификат</i> (e-certificate), <i>е-услуги</i> (e-services), <i>е-учење</i> (e-learning).
Euro- (European)	<i>Европолитика</i> (euro-integration), <i>еврокомисар</i> (euro-commissioner), <i>еврооптимизам</i> (euro-optimism), <i>европолитичар</i> (euro-politician), <i>европретенник</i> (euro-parliament member), <i>европесна</i> (euro song), <i>евроскептицизам</i> (euro-skepticism), <i>еврофест</i> (euro-festival), <i>еврошампионат</i> (euro-championship)
Eco- (ecological)	<i>еко-друштво</i> (eco-society), <i>еко-здржљение</i> (eco-community), <i>екојајце</i> (eco-egg), <i>еко-систем</i> (eco-system).
Electro- (electronic- electrical)	<i>Електроакустика</i> (electroacoustic), <i>електроанализа</i> (electro-analyses), <i>електродистрибуција</i> (electro-distribution), <i>електроиндустрија</i> (electro-industry), <i>електрокардиографија</i> (electrocardiography), <i>електромагнет</i> (electromagnetic), <i>електромедицина</i> (electro-medicine), <i>електромикроскоп</i> (electro-microscope), <i>електромотор</i> (electro-motor), <i>електрооптика</i> (electro-optics), <i>електростатика</i> (electrostatics), <i>електротерапевт</i> (electrotherapist), <i>електротерапија</i> (electrotherapy), <i>електрофильтар</i> (electro-filter), <i>електротехника</i> (electro-technique), <i>електрохемија</i> (electrochemistry), <i>електрохирургија</i> (electro-surgery), <i>електроцентра</i> (electric plant), <i>електрошок</i> (electro-shock).
Crime- (criminal)	<i>кrim-евиденција</i> (criminal records), <i>кrim-полиција</i> (criminal police), <i>кrim-техника</i> (criminal techniques), <i>кrim-драма</i> (criminal drama), <i>кrim-комедија</i> (criminal comedy), <i>кrim-роман</i> (criminal novel), <i>кrim-елементи</i> (criminal elements)
Narco- (narcotic)	<i>наркобанда</i> (drug gang), <i>нарко-зависник</i> (drug addict), <i>нарко-дилер</i> (drug dealer), <i>нарко-картал</i> (drug cartel), <i>нарко-мафија</i> (drug mafia), <i>нарко-мрежа</i> (drug network), <i>нарко-пазар</i> (drug market), <i>нарко-производ</i> (drug product), <i>нарко-шверцер</i> (drug smugglers), <i>наркозависник</i> (drug addict)
Porno- (pornographic)	<i>порно-актерка</i> (porn actress), <i>порнобизнис</i> (porn business), <i>порно-звезда</i> (porn star), <i>порно-индустрија</i> (porn industry), <i>порноклип/порно-клип</i> (porn clip), <i>порно-продукција</i> (porn production), <i>порнофилм</i> (porn film).
Turbo- (turbine)	<i>турбогенератор</i> (turbo-generator), <i>турбореактор</i> (turbo-reactor), <i>турбо-дизел</i> (turbo-diesel), <i>турбофолк</i> (turbo folk).

Under this category also fall complex formations where the first element of the compound is an abbreviation and the second is a noun. Examples are: *дисеј-настман* ((DJ-performance) *дисеј* from Eng. DJ >Disk Jockey), *ДНК-код* (DNA code from Eng. DNA > Deoxyribonucleic Acid), *ДНК-тесм* (DNA test), *ЕКТС-систем* (ECTS-system from Eng. ECTS > European Credit Transfer System), *ИПА-фонд* (IPA fund), *ИСО стандард* (ISO-standard from Eng. ISO > International Standard Organization), *ИТ конференција* (IT conference from Eng. IT > Information Technology), *ИТ технологи* (IT technology), *ИКТ технологи* (ICT Technology from Eng. Information Communication Technology), *ХД слика* (HD display from Eng. HD > High definition), *ХД телевизор* (HD TV), *НАТО-војници* (NATO troops), *НАТО-сојузници* (NATO allies), *НАТО-членки* (NATO member states), *НАТО-самит* (NATO summit), *НАТО-алијанса* (NATO alliance), *НВО-сектор* (NGO sector from Eng. NGO > Non-Governmental Organization), *НВО-организација* (NGO organization), *ПДФ верзија* (PDF version from Eng. PDF > Portable Document Format), *ПР-менаџер* (PR manager from Eng. PR > Public Relations), *ПР агенција* (PR agency), *ТК конференција* (TC conference - TC > Telecommunications), *ХАСАП-стандард* from Eng. HACCP > Hazard Analysis and Critical Control Point), *ХИВ-статус* from Eng. HIV > Human immunodeficiency virus), *ХИВ-инфекција* (HIV infection), *ЈПГ формат* from Eng. JPEG > Joint Photographic Experts Group), Зд ефект (3D effect).

Our classification of the new hybrid compound nouns according to the conceptual category of the new lexeme shows that compound nouns belonging to the attributive category are the most frequent in Macedonian language. This speaks in favor of theories of language in contact as well as onomasiological theories of word formation² which believe that words are used to nominate existing entities that are usually multifaceted. The compound chooses one aspect of the entity to describe as for example its status: *стартап компанија* (start-up company), purpose: *фитнес-клуб* (fitness club), or functionality: *Wi-Fi уред* (Wi-Fi device) etc. This is based on the fact that compounds are names of entities, objects or phenomenon and language users produce compounds in order to meet their communicative needs according to parameters that are significant for nomination of the object/phenomenon in question in a given point in time.

4. Conceptual category location

Compound nouns that denote a location or space for a certain purpose are classified under this category. Locative nouns of this category are not connected to a specific action rather they are generic names of facilities, organizations or shops. The word formation model according to which such compounds are formed may be presented in the following manner:

$$\mathbf{WM=N+N= CN \text{ (location)}}$$

Examples of this type are: *Арт-институт* (art institute), *бјуми салон* (beauty salon), *викенд-населба* (weekend settlement), *диско-клуб* (disco club), *интернет-киоск*

² Pavol Štekauer (fundamental Principles of an Onomasiological Theory of English Word-Formation), originally published in: onomasiology online 2 (2001).

(internet kiosk), *ски-памека* (ski track), *ски-терен* (ski terrain), *снек-бар* (snack bar), *спа-центар* (spa center), *тампон-зона* (buffer zone), *фильтер-станцији* (filter station), *фитнес-клуб* (fitness club), *фотостудио* (photo studio).

As a subclass of this category are classified locative compounds which are formed by nouns borrowed from English as the first element of the compound which are derived from a verb with the *ing* suffix in English. Examples are: *дансинг-сала* (dance hall), *тренинг камп* (training camp), *тренинг центар* (training center), *шопинг центар* (shopping center).

Under this category of compounds fall recent formations that denote virtual space for communication or publication of different contents such as: *веб-локација* (web site), *веб портал* (web portal), *веб-страница* (web page), *интернет-страница* (internet page), *интернет-продавница* (internet shop), *интернет-стоковна* (internet store), *интернет-форум* (internet forum), *фан страница* (fan page).

Under this category of compound nouns with locative meaning a small number of formations with abbreviations as the first element of the compound are found in our corpus. Examples are: *ВИП влез* (VIP entrance - ВИП from Eng. VIP > very important person), *СМС-клуб* (SMS club- CMC from Eng. SMS > Short Message service).

5. Conceptual category augmentation

Formations of this category denote the existence of a certain characteristic with an outstanding high level. Augmentative formations are characteristic of the discourse of young population and colloquial speech.

The first element in formations of this type is consisted of the following elements, borrowings from English: *култ-* (cult), *супер-* (super), *топ-* (top), *хит-* (hit), *mega-* (mega), *ултра-* (ultra) and *хипер-* (hyper). Here we have two word formation models. The first has the structure: N+N= CN (augmentation). Examples are:

<i>култ-</i> (cult)	<i>култ-автор</i> (cult author), <i>култ-книга</i> (cult book), <i>култ-нејач</i> (cult singer), <i>култ-серија</i> (cult series), <i>култ-сликар</i> (cult artist), <i>култ-филм</i> (cult movie). (Simoska 2010: 255)
<i>хит-</i> (hit, popular, fashionable)	<i>хит-автомобил</i> (fashionable car), <i>хит-водитељ</i> (popular presenter), <i>хит-бенд</i> (popular band), <i>хит-песна</i> (hit song), <i>хит-серија</i> (hit series), <i>хит диета</i> (hit diet), <i>хит цени</i> (hit prices).

The second word formation type of this category has the structure: A+N= CN (augmentation)

Топ- (top, very popular, very good)	<i>мон-актер/ка</i> (famous actor), <i>топ-книга</i> (popular book), <i>мон-сејач/ка</i> (popular singer), <i>мон-професор</i> (good professor), <i>топ-расположение</i> (good mood), <i>топ-форма</i> (good shape), <i>топ-филм</i> (popular movie), <i>топ-додаток</i> (top accessory), <i>топ листа</i> (top list), <i>топ-сторија</i> (top story).
супер- (super)	<i>суперактер</i> (super actor), <i>супергест</i> (super manner), <i>супероднос</i> (super relation), <i>супернасмејка</i> (super smile), <i>суперчовек</i> (superman), <i>супердевојка</i> (super girl), <i>супермодел</i> (supermodel).
Мега- (mega)	<i>мегасвезда</i> (megastar), <i>мегапродукција</i> (mega production), <i>мега акција</i> (mega action), <i>мега афера</i> (mega affair), <i>мега скандал</i> (mega scandal), <i>мега стар</i> (mega-star), <i>мега попуст</i> (mega discount).
ултра- (ultra)	<i>Ултрамикроскоп</i> (ultra microscope), <i>ултрафилтер</i> (ultra filter) (Veleva 2006:108), <i>ултразвук</i> (ultrasound), <i>ултрапроизвод</i> (ultra product), <i>ултрацени</i> (ultra prices),
хипер- (hyper)	<i>хипермаркет</i> (hypermarket), <i>хиперпродукција</i> (hyper production)

From the above discussion, we may conclude that all compound nouns analyzed in this section are an indicator of the dynamic character of the Macedonian language, i.e. the evolution of the internal organization of the Macedonian word formation system whose stimuli come from outside as a reflection of the social, cultural, and economic conditions of the specific language environment. Moreover, the discussed examples show the inventiveness of language users to adapt imported items in order to satisfy their communicative needs in a constantly changing reality.

Lexical -semantic classification of the compounds:

We classified the compounds from our corpus according to their semantic field in order to see which semantic fields are the most open to this type of compounds, in other words in which semantic fields the compounds in question are most frequent.

Under the term semantic field we understand a conceptual domain which includes a number of lexemes that have certain specific relations and are used to talk about the same concept. “A semantic field denotes a segment of reality symbolized by a set of related words. The words in a semantic field share a common semantic property” (Brinton 2000:112). For our purposes, we have decided to classify our compounds in 22 different semantic fields which are:

1. ecology
2. economy
3. digital technology and communication
4. show business
5. fashion
6. food and beverages
8. media
9. music
10. clothes
11. politics
12. sport
13. beautification
14. dancing
15. services
16. criminal activities
17. organizations
18. objects
19. entertainment
20. medicine
21. transport
22. Other domains.

One difficulty that we faced is that certain words cannot be classified as belonging to one particular semantic field because they are very common and can be encountered

in different fields. That is why in our classification we included them in the different semantic fields where we deemed appropriate. In addition to that some compounds are very general to be included in a certain semantic field that is why we have classified them under the other domains category. In spite of this, the classification according to semantic fields showed that compounds of this type appear in all different types of semantic fields. From the aspect of functionality and usage, certain semantic fields standout in relation to the number of lexemes that they include from the type of compounds under discussion.

As a very open semantic field is the one related to digital technologies and communication which is not surprising taken into account the daily innovations in that field. Second place according to the availability of compounds in question belongs to the semantic field of show business and the third and fourth place according to our classification belong to the fields related to economy and politics. Further down on the scale is terminology related to music and different types and names of organizations and after that comes terminology related to sport and fashion.

Conclusion

The discussed type of hybrid compound nouns in this paper shows the ability of the Macedonian language to respond to naming needs of its users. Naming units are coined on the basis of the material available in the system of the language and imported items from English that are taken and adapted to the new system. Compound nouns discussed here are examples of the adaptability of the language and the inventiveness of its speakers to coin new naming units in order to satisfy their communicative purposes.

References

- Brinton, Laurel J. (2000). *The structure of modern English: a linguistic introduction*. Illustrated __ edition. John Benjamins publishing company.
- Friedman, V. (1998). The implementation of Standard Macedonian: Problems and Results, __ *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 131, p. 31-57.
- Koneski, K. (2003). Зборообразувањето во современиот македонски јазик. 2 edition. Skopje: __ Faculty of philology "Blaze Koneski", Skopje. Филолошки факултет «
- Simoska, S. (2010) *Сложени именки во германскиот и во македонскиот јазик- __ контрастивни проучувања*, Skopje: Faculty of philology "Blaze Koneski".
- Štekauer, P. (2001). Fundamental Principles of an Onomasiological Theory of English __ Wordformation. *Onomasiology Online*.
- Veleva, S. (2006). *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*, Скопје.

Лина Милошевска

ЛЕКСИЧКАТА ИНВЕНТИВНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ПОД ВЛИЈАНИЕ НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК

Трудот го проучува прашањето на лексичката инвентивност во македонскиот јазик преку анализа на феноменот на нови хибридни сложени именки како и новите комплексни структури кој се состојат од кратенки од англиски јазик како прв дел и македонска именка како втор дел. Такви формации се формираат на дневна основа и се шират во јазикот преку медиумите. Поради нивната фреквентност и продуктивност, тие постепено ќе го заземат своето место во македонскиот лексикон. Хиbridните сложенки од овој тип ја покажуваат флексибилност и способност на говорителите да ги адаптираат и прилагодат странските елементи во македонскиот јазичен систем со цел да се именуваат новите појави и предмети кои ги носи новото време.

Клучни зборови: лексичка инвентивност, хибридни сложенки, кратенки, зборообразување

Tanja Samardžić
Maja Miličević¹

University of Belgrade, Faculty of Philology

CONSTRUCTING A LEARNER-FRIENDLY CORPUS-BASED DICTIONARY OF SERBIAN VERBAL ASPECT²

This paper describes ongoing work on the construction of a dictionary of Serbian verbal aspect based on data from corpora and specially adapted for the needs of L2 learners, who face the difficult tasks of choosing the appropriate aspect and deriving the correct morphological form of the verb. We explain the process of automatic extraction of information about the aspectual behaviour of verbs from a corpus. We show that a quantitative notion of productivity of verb forms based on the extracted corpus data is useful for a systematic and rich representation of the knowledge about Serbian verb aspect.

Key words: second language acquisition, Serbian, verbal aspect, morphological productivity, learner dictionary, corpus-based approach

1. Introduction

Aspectual properties of verbs consist of a set of semantic features that describe the dynamics and the duration of the eventuality described by the verb. Although aspectual features can be rather diverse and language specific, the notion of *temporal boundedness* seems to play a role in many distinctions made across languages. This notion is particularly important when it comes to the aspectual characterisation of Serbian verbs, as illustrated by the English examples in (1a) and (2a) and their Serbian translations (1b) and (2b).

- (1) a. On 29th November 1984 at 7:55, Winston *turned* the switch and the whole building disappeared.
 b. 29. novembra 1984. u 7:55, Vinston je *okrenuo* prekidač i cela zgrada je nestala.
 c. *29. novembra 1984. u 7:55, Vinston je *okretao* prekidač i cela zgrada je nestala.
- (2) a. On 29th November 1984 at 7:55, Winston *turned* the switch for a while.
 b. 29. novembra 1984. u 7:55, Vinston je neko vreme *okretao* prekidač.

¹ Corresponding author: Tanja Samardžić, Faculty of Philology, Department of General Linguistics, Studentski trg 3, 11000 Belgrade, Serbia; samardzic@fil.bg.ac.rs.

² This paper has been written as part of the project No. 178004, *The Standard Serbian Language: Syntactic, Semantic and Pragmatic Explorations (Standardni srpski jezik: sintakšička, semantička i pragmatička istraživanja)*, funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia, participated in by Maja Miličević.

c. *29. novembra 1984. u 7:55, Vinston je neko vreme *okrenuo* prekidač.

The sentences in (1a-b) describe an eventuality that is temporally bounded. This means that there is, *implicit to the meaning of the verb*, a point in time when the action described by the verb ends. Temporal boundedness also implies that there is a result state which is a consequence of the action described by the verb; in (1a-b), the result state is the state of the switch that causes the building to disappear. Contrary to this, the sentences in (2a-b) describe an eventuality that is temporally unbounded. Even though the time span over which the sentences in (2a-b) are true is defined by temporal adverbials (*for a while* and *neko vreme*, respectively), the verb itself does not imply an end point or a result state. In other words, based on (2a-b), we do not know whether the turning of the switch is completed or what the final position of the switch is.

The distinction between (1) and (2) is based on fine semantic characterisation of the eventualities described by the verbs used, which can be perceived as rather abstract and difficult to pin down. Native speakers of English, like the speakers of many other European languages, are not forced to make this distinction when selecting the verbs to use; note that the same verb in the same form (*turned*) appears in both (1a) and (2a). Speakers of Serbian (and other Slavic languages), however, need to make the aspectual distinction in order to select the appropriate verb. In other words, Serbian verb inventory contains two different forms, one that is suited for describing temporally bounded (*okrenuo* in (1b)), and the other for temporally unbounded eventualities (*okretao* in (2b)). Such verbs constitute pairs that are in fully complementary distribution: exchanging the forms between the unbounded and bounded contexts makes the sentences ungrammatical, as shown in (1c) and (2c). The forms that are used in temporally unbounded contexts are labelled as *imperfective*, and those used in temporally bounded contexts as *perfective*.

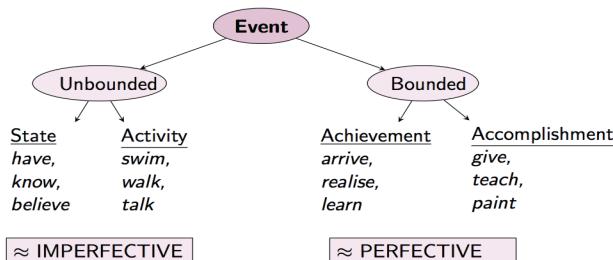

Figure 1. Verbal aspect in Serbian compared to Vendler's aspectual classes

For a better understanding of these two categories, we can relate them to the widely used four-way taxonomy of aspectual classes proposed by Vendler (1967). As shown in Figure 1, Serbian perfective verbs can generally be seen as including *Achievements* (instantaneous events with an endpoint) and *Accomplishments* (incremental events with an endpoint), while Serbian imperfectives roughly correspond to *States* (static events with no endpoint) and *Activities* (dynamic events with no endpoint).³

³ There are some exceptions to the described correspondence. For example, the Serbian equivalent of the sentence *Winston stayed in the shop for two hours*, *Vinston je ostao u prodavnici dva sata*, contains a perfective verb describing a state. However, in the majority of the cases, the mapping to Vendler's classes does apply.

Mastering the perfective/imperfective distinction has consistently been recognised as one of the most difficult tasks facing second language (L2) learners of Slavic languages in general (see Slabakova 2005 and Mikhaylova 2011 for Russian, Schmiedtová 2003 for Czech, Kozłowska-Macgregor 2002 for Polish), and Serbian in particular (Klajn 2006, Babić 2011b; see also Mønnesland 2003, Jelaska and Opačić 2005, Cvikić and Jelaska 2007 for Croatian).⁴ The task is a difficult one for two reasons. The first difficulty lies in identifying the clues for deciding whether a perfective or an imperfective form is required, especially given that the clues are often provided only by the broader context of a particular utterance. The second difficulty is a consequence of the fact that aspect in Serbian, like in other Slavic languages, is encoded in the lexicon, which means that there are no general grammatical rules for deriving the required aspectual forms. The verbs in (1b) and (2b) are obviously morphologically related; however, as we will see in more detail in the next section, the *-ta-* to *-nu-* alternation is only one of the numerous possibilities that can be used in aspectual derivations.

As has already been pointed out in relation to L2 Croatian by the above authors, in addition to the intrinsic complexity of the phenomenon, the problem also seems to lie in the teaching and learning materials, which do not treat verbal aspect in a learner-friendly manner. Since general rules that would capture the aspectual nature of Serbian verbs are hard to define, we believe that learners need to have available to them specialised learning resources, rich in data and examples of use, that would support example-based learning; this need is far from being met by the currently available textbooks, workbooks, grammars and dictionaries.

In this paper, we propose a corpus-based method for compiling a novel and richer resource for the L2 acquisition of Serbian verbal aspect. We automatically extract and store information about the aspectual behaviour of a large number of verbs, and we perform a simple statistical analysis of the corpus data to identify characteristic trends which we then use to identify potential generalisations, and also to list as many idiosyncratic cases as possible. We argue that the quantitatively defined concept of derivational *productivity* plays an important role in making useful generalisations about aspectual derivations in Serbian. We use this concept in constructing a detailed yet compact representation of the key features of aspectual formation that will provide good training material for learners.

In the next section, we give a brief outline of aspectual derivations in Serbian, after which we provide an overview of the currently available learning materials and their approaches to verbal aspect (Section 3). We then describe our own approach, based on automatic extraction of relevant corpus data, a statistical analysis of the trends in the data, and a compilation of aspectual information to be included in each verb's dictionary entry (Section 4). Finally, we sum up the results and point to some directions for future work in Section 5.

2. Aspectual derivations in Serbian

As we will see in more detail in Section 3, the learning materials available for L2 Serbian largely base their treatment of aspect on verb pairs. However, as shown in Table

⁴ A number of morphological differences exist between individual verbs in Serbian and Croatian, but overall it can be said that their aspectual systems are alike, posing the same kinds of problems to L2 learners.

1, rather than pairs, Serbian verbs are organised into aspectual *sequences*. Multiple affixes can be added to the same base verb, modifying its meaning and its aspect in different ways. The forms in the first column are the result of prefixation, which is in many ways similar to the attachment of particles to English verbs, as the translations of the prefixed forms suggest (cf. Milićević 2004). The prefix specifies the meaning of the base verb by introducing an additional resultative predication into the verb's lexical representation (Arsenijević 2007), and the aspectual change in this derivation is a consequence of the fact that the result state introduced by the prefix makes the event temporally bounded.

$\text{pref}(x) = P$ ‘complete a specified x ’	$\text{suff}(\text{pref}(x)) = I$ ‘do $\text{pref}(x)$ continuously or repeatedly’	$\text{pref}(\text{suff}(\text{pref}(x))) = P$ ‘complete multiple $\text{pref}(x)$ ’
skuvati ‘cook _P ’	—	—
prokuvati ‘boil _P briefly’	prokuvavati	isprokuvavati
iskuvati ‘cook _P well’	iskuvavati	iziskuvavati
otkuvati ‘clean _P by boiling’	otkuvavati	izotkuvavati
zakuvati ‘add _P something into boiling liquid’	zakuvavati	izakuvavati

Table 1. Aspectual derivations of intransitive base verbs: $x = \text{kuvati}$ (I) ‘cook’

In some cases the derived verbs can be further modified, as shown in the second column of Table 1. By attaching a suffix, the verb becomes a *secondary imperfective*, obtaining a new imperfective interpretation, ambiguous between a progressive and an iterative meaning. Lastly, the prefixed forms in the third column, derived from secondary imperfectives, can be regarded as describing multiple bounded events.⁵

It should also be noted that not all aspectual affixes that can be attached to Serbian verbs have the same grammatical status. The prefixes in the first column are associated with lexical content, which they contribute in the derivation of the prefixed verbs. Possible combinations of verbs with these prefixes are determined by their lexical compatibility (or lexical preferences); for instance, fewer prefixes can be combined with the verb *kuvati* from Table 1, than with the verb *pisati* ‘write’. In contrast, the progressive/iterative suffix in the second column is a functional morpheme with no independent lexical content. Even though the form of the suffix is not the same for all verbs (cf. -va- for *kuvati* vs. -ja- for *piti* ‘drink’, e.g. in *napijati* ‘get drunk’), this variation is not influenced by the verbs' lexical content. Functional status can also be assigned to the prefix *iz-* in the third column; this prefix does not vary among verbs, except for the strictly phonetic adaptation (regressive assimilation).⁶

5 Another common way of forming perfective verbs is via the -nu- affix, as in *kucati* > *kucnuti* ‘knock’. These perfectives, however, cannot form secondary imperfectives.

6 Other prefixes that can be used in a similar way, and with similar meanings, are *na-* and *po-* (cf. *naizbacivati*, *poizbacivati*).

Lexical and aspectual derivations are also allowed with verbs whose basic form is perfective; this paradigm is illustrated in Table 2. In this case prefixation does not lead to a change in aspect and the verbs in the first column remain perfective. The remainder of derivations proceed in the same way as for the imperfective base forms.⁷

$$suff(x) = I \text{ 'do } x \text{ continuously or repeatedly'} \rightarrow bacati$$

$pref(x) = P$ 'complete a specified x '	$suff(pref(x)) = I$ 'do $pref(x)$ continuously or repeatedly'	$pref(suff(pref(x))) = P$ 'complete multiple $pref(x)$ ', or repeatedly'
prebaciti 'transfer _P '	prebacivati	isprebacivati
izbaciti 'throw _P out'	izbacivati	izizbacivati
ubaciti 'throw _P in'	ubacivati	izubacivati
odbaciti 'reject _P '	odbacivati	izodbacivati

Table 2. Aspectual derivations of transitive base verbs: $x = baciti$ (P) 'throw'

There are several other patterns of lexical expression of aspectual classes in Serbian: some verbs do not have a base form and are always prefixed (e.g. *premestiti* 'move' - **mestiti*); some perfective verbs have no imperfective counterparts (such as *klonuti_P* 'succumb', which is derived by attaching a perfective suffix directly to the basic form) and vice versa (*jadikovati_I* 'moan'); some verbs form suppletive pairs (*reći_P* - *govoriti_I* 'say'), etc. However, it is possible to identify a core set of fairly regular aspectual sequences where knowing that the base form can be further transformed allows a rule-based derivation of a number of related forms. A summary of these regular possibilities is given in Figure 2.

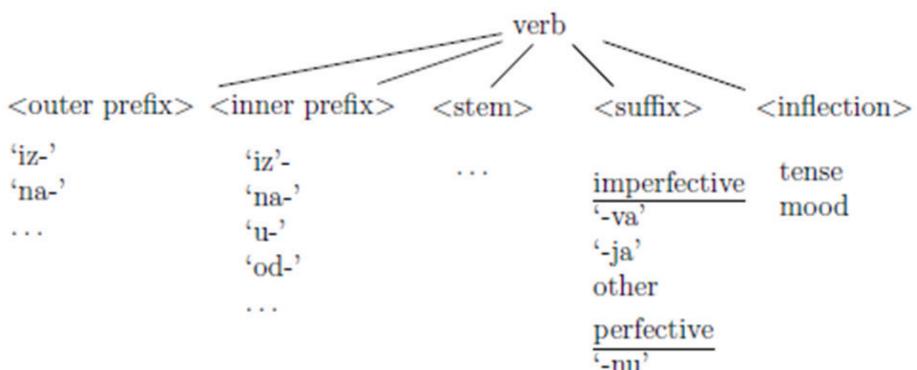

Figure 2. Summary of Serbian aspectual derivations

⁷ As illustrated in the top row of Table 2 for *baciti*, perfective base verbs can have imperfective forms, derived through a change in a stem vowel (*baciti* > *bacati*), a vowel and a consonant (*skočiti* > *skakati* 'jump'), or an accent (*pògledati* > *poglédati* 'look').

Having this picture in mind, perhaps the most important fact to note in the description of aspectual derivations in Serbian is that even in this ‘regular’ domain not all prefixed verbs can be further modified. The verb *skuvati* in Table 1, for example, does not have the forms that would belong to the second and the third column. The fact that further derivations are blocked in some cases is not only subject to much theoretical debate (see Svenonius 2004, Arsenijević 2006, Žaucer 2010), but is also crucial for L2 acquisition of verbal aspect, as learners need to exclude those derivations that are not acceptable. This task can make verbal aspect difficult to acquire even for speakers of other Slavic languages, as the options allowed by one language do not always coincide with those permitted by others. For instance, Mønnesland (2003: 23) points out that while Croatian (like Serbian) disallows the derivation *pisati* > *napisati* > **napisivati* ‘write’, in Bulgarian it is possible to have *piša* > *napiša* > *napisvam*.

Contrary to existing theoretical proposals, which argue for structural differences between *superlexical* (for example *s-* in *skuvati*) and *lexical* prefixes (all the other prefixes in the first column of Table 1) (Svenonius 2004), we believe that a better insight into this problem can be gained through a quantitative analysis of verb uses in a corpus based on the notion of prefix productivity, and we argue that generalisations from such an analysis can help L2 learners in the difficult task of mastering verbal aspect.

3. Verbal aspect in L2 Serbian teaching and learning materials

Despite being recognised as a difficult area for learners, verbal aspect does not receive much attention in L2 Serbian teaching and learning materials. The approach adopted in textbooks is mostly inductive, and both perfective and imperfective verbs are used from the beginning, while explanations of their formation and use are postponed. This can in some respects be seen as being in line with the communicative teaching method; however, there appears to be a lack of systematicity in the presentation of aspectual phenomena: formation and use are typically dealt with simultaneously, and aspectual morphology, regardless of whether it is presented through rules or verb lists, tends to be covered in a way that makes it difficult for learners to see which forms are productive and which are not.

In *Serbian for Foreigners* (Ćorić 2008) the use of aspectual pairs is avoided until the point where verbal aspect is explained in lessons 15 and 16 (out of 20); a list of about 100 verb pairs is provided at this point, split into subsections based on the morphological mechanisms applied in the derivation. In the set *Let's learn Serbian*, the first book (Bjelaković and Vojnović 2006) introduces several examples of aspectual pairs in lesson 4 (e.g. *piti* ‘drink’ - *popiti* ‘drink up’), while the second book (Alanović et al. 2007, lesson 7) gives the key usage and formation rules, as well as a larger number of examples, including those of aspectual “families” such as *napisati* ‘write’ - *zapisati* ‘write down’ - *dopisati* ‘add in writing’ - *prepisati* ‘copy’, and similar. The teacher’s manual *Lektorske vežbe* (2010) comprises a section on verbal aspect, with a theoretical recap and sample exercises for different proficiency levels, again mostly based on aspectual pairs. Lastly, in the collection of exam practice tests by Krajišnik and Marinković (2009) verbal aspect is included in the descriptors for CEFR A2 level; at this stage, learners are expected to know the aspect of very frequent verbs such as *sesti/sedeti* ‘sit’ or *napisati/pisati* ‘write’. The knowledge of

verbal aspect is tested in more detail at level B2, where some of the tasks involve choosing the aspectual form appropriate for the given context and conjugating the verb.

More theoretical information is provided in some of the other resources, most notably two grammars aimed at L2 learners of Serbian. Klajn (2006) gives numerous examples of aspectual pairs derived via different mechanisms; he highlights, however, that morphophonological properties of the two types of verbs and a complete set of rules for their derivation are impossible to define in a principled way, which makes it necessary for verbal aspect to be learned from contextualised use. Mrazović and Vukadinović (2009) also focus on aspectual pairs, explaining in detail the (ir)regularities in their derivation and providing an elaborate list of about 30 verb pairs formed through different morphological processes, followed by examples of use. This grammar also mentions that some derived prefixed verbs (*napisati* ‘write’, *raširiti* ‘spread’, *iscediti* ‘squeeze, drain’, among others) lack secondary imperfectives, but without discussing this issue in more depth.

In the domain of dictionaries, we single out Babić (2011a), a collection of verbs used in the *Let's learn Serbian* textbooks. Each verb's entry in this dictionary contains information on whether the verb is perfective or imperfective (or unspecified). In addition, each entry includes a section that provides the verb's aspectual pair(s); crucially, multiple pairs are given for some verbs: the base and the secondary imperfective for derived perfectives (e.g. *izabratī* - *birati* and *izabirati* ‘choose’), and several prefixed verbs for basic imperfectives (e.g. *trčati* ‘run’ - *potrčati* ‘start running’, *dotrčati* ‘arrive by running’, *istrčati* ‘run out’).⁸ However, the criteria that the choice of pairs is based on are not always clear (e.g. some frequent prefixed forms like *pretrčati* ‘run across’ are not listed), and the above principles are not consistently obeyed (*trčati* is listed for *pretrčati*, but not the other way round). Moreover, due to the focus on pairs, not all related forms are presented together.

As can be seen from this overview, L2 Serbian resources tend to focus on aspectual pairs, largely disregarding the derivational sequences described in the previous section; secondary derivations are rarely referred to as such and prefixed verbs are not shown in complete batches. To some extent, this is understandable, as textbooks need to cover a lot of material, and Babić's dictionary also provides other kinds of grammatical and lexical information about Serbian verbs. The main problem, however, lies in the failure of the existing resources to point to the regularities and patterns that can be identified in this complex domain: verb pairs that are introduced together belong to different morphological types, some derived lexically and some grammatically, some permitting secondary derivations and some disallowing them; furthermore, the focus is on frequent verbs, while the less frequent ones are neglected despite being productive and thus easier to learn.

As a (partial) solution to these problems, in the next section we present our proposal for the construction of a specialised learner-friendly dictionary of Serbian aspectual forms. We argue that such a dictionary should be corpus-based, in order to reflect actual language use, and to enable making an informed distinction between productive and unproductive forms.

⁸ The verbs listed in the aspectual pairs section are not necessarily used in the textbooks (Babić 2011b: 188).

4. Corpus data for L2 acquisition of verbal aspect in Serbian

4.1 Rationale, materials and method

Our approach to compiling a resource that will faithfully represent the complex knowledge about verb aspect formation in Serbian is based on automatic extraction of relevant data from language corpora. The main idea of this approach is to look at the different types of aspectual derivations in a corpus, which we consider to be a sample of spontaneous language use, and draw generalisations on the basis of the statistical tendencies observed.

The corpus that we use for this particular study is the manually annotated Serbian translation of G. Orwell’s “1984” (Multext-East project; Krstev et al. 2004, Erjavec 2010); it contains 108.805 tokens, with 8.392 annotated lemmas. The corpus data are extracted automatically using an analyser that implements the derivational rules described in Section 2. Even though such an analyser does not identify all the possible forms, it can provide a good approximation of the morphological structure of a large set of verbs. We extract and analyse all occurrences of verbs derived with nine different prefixes: *iz-*, *od-*, *na-*, *u-*, *o-*, *po-*, *pre-*, *raz-*, and *za-*, which is roughly one half of the total number of verb prefixes in Serbian. The information about the verbs’ aspect is obtained from the morphosyntactic annotation.

Our goal is to provide learners with a representation of aspectual forms such that it groups together multiple derivations that apply to single basic verbs; clearly, these derivations must first be identified in the corpus. Identifying which derivations apply to which verb consists of two tasks: 1) isolating the set of prefixes and suffixes that can be attached to a given basic form, and 2) distinguishing between the prefixed forms that can be further imperfectivised and those that cannot.

To address these tasks, for each verb we identify the set of co-occurring prefixes and suffixes and we estimate the co-occurrence likelihood based on corpus data. We calculate the type frequency of each prefix, i.e. we count the number of different verbs it forms relative to its overall frequency; the obtained frequencies represent the distribution of prefixes across verb types. If a prefix can be associated with many different verbs, it can be considered as productive, and thus likely to be attached to any verb. This further implies that it can be expected to co-occur even with verbs it was not found with in a particular corpus, and it should thus be listed in a dictionary by default. In contrast, if a prefix is frequently found with a smaller number of verbs, and only occasionally with others, this points to an association pattern, and such a prefix should be listed only with a limited set of verbs (possibly only those it was found with in the corpus).

In order to identify the prefixed forms that can be further imperfectivised, for each prefix we count the number of secondary imperfectives formed by attaching the suffix *-va-*, which can be considered a regular derivation. We then calculate the ratio between the number of these forms and the overall number of imperfectives; the greater the value of the ratio, the more regular the attachment of the secondary imperfective suffix.

4.2 Results and discussion

The results of our sample analysis are shown in the top row of Figure 3. We can see in the graph on the left-hand side that the prefixes we analysed differ in productivity. Some of them (*iz-*, *za-*, *po-*, *u-*) are combined with many different verbs, while others (*pre-*, *raz-*, *na-*) are combined with fewer; note that this difference cannot be caused by different overall frequencies of the prefixes, as the counts are relative to the overall frequency. As can be observed in the graph to the right, secondary imperfective derivations are also more frequent with some prefixes than with others.

What is particularly interesting about these results is the fact that the two distributions might be correlated: the similarity of their shapes suggests that the more productive prefixes tend to be the same ones that are typically found in secondary imperfectives. This implies that secondary imperfective derivations can be expected with verbs formed by prefixes that are generally more productive, while they are less likely with verbs formed by unproductive prefixes.

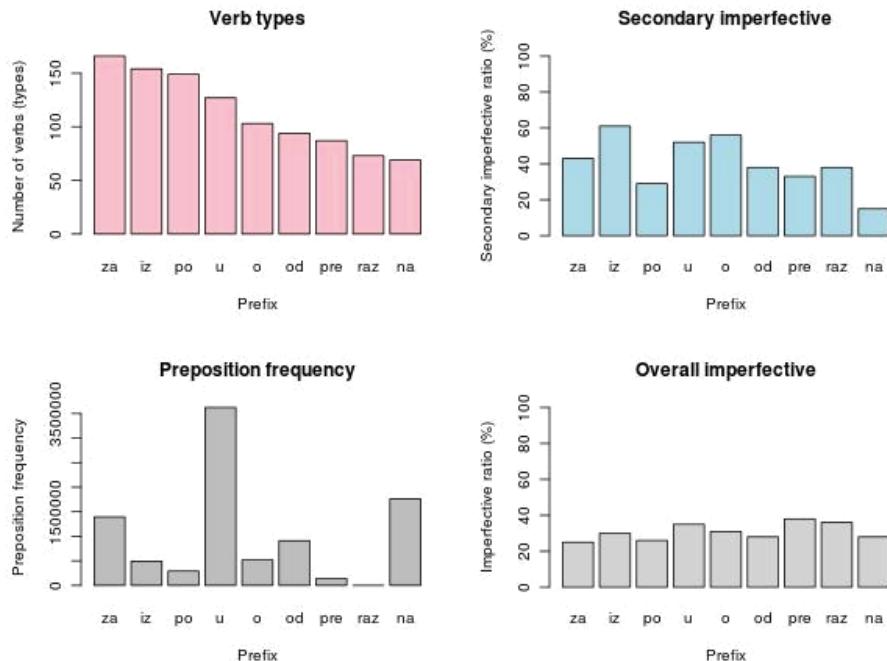

Figure 3. Frequency distributions of counted items across 9 studied prefixes: the number of different verb stems combined with each prefix, the proportion of secondary imperfectives out of all imperfective forms, the frequency of corresponding prepositions, and the overall proportion of imperfective forms

As we had not predicted this outcome, we did not set up the experiment in a way that would allow us to measure the strength of the correlation, so for the time being we are dealing with an approximate insight. We have, however, performed additional

tests to make sure that this result is not due to some other factors. To check that the observed asymmetry is not related to the prefixes' frequencies when used as independent prepositions, we extracted the frequency data on the prepositions corresponding to the prefixes included in our study. The counts are shown on the left-hand side of the bottom row in Figure 3. Since morphological tags were not necessary in this case, we extracted these counts from the larger, non-annotated *Corpus of Contemporary Serbian Language* (113M words, <https://korpus.matf.bg.ac.rs>); the count equals to 0 for *raz-* because this prefix does not have a corresponding preposition (despite having a clear spatial meaning, 'apart'). To make sure that the proportion of secondary imperfectives is not influenced by the overall proportion of imperfective forms, we counted the total number of imperfectives for each prefix; this is shown in the graph in the bottom right corner of Figure 3.

The distributions shown in the lower portion clearly do not follow the pattern that can be observed in the upper portion of Figure 3. On the basis of these tests, we can exclude the above two factors as potential sources of the observed asymmetry, which supports our claim that the productivity of a prefix and the likelihood of attaching a secondary imperfective suffix are correlated. However, further research is needed to definitely confirm this correlation. In addition to providing an exact measure of the correlation, it is also necessary to develop a more elaborate measure for the productivity of verb-prefix combinations, e.g. a measure based on hapax legomena, as proposed by Baayen (1992). We do not pursue this issue further in the current study; instead, we focus on the role that the distinction between productive and unproductive derivations plays in the representation of verbal aspect for learners. We demonstrate a possible application of our findings on a practical example.

4.3 A practical example

Table 3 shows the counts collected for the verb *pisati* 'write' using the approach outlined above. The solution that we propose for the problem of verbal aspect coverage in L2 Serbian materials consists in representing three kinds of information automatically acquired from a corpus. First, we find the basic form of the verb (*pisati* in Table 3) and its aspect (in this case, imperfective). Second, we identify the unproductive derivation (*napisati*) and its aspect (perfective); this form is derived using an unproductive prefix (note that *na-* is placed on the far right of the first graph in Figure 3). Third, we list a number of representative productive forms, together with their secondary imperfective derivations; there is no need to list the perfective forms that correspond to the third column of Tables 1 and 2, as these forms are very rare, and are formed in a fully regular manner, which means that they can be described by a rule.

Basic form:	
<i>pisati</i> (43)	Imperfective
Unproductive prefix:	
<i>napisati</i> (22)	Perfective
Productive forms:	
Perfective:	Imperfective:
<i>ispisati</i> (6)	—
<i>opisati</i> (6)	<i>opisivati</i> (1)
<i>potpisati</i> (3)	<i>potpisivati</i> (1)
<i>prepisati</i> (2)	<i>prepisivati</i> (1)
<i>pripisati</i> (1)	<i>pripisivati</i> (1)
—	<i>propisivati</i> (1)
<i>upisati</i> (1)	<i>upisivati</i> (2)
<i>zapisati</i> (3)	<i>zapisivati</i> (1)

Table 3. An example: *pisati* ‘write’

The counts shown in brackets represent the number of times each item was found in the corpus used for this study; these numbers can be taken as the basis for assessing the probability of each form. The probability itself does not have to be a part of the dictionary entry, but it is implicitly included in the representation we propose: the unproductive item (*napisati* in Table 3) is much more frequent than any of the productive forms in the lower part of the table. The empty slots in the productive forms section (the missing counterparts of *ispisati* and *propisivati*) represent cases that need to be included in the representation even though they are not found in the corpus, as discussed in Section 4.1.

In addition to the information about acceptable derivations, the knowledge that this representation makes available to the learners includes the important fact that the form **napisivati* is excluded. This is made obvious not only by omitting this form from the list, but also by the prominent position of its existing perfective counterpart, which is separated from all the other forms.

5. Conclusion

In this paper we discussed the problem of how to best present verbal aspect to L2 learners of Serbian. The existing materials do not seem to be based on a systematic approach, as they often introduce aspectual pairs of different types together, while neglecting sequences involving secondary derivations; they also focus almost exclusively on frequent verbs, failing to notice that the infrequent ones are more productive and easier to learn. We thus believe that a novel systematic dictionary of aspectual forms, based on the concept of derivational productivity rather than frequency alone, could be of great help to learners. Our preliminary analysis of prefix productivity and its relation to the availability of secondary aspectual derivations indicates that this idea is on the right track. In further work we aim to explore additional productivity measures, complement the

descriptive statistical analyses with inferential tests, and ultimately apply the developed methodology to a larger corpus, which will enable us to extract sufficient information on the forms to be included in the learner dictionary.

References

- Alanović, M. et al. (2007). *Naučimo srpski 2/Let's learn Serbian 2*. Novi Sad: Dnevnik.
- Arsenijević, B. (2007). Slavic verb prefixes are resultative. *Cahiers Chronos* 17: 197-213.
- Babić, B. (2011a). *Naučimo srpski 1 i 2. Rečnik glagola*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Babić, B. (2011b). Morfološko-sintaksički minimalni rečnik glagola srpskog jezika kao stranog. *Prilozi proučavanju jezika* 42: 165-196.
- Baayen, R. H. (1992). Quantitative aspects of morphological productivity. In *Yearbook of Morphology 1991* (G. E. Booij and J. van Marle, eds), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 109-149.
- Bjelaković, I. and J. Vojnović (2006). *Naučimo srpski 1/Let's learn Serbian 1*. Novi Sad: Dnevnik.
- Cvikić, L. and Z. Jelaska (2007). Složenost ovladavanja glagolskim vidom u inojezičnome hrvatskome. *LAHOR: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 4: 190-216.
- Ćorić, B. (2008). *Srpski za strance/Serbian for Foreigners*. Beograd: Čigoja štampa.
- Erjavec, T. (2010). MULTEXT-East version 4: multilingual morphosyntactic specifications, lexicons and corpora. In *LREC 2010 Proceedings*, Valletta, 2544-2547.
- Jelaska, Ž. and N. Opačić (2005). Glagolski vid i vidski parovi. In *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (Z. Jelaska et al., eds), Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 152-170.
- Klajn, I. (2006). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Kozłowska-Macgregor, M. (2002). *The state of near-native grammar: A study of aspect in L2 Polish*. Doctoral dissertation, Montreal: McGill University.
- Krajišnik, V. and N. Marinković (2009). *Testovi za polaganje srpskog kao stranog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Krstev, C., D. Vitas, and T. Erjavec (2004). MULTEXT-East resources for Serbian. In *Proceedings of 8th Informational Society - Language Technologies Conference, IS-LTC*, 108-114.
- Lektorske vežbe. (2010). Beograd: International Centre for Slavic Studies.
- Mikhaylova, A. (2011). Interaction of Aspectual Morphology in L2 and Heritage Russian. In *Selected Proceedings of the 2010 Second Language Research Forum* (G. Granena et al., eds), Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 63-77.
- Milićević, N. (2004). The lexical and superlexical verbal prefix *iz-* and its role in the stacking of prefixes. *Nordlyd*, 32(2): 279-300.
- Mønnesland, S. (2003). Glagolski vid u hrvatskom jeziku. In *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*. (S. Botica, ed.), Zagreb: FF press, 21-31.
- Mrazović, P. and Z. Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Schmiedtová, B. (2003). The use of aspect in Czech L2. In *Acquisition of Aspect*, ZAS Papers in Linguistics 29 (D. Bittner and N. Gagarina, eds), Berlin: ZAS, 177-194.
- Slabakova, R. (2005) What is so difficult about telicity marking in L2 Russian? *Bilingualism: Language and Cognition* 8(1): 63-77.
- Svenonius, P. (2004). Slavic prefixes inside and outside VP. *Nordlyd* 32(2): 205-253.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Žaucer, R. (2010). The reflexive-introducing *na-* and the distinction between internal and external Slavic prefixes. In: *Formal Studies in Slavic Linguistics* (A. Smirnova et al., eds), Newcastle/Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 54-102.

**Tanja Samardžić
Maja Miličević**

**REČNIK GLAGOLSKOG VIDA ZASNOVAN NA PODACIMA IZ KORPUSA
ZA UČENIKE SRPSKOG JEZIKA KAO STRANOГ**

Sažetak: U radu se predlaže teorijski okvir kao i odgovarajuća metodologija za unapređenje opisa glagolskog vida u srpskom jeziku za potrebe učenja sprskog kao stranog. Uočavajući nedostatak ključnih informacija o izvođenju i upotrebi vidskih formi u postojećim učeničkim materijalima, predlažemo izradu specijalizovanog rečnika u kome bi učenici mogli da pronađu sistematizovane informacije bez kojih je teško dostići neophodnu komptenciju u korišćenju glagolskog vida. U konstrukciji rečnika koristi se originalan pristup zasnovan na kvantitativnoj distinkciji između produktivnih i neproduktivnih oblika. Produktivni oblici su izvedeni prefiksima koji se kombinuju sa brojnim glagolima, dok su neproduktivni oblici izvedeni prefiksima čija je distribucija ograničena na relativno mali broj glagola. Istovremeno, produktivne forme su ređe u upotrebi, ali više podležu pravilima od neproduktivnih formi. Pomoću praktičnog primera obrade jedne odrednice pokazujemo na koji način izloženi koncepti pomažu u isrcrpanoj, ali kompaktnoj prezentaciji glagolskog aspekta u srpskom.

Ključne reči: usvajanje drugog jezika, srpski, glagolski vid, korpusi

Sabina Bakšić

Filozofski fakultet u Sarajevu

POLITENESS STRATEGIES IN TURKISH

This paper presents an analysis of politeness strategies in Turkish: bald on record (without taking any redressive action), positive politeness (strengthen solidarity and rapport between speaker and listener, using various means like compliments, intimate address forms), negative politeness (the aim is to avoid imposing on the hearer, using hedges, diminutives) and off record strategies (using hints, metaphors or other devices to sound deliberately ambiguous). Data analysis in accordance with Brown and Levinson's model showed that positive politeness strategies prevail in the Turkish society; a wide variety of politeness forms exhibit benevolence, solidarity and sympathetic behavior enhancing in-group identity.

Key words: pragmatics, politeness, bald-on-record strategies, positive politeness, negative politeness, off-record strategies, Turkish

1. Politeness and politeness strategies

The study of realizations of politeness strategies in Turkish presented in this paper begins with the pan-cultural interpretability of politeness phenomena.

The fact is that the most efficient tool for the analysis of most commonly discussed speech activities (requests, apologies, compliments) and politeness usage of language is Penelope Brown and Stephen C. Levinson's model. According to this model "face" is the public self – image and consists of two aspects: positive face as the positive consistent self – image or "personality" and negative face as the basic claim to freedom of action and freedom from imposition. In general, people cooperate in maintaining face in interaction and such cooperation is based on the mutual vulnerability of face. Any rational agent will seek to avoid these face-threatening acts (FTA) or will employ certain strategies to minimize the threat: bald on record (without taking any redressive action), positive politeness (strengthen solidarity between the speaker and the listener expressing approval of and sympathy with the listener), negative politeness (the aim is to avoid imposing on the hearer) and off record strategies (using devices to sound deliberately ambiguous) (Brown, Levinson 1987).

Penelope Brown and Stephen C. Levinson's Politeness has remained the most frequently cited publication on language and politeness. As Leech has said: "If it did not have the virtue providing an explicit and detailed model of linguistic politeness, it could not have been attacked so easily" (Leech 2007: 168).

This model was criticized for its explanation of the whole of politeness as a palliative to FTA, and for a paranoid view of western society. It was also said that it could not claim to present a universal theory applicable to all languages, that it assumed supremacy of an individual's wants and did not fit the traditional Eastern ethos of identifying with the group.

But, as Leech claims: "The model is based largely on universal principles. But the application of the principles differs systematically across cultures. Despite differences, there is no East-West divide in politeness" (Leech 2007: 169).

Sachiko Ide emphasises the important role of the context: in the Eastern world view things exist in relation to others. Hideo Suzuki describes the Eastern view in the following way: thinking in the forest means that the human viewpoint is that of a tree, surrounded by other trees, with no view to a horizon but focused on the trees. The Western viewpoint can be characterized as that of the eagle soaring in the sky, alone, unfettered by its surroundings, with a perspective that spans all beneath it (Ide 2005: 48-49).

2. Data

Data for this study was collected from Turkish films, television programmes, and novels. This data enables us to find out the speaker's unspoken thoughts, and in comparison to other ways of collecting data the one presented in this paper can be said to be more successful because the use of ethnographic methods for instance includes a potential researcher's influence on informants.

(Gazeteciyim diye fisildadı Ka...Bu doğru değildi. Belediye seçimleri ve intihar eden kadınlar için gidiyorum. Bu doğrudydu – I'm journalist, whispered K...It wasn't true. The reason of my travel was local elections and women who committed suicide. That was true. Pamuk 2002: 12)

3. Politeness in Turkish

Language reflects socio-cultural phenomena. As Denis Zeyrek claims: "Relatedness and group consciousness are central aspects of Turkish culture". (Zeyrek 2001: 44). That means that family and the country are of great significance for almost all Turks. Neighbourliness is the next important mode of socialisation. In spite of the fact that an outsider is unfamiliar, unknown and not trustworthy, "the distinction between the inside and the outside does not seem to lead to the estrangement of all out-group members, nor are all outsiders and guests viewed as potentially dangerous and destructive" (Zeyrek 2001: 51). "Yabancı" means "stranger", "wild", but there is also an expression in Turkish: "Tanrı misafiri" which means "The guest sent by God", "used to refer to a person who is not known but is nevertheless treated as a guest in the house" (Zeyrek 2001: 51).

4. Bald-on record strategies

"Bald on record occurs where doing FTA is primarily in H's interest. S conveys that he does care about H, so that no redress is required" (Brown, Levinson 1987: 97).

The most striking examples are advice givings and rituals of beginning or terminating encounters:

<i>Aspirin al!</i>	“Take an aspirin!”
<i>Gir içeri!</i>	“Come in!”

In such cases, the speaker obeys the following rule: ”the firmer the invitation, the more polite it is” (Brown, Levinson 1987: 99).

On the other hand, if speaker is powerful he/she does not fear retaliation or non-cooperation from hearer (Brown, Levinson 1987: 98). In such situations it is possible to uncover the discourse of power, or in other words, the use of these strategies could be a signal that speaker has power over hearer.

In spite of different usages, direct imperatives are the most common linguistic devices in these strategies.

5. Positive-politeness strategies

“Politeness strategies are redress directed to the addressee’s positive face his desire that his wants should be thought of as desirable.” In other words “positive-politeness utterances are used as kind of metaphorical extension of intimacy, to imply common ground or sharing of wants” (Brown, Levinson 1987: 102-103). These strategies are a kind of social accelerator, using them S indicates that he wants to come closer to H (Brown, Levinson 1987: 103).

Data analysis in accordance with Brown and Levinson’s model shows that positive politeness strategies prevail in the Turkish society; a wide variety of politeness forms exhibit benevolence, solidarity and sympathetic behavior.

5. 1. Use in-group identity markers

The address maxim reads: “address your interlocutor with an appropriate address term” (Gu 1990: 251). According to the same author: “The act of addressing involves S’s recognition of H as a social being in his specific social status and role” (Gu 1990: 251). It also has a significant role in establishing or maintaining social bonds but at the same time it also controls social distance.

Address forms also claim in-group solidarity. In Turkish there are address forms where intimacy is mixed with deference. It is almost impossible to translate them into Bosnian because of the lack of such forms in our language. For example:

<i>Ayşe Hanım Teyze</i>	“Lady Aunt Ayşe”
<i>Hakim Bey Oğlum</i>	“My son Mr. Judge”, (Zeyrek 2001: 61), where the kinship terms are accompanied by a deferential form, or
<i>Hocam</i>	“My teacher”
<i>Efendim</i>	“My Sir”, where the deferential form is accompanied by possessive suffix (which means „my“)

Second, some Turkish kinship terms have extended and generalized usage, for example, *abla* as *older sister* and *agabey* as *older brother* can be used to address people who have no familial relation whatever with the addresser.

These differences in address forms in different languages can create problems for both parties. For instance, Yueguo Gu claims that “Chinese intellectuals, particularly girls studying in U.K. will be considerably embarrassed when their English friends address them by their middle+ given names, or worse, by their given names which are reserved for lovers” (Gu 1990: 252). Such cases show a necessity of learning these differences in order to avoid misunderstandings.

5. 2. Greetings

“Like many forms of discourse, ordinary conversations are more heavily ritualized at their beginnings and ends than in the middle” (Lakoff 1990: 45). As the same author claims: At the start, greetings (openings) are statements of recognition and assurance that speaker is glad to be in the encounter and wishes the other well and at the end, farewells (closings) are suggestions that the speaker will continue to be concerned about the other’s well-being (Lakoff 1990: 45).

Instability of the usage of these formulaic expressions indicates social changes, and the beginning and ending of an encounter, which are already psychologically and socially tricky moments, can become the face threatening acts. But all greetings are eroded good wishes (as Goodbye - God be with you) and must be viewed as ideologically neutral greetings, like similar greetings in Turkish, for example:

Gün aydın “Good morning”; *İyi günler* “Good afternoon”.

The greeting *Selamıün aleykülm – Aleykülm selam* is used between Muslims but *Selam* is a neutral greeting, also used between younger native speakers of Turkish.

It is also interesting that some formulaic expressions which usually followed greetings can take their place and functions, for instance,

Ne haber! “What’s new!”; *Ne var ne yok!* “What’s new!”

Ending of conversation is even harder than beginning and typically takes longer. There are conventional expressions in Turkish which precede greetings and native speakers use them to grant permission to leave:

İzini(iz)le “With your permission”

5.3. Good wishes

“Turkish is characterised by innumerable formulaic expressions” (Zeyrek 2001: 62). These phrases generally reflect cultural norms or religious beliefs. Most of them “provide the speaker with a safe way of dealing with unexpected situations and bad events” (Zeyrek 2001: 62) and can be used in all situations that are emotionally loaded. These expressions also illustrate “collectivist nature of Turkish culture” (Zeyrek 2001: 67).

It is very difficult to translate them in Bosnian because of the lack of such forms in our language.

Allah kavuştursun! “May God unite you again!” (said to those remaining behind after another has departed on a journey)

Geçmiş olsun! “Too bad!”(expression of sympathy for a person who has had or who is having an illness or misfortune, but it can also be used when the hearer has finished her/his lecture, etc.)

Afiyet olsun/afiyetler/afiyetler olsun! “Hope you enjoy(ed) it! Bon appetit! Good health! May it do you good!” (said to a person eating, drinking, or coming from bath, shaving, etc.)

Başınız sağ olsun! “May your life be spared!” This formula of condolence illustrates the belief in God and indicates concern for the live relatives of the deceased.

Good wishes, according to their forms, belong to bald-on strategies, but if we take into consideration that they are directed to hearer’s positive face into consideration, it is much more convenient to place them in positive politeness strategies.

6. Negative-politeness strategies

“Negative politeness is redressive action addressed to the addressee’s negative face, his want to have freedom of action”(Brown, Levinson 1987: 129) and “when we think of politeness in Western cultures, it is negative-politeness behavior that springs to mind” (Brown, Levinson 1987: 130). As these strategies are useful for social distancing, they seem less preferable to the Turks.

6. 1. Hedges

Hedges are labeled as weakeners by Brown and Levinson because they weaken or reduce the force of an utterance. The linguistic devices which may be used as hedges include fall-rise intonation, tag questions, modal verbs, lexical items such as *perhaps*, and pragmatic particles such as *sort of* and *I think*. Even paralinguistic signals such as pauses and vocal hesitations like *um* can be used to express a speaker’s reluctance to impose (Brown, Levinson 1987).

The example below shows the lexical item *herhalde* (probably) as a mitigating device for softening disagreement and correction.

- (1) *Ufak bir tarih sapması oldu herhalde. Asıl tarih budur...*
“There is probably a small mistake in the date. The real date is...”
(Source: Doğançay-Aktuna, Kamişlı 2001: 92)

In the following example vocal hesitation and tag question are used as hedges:

- (2) *Umarım. A sey...her sey hazır olur, değil mi?*
“I hope. Um... everything is prepared, isn’t it? ”
(Source: “Deli Yürek”, OBN Television, 6 October 2005)

As the example below shows, “if” clauses can also be used as hedges:

- (3) *Sizce bir sakınca yoksa, bir iki şeye bakmak istiyorum.*
“If you don’t mind I want to examine very few things.”
(Source: Altan 1998: 85)

It is interesting that the Turkish grammatical form known as dubitative form *-miş* (means *I guess, I suppose*) also has a pragmatic function as a “hedge” in negative politeness strategies. It suspends the sincerity condition, so that S does not take responsibility for the truth of her/his assertion. For example,

- (4) *Numarayı yanlış çevirmīssiniz.*
“You dialled a wrong number, I guess.”
(Čaušević 1996: 255)

6. 2. Minimize the imposition

“One way of defusing the FTA is to indicate that that imposition is not in itself great” (Brown, Levinson 1987: 176). The linguistic devices which may be used for minimizing the imposition in English include expressions like *I just want to..., a little, a bit, euphemisms* (like *borrow* for *take* and *consume*). These strategies can also be explained in Leech’s terminology as the Tact Maxim which reads: Minimize the cost of H.

Diminutives are very common linguistic devices for the realization of this strategy in Turkish. For example,

- (5) *Bir kerre, bir kerecik olsun.*
“Once, only just once.” (*kere* which means *times* has diminutive suffix
–*kerrecik*)
(Source: Ongun 1998: 119)
- (6) *Bir gececik büzülp kalırız.*
“We’ll crouch and stay only one night.” (*gececik* is diminutive of *gece* –*night*, and *büzülmek* is euphemism, and in that way S minimize the duration and space in his request) (Source: Parlatır 1996: 39)

At first sight this strategy could be viewed as rudeness since it minimizes a favour asked.

6. 3. Impersonalize S and H

“One way of indicating that S doesn’t want to impinge on H is to phrase the FTA as if the agent were other than S, or at least possibly not S or not S alone. This results in variety of avoiding the pronouns *I* and *you*” (Brown, Levinson 1987: 190). Impersonal verbs and the passive voice may be used to remove direct reference to the speaker.

6. 3. 1. The passive voice

“The passive coupled with a rule of agent deletion is perhaps the means par excellence in English of avoiding reference to persons involved in FTAs. It may be used to remove direct reference to the speaker, as in the following pair, *I expect* and *It is expected*” (Brown, Levinson 1987: 194).

- (7) *Şuna dikkat edilmesi lazı̄m.*

“It is necessary to pay attention to that.”
(*lazım* is impersonal verb and means *it is necessary* and verb *dikkat etmek* - *to pay attention* is in the passive voice)
(Source: “Kadına dair”, TRT, 24 May 2005)

- (8) *Aşağı yukarı öyle sayılır.*
“It is considered more or less like that.”
(Source: “Deli Yürek”, OBN Television, 16 August 2005)

The passive voice is much more common in Turkish than in Bosnian and in some cases it is much more preferable to translate it with verbs in active voice in the plural of third person.

6.3.2. Point-of view distancing

It is interesting that manipulating of the expression of tense can provide distancing in time and in that way distances speaker from hearer or from particular FTA (Brown, Levinson 1987: 204). This strategy is often used in requests as the following examples show:

- (9) *Bir şey soracaktım.*
“I would like to ask you something.”
- (10) *Yusuf Bey’le görüsecektim.*
“I would like to see Mister Yusuf.”
(Source: “Deli Yürek”, OBN Television, 12 August 2005)
- (11) Bora da sana bir şey sormak istiyordu.
“Bora wanted to ask you something.”
(Source: “Bizim Evin Halleri”, TRT, 27 May 2005)

The use of the past tense in requests minimizes the imposition on the hearer, enables her/him to have her/his freedom of action unhindered, or in other words it enables the hearer to refuse a request of the speaker.

7. Off-record strategies

On the other hand, off-record strategies seem less preferable to the Turks. These strategies present indirect uses of language. The most important motive to be indirect is face preservation, or in other words, speaker wants to avoid the responsibility for doing face-threatening act (Brown, Levinson 1987: 211). These strategies like bald-on strategies can be directed to both positive and negative face of hearer and they include strategies such as “give hints”, “use tautologies”, “use metaphors”, etc.

8. Conclusion

The politeness use of language becomes a preferable topic in pragmatics today. The major reason for this interest is that politeness is basic to the production of social order and a precondition for human cooperation. It also helps us to avoid increasing misunderstandings between different cultures and societies.

It is also important to conclude that Brown&Levinson's model provides an explicit and detailed model for the analysis of linguistic data from such different languages as Bosnian and Turkish.

References

- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čaušević, E. (1996). *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Doğançay-Aktuna, S., Kamişlı (2001). Linguistic of power and politeness in Turkish: Revelations from speech acts. In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.). *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Pp. 75-105.
- Gu, Yueguo (1990). Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*. 14. Pp. 237-257.
- Ide, S. (2005). How and why honorifics can signify dignity and elegance. In: Lakoff, T. R., Ide, S. (eds.). *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Pp. 45-64.
- Lakoff, R. T. (1990). *Talking Power*. New York: Basic Books.
- Leech, G. (1983). *The Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman.
- Leech, G. (2007). Politeness: is there an East-West divide? *Journal of Politeness Research*, 3 (2). Pp. 167-206.
- Zeyrek, D. (2001). Politeness in Turkish and its linguistic manifestations: A sociocultural perspective. In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.). *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Pp. 43-73.

Sources

Novels

Altan, Ç. (1998). *Rıza Bey'in Polisiye Öyküleri*. İstanbul: İnkilap.

Ongun, İ. (1998). *Bir Genç Kızın Gizli Defteri*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Pamuk, O. (2002). *Kar*. İstanbul: İletişim.

Parlatır, İ., Enginün, İ, Okay, O., Kerman, Z., Yetiş, K., Birinci, N. (1996). *Hikayeler I, II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayıncıları.

Television programmes

“Bizim Evin Halleri”, TRT, 2005.

“Deli Yürek”, OBN Television, 2005.

“Kadına dair”, TRT, 2005.

Sabina Bakšić

STRATEGIJE UČTIVOSTI U TURSKOM JEZIKU

Sažetak: Model Penelope Brown i Stephena C. Levinsona predstavlja najpogodniji model za analizu jezičkih sredstava koja se koriste u strategijama učtivosti. Prema tom modelu, "obraz" je slika koju govornik želi da drugi imaju o njemu i on se sastoji od dva aspekta: "pozitivnog obraza" kao potrebe da se bude priznat i pozitivno vrednovan i "negativnog obraza" koji predstavlja potrebu za slobodom i neometanim djelovanjem. Svaki racionalan govornik nastojat će da izbjegne potencijalno konfliktnе gorone činove koji mogu ugroziti obraz sagovornika i koristit će određene strategije kako bi umanjio to ugrožavanje: strategije nemodificirane direktnosti, strategije pozitivne učtivosti koje uspostavljaju i učvršćuju solidarnost između sagovornika (upotrebo različitih jezičkih sredstava kao što su termini oslovljavanja), strategije negativne učtivosti koje se koriste kako bi se umanjio pritisak na sagovornika (upotrebo ograda, deminutiva i slično) i strategije nekonvencionalizirane indirektnosti gdje se upotrebo aluzija, metafora i slično postiže namjerna dvosmislenost.

Analiza jezičke građe pokazala je da strategije pozitivne učtivosti prevladavaju u turskom jeziku što ukazuje na kolektivistički duh turskog društva. S druge strane, strategije nekonvencionalizirane indirektnosti najmanje su zastupljene.

Istraživanje je pokazalo i pragmatičke funkcije određenih gramatičkih oblika u turskom jeziku.

Konačno, cjelokupna analiza ukazuje na značajnu ulogu pragmatike u izučavanju stranih jezika.

Ključne riječi: pragmatika, učtivost, nemodificirana direktnost, strategije pozitivne učtivosti, strategije negativne učtivosti, nekonvencionalizirana indirektnost, turski jezik

Наташа Радусин Бардић

Универзитет у Новом Саду

ОПИС И МЕСТО ЈЕЗИЧКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ У НАСТАВИ ФРАНЦУСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА¹

Однос према језичкој норми и варијацији изазива бројне полемике међу дидактичарима страних језика. Анализе француског говорног језика, спроведене у другој половини прошлог века, за потребе наставе француског као страног језика (корпус „основног француског језика“, „орлеански корпус“) указују, у значајној мери, на одступање од језичке норме у свакодневном усменом изражавању изворних говорника. Док поједини дидактичари сматрају да је, у настави француског намењеној странцима, на почетку учења, неопходно занемарити језичку варијацију и нудити искључиво хомоген, стандардни језик, други дидактичари сматрају да, већ од најранијих фаза учења, излагање хетерогеној језичкој грађи, која одсликава аутентичан начин изражавања изворних говорника, подстиче развијање усменог разумевања и изражавања.

Кључне речи: француски као страни језик, језичка норма, језичка варијација, језички ниво

1. Увод

Иницијатива за проучавање говорног језика често потиче из домена наставе страних језика будући да ову област прате вечно актуелна питања: на ком нивоу учења, у ком облику и у којој мери треба у наставу укључити језичку варијацију и како јој приступити?, како третирати супстандардне граматичке облике које норма строго осуђује, а који су укорењени у говорном језику?, треба ли их игнорисати, па чак и санкционисати њихову употребу, у складу са пуритичким нормативним начелима, или треба, напротив, подстицати њихово усвајање у усменом изражавању, следећи модел изворних говорника? Ова питања јављају се у настави свих страних језика, а чини нам се да су нарочито изражена у настави француског као страног језика. Да би се на њих одговорило, потребно је, пре свега, изучити говорни језик и описати га.

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 178002), „Језици и културе у времену и простору“.

2. Проучавање говорног језика за потребе наставе француског као страног језика.

За потребе наставе француског као страног језика, спроведена су два значајна истраживачка подухвата систематског проучавања француског говорног језика: од 1951. до 1953. године прикупљен је корпус у циљу израде речника и граматике „основног француског језика“ (фр. *le français fondamental*, 312 135 речи), а 1970. године „орлеански корпус“ (фр. *le corpus d'Orléan*, 4 500 000 речи).

2.1 Корпус „основног француског језика“ (1951-1953).

У оквиру пројекта „основног француског језика“ (названог 1954. године *français élémentaire*, а, потом, од 1959. године, преименованог у *français fondamental 1er degré*, који је садржавао 1 475 речи, и који је употпуњен са *français fondamental 2e degré*, и додатних 1 609 речи), лексичка анализа прикупљеног корпуса француског говорног језика имала је за циљ израду фреквенцијског речника². Министарство просвете Републике Француске (*le Ministère de l'Éducation Nationale*) поверило је, 1951. године, израду овог речника посебној комисији чији истраживачки центар је био смештен у Сен-Клуу (*l'École Normale Supérieure de Saint-Cloud*). Цео пројекат спровели су Рене Мишеа (René Michéa), Пол Ривенк (Paul Rivenc) и Орелијен Соважо (Aurélien Sauvageot) са Жоржем Гугенемом (Georges Gougenheim) на челу. Циљ је био, између остalog, да се добије релевантна основа за израду учбеничког материјала који ће омогућити што ефикасније учење француског као страног језика, конкурентно учењу осталих страних језика, нарочито све распрострањенијем енглеском.

У време када је покренут, пројекат израде речника и граматике „основног француског језика“ изазвао је оштре критике и био је предмет бројних јавних расправа. Многи су у њему видeli скрњављење француског језика, међу њима академик и књижевник Жорж Дијамел (Georges Duhamel, 1884-1966) и лингвиста Марсел Коен (Marcel Cohen, 1884-1974), један од аутора памфлета: *Français élémentaire ? – Non* из 1955. године. Док су једни износили језичке и културолошке замерке (угрожавање интегритета француског језика и културе), други су износили идеолошке и политичке критике (опасност лингвистичке дискриминације) (Boyer, Rivera 1979: 39; Boyer et al. 1990: 19). Према сведочењу једног од аутора пројекта, О. Соважоа, десничари су у том пројекту видели „изопачавање француског језика“ јер, по њиховом тумачењу, „супериорност француског језика“ управо почива на

2. Фреквенцијски речници постајали су и пре речника „основног француског језика“, али он се, захваљујући технолошком развоју, разликује од својих претходника по томе што није заснован на анализи књижевног језика, већ на анализи говорног језика. Посредством магнетофона (*Recordon*) сниман је живи говор који је, потом, био подвргнут транскрибовању и анализирању. Ново техничко помоћно средство унело је револуцију у изучавање говорног језика, и поред својих скромних почетничких могућности (снимак није могао да траје дуже од шест минута, магнетофон није био лако преносив будући да је имао преко шест килограма што је отежавало снимање спонтаних говорних ситуација, итд.). Фреквенцијски речник „основног француског језика“ разликује се, на пример, од речника „основног енглеског језика (Basic English) из 1928. године, и по томе што он није „коначан“, већ пружа могућност употпуњавања лексичким фондом из разних области, у зависности од циља учења француског језика.

својој сложености, а левичари су у том подухвату видели средство ширења неокапitalизма по узору на англосаксонски модел, и позивали су ђаке да протестују против „основног француског језика“ (Blanche-Benveniste, Jeanjean 1986: 78-79).

Наведени пројекат био је критикован и због комбинованог методолошког приступа. Наиме, иако речник „основног француског језика“, у начелу, обухвата речи које се најчешће јављају у прикупљеном корпусу француског говорног језика, њихов коначан одабир зависи, између остalog, и од нелингвистичких фактора, на пример, од извесних нормативних начела (изостављене су речи које се често јављају у говору, али које су сврстане у « *mots vulgaires* », као што су: *bouquin, copain, gars, gosse, machin, truc, type*, као и речи које су, у то време, дефинисане као « *mots à la mode* », као што су: *formidable, sympathique*)³. Основна лексичка грађа, добијена анализом и селекцијом корпуса, употребљена је и „расположивим речима“, на основу спроведених додатних анкета. Овакав комбиновани методолошки приступ поједини аутори критикују га „ненаучним“ (Bibeau, Germain 1983).

Међутим, израда речника и граматике „основног француског језика“ несумњиво представља значајну прекретницу у настави француског као страног језика која је била пре тога исувише дugo заснована на „педагошком емпиранизму и потчињавању писаном, најчешће књижевном, језику“ (Boyer, Rivera 1979: 35). Предмет најоштрије критике била је примена „основног француског језика“ у наставне сврхе. Наиме, према речима Анрија Баојеа (Henri Boyer) и Мишеле Ривере (Michèle Rivera), аутори наведеног пројекта желели су да издвоје немаркирану језичку грађу у погледу друштвено-културне варијације како би она послужила за израду уџбеничког материјала, али приликом њене строге педагошке примене, подређене прогресији, апстрахована језичка грађа уткана је у стерилне дијалоге који су изгубили свежину живе речи, те се отуда јавља све већа тежња ка аутентичним изворима или макар онима у којима би успешнија адаптација верније доčарајала разноврсност говорних ситуација (Boyer, Rivera 1979: 39). Ако на почетку не треба обесхрабрити учење исувише наглим излагањем аутентичној језичкој варијацији, није пожељна ни сувише дуга употреба вештачких дијалога скованих по узору на „основни француски језик“ (Boyer, Rivera 1979: 50-51), који не пружају доволно увид у реалне облике комуникације са којима ће се ђаци врло вероватно суочити по изласку из учионице, у додиру са изворним говорницима. Наиме, иако сви у великој мери користе „основни француски језик“, нико не говори на „основном француском језику“ (Galisson 1980: 24).

2.2 „Орлеански корпус“ (1970).

Иницијатива за прикупљање „орлеанског корпуса“ потиче, са краја шездесетих година прошлог века, од професора француског језика из Велике Британије, на челу са Мајклом Хектом (Michael Hecht) са Универзитета у Редингу (University of Reading). Они су желели да модернизују наставу француског језика

3 Према подацима који се наводе у *Nouvelle introduction à la didactique du français langue étrangère*, од 1475 речи које чине *français fondamental 1er degré*, у чак 520 речи (дакле у чак 36 % лексичког фонда), извршене су интервенције које су се разликовале од првобитног критеријума издавања најучесталијих речи у корпусу (Boyer et al. 1990: 20).

на универзитетском нивоу, и то не само у погледу техничких могућности (језичке лабораторије и магнетофони), него и у погледу наставне грађе (обогатити је језичком варијацијом). Они, у ту сврху, у сарадњи са француском организацијом *BELC* (*Bureau pour l'Enseignement de la Langue et de la Civilisation française à l'étranger*), спроводе социолингвистичку студију француског језика у Орлеану (*Socio-linguistic Study of Orleans*), засновану на најбимнијем (преко 300 сати разговора) и најсистематичнијем корпсусу такве врсте урађеном у Француској (Blanche-Benveniste, Jeanjean 1986: 83; Bergounioux et al. 1992: 74).

Аутори пројекта „орлеанског корпса“ тежили су ка томе да, упркос предрасудама поборника традиционалне граматике, у настави француског као страног језика, не преовлађује хомоген, књижевни језик, већ свакодневни хетерогени говорни језик, који се мења у складу са условима у којима се одвија свакодневна комуникација, и који је различит од писаног језика, што је изазвало полемику којом се, између остalog, и данас баве дидактичари страног језика (Blanc, Biggs 1971: 24). Наиме, аутентични снимци говорног језика умногоме су се разликовали од идеализованог француског језика који је заступљен у традиционалним уџбеницима и у којем је све на свом месту, „као у неком савршеном сценарију“, те су се наметнула нека кључна питања: који француски говорни језик би требало да буде заступљен у настави?; које би особине говорног језика „у сировом стању“ требало увести у уџбенike, и на ком степену учења?; да ли би учење француског језика било лакше ако се уважи известан „неред“, односно одступања од идеализоване слике француског језика?

За разлику од пројекта „основног француског језика“, током којег је корпсус говорног језика сниман и брисан одмах после транскрибовања (упркос чињеници што су сами промотери истог пројекта констатовали и замерали што не постоји репрезентативна звучна архива говорног језика), учесници пројекта израде „орлеанског корпса“ чуvalи су звучне записи, нису се опредељивали за дефинитивну транскрипцију, остављали су могућност каснијег коришћења каталогшки разврstanог материјала. Нажалост, анализирајући практичну примену овог корпса, констатовано је да је „орлеански корпс“ нашао своју примену само на универзитетима у Великој Британији, Немачкој, Холандији и Белгији, али није значајније проучаван у француској лингвистичкој средини, изузев педагошке примене *BELC*-а, те у томе Клер Бланш-Бенвенист (Claire Blanche-Benveniste) и Колет Жанжан (Colette Jeanjean) виде „чудно отуђење француске лингвистичке средине“ (Blanche-Benveniste, Jeanjean 1986: 84-85).

3. Опис језичке варијације.

3.1 Језички стил, регистар или ниво?

За опис језичке варијације у разним областима примењене лингвистике (пре свега, у настави француског као матерњег језика и, нарочито, у настави француског као страног језика, али свакако и у лексикографији, компаративној стилистици, преводилаштву) и домену интердисциплинарних проучавања (у првом реду, у социолингвистици) користе се различити термини. Тако су, и у настави француског

као страног језика, за опис језичке варијације, у употреби: „стил“ (фр. *style*), „регистар“ (фр. *registre*) или „језички ниво“ (фр. *niveau de langue*). Ипак, према тумачењу Франсоаз Гадет (Françoise Gadet), термин „стил“, пореклом из америчке лингвистичке традиције, ретко се користи у опису језичке варијације француског језика будући да тај термин у француском упућује првенствено на књижевни израз. Термин „регистар“ потиче из британске лингвистичке традиције, а усвојен је донекле и у опису језичке варијације француског језика, али се ипак најчешће користи појам „језички ниво“ (Gadet 1996a: 20-21). Појам „језичког нивоа“ први пут се јавља педесетих година прошлог века и почиње интензивно да се користи од шездесетих година. Будући да је најшире заступљен, тај термин ћемо и ми користити за опис језичке варијације.

Термини „језички ниво“ и „регистар“ обично се употребљавају као синоними, те се чак један термин објашњава посредством другог (термин „регистар“ понекад се користи уместо термина „језички ниво“ како би се избегла хијерархијска конотација). Ипак, поједини аутори инсистирају на разликовању значења термина „језички ниво“ и „регистар“, као што је то случај у издању граматике *Le bon usage* из 2007. године (Grevisse, Goosse 2007: 23-24). „Језички ниво“ зависио би од степена образовања говорника, те би се тако разликовао: „интелектуални ниво“ (фр. *le niveau intellectuel*), „средњи ниво“ (фр. *le niveau moyen*) и „народни ниво“ (фр. *le niveau populaire*). „Језички регистри“ би зависили од говорне ситуације (на пример, од улоге, статуса, расположења учесника у комуникацији; околности говорне ситуације: време, место, окружење и слично; теме, повода и циља комуникације, и друго), те би се тако разликовали: „фамилијарни регистар“ (фр. *le registre familier*), „изразито фамилијарни регистар“ (фр. *le registre très familier*), „неговани или узвишени регистар“ (фр. *le registre soigné ou soutenu*) и „изразито узвишени регистар“ (фр. *le registre très soutenu*). „Фамилијарни регистар“ одговарао би свакодневном неформалном разговору чак и међу најобразованijим људима, као и језику који се користи у породичној или пријатељској преписци, а „изразито фамилијарни регистар“ користио би се међу говорницима исте старосне доби, друштвеног положаја и интереса (на пример, у школи, на универзитету, у касарни) и подразумевао би, у извесној мери, употребу вулгарних речи и израза, у вези, као што се то каже у наведеној граматици, „делова тела које пристојност налаже да покривамо“ и њихових функција, или употребу израза помоћу којих се „човек своди на ниво животиње“ (Grevisse, Goosse 2007: 23-24). „Неговани или узвишени регистар“ био би онај регистар који је нарочито заступљен у писаном језику, али примерен је и у настави, проповеди, свечаном говору, док би се употребом „изразито узвишениог регистра“ настојала постићи изражајност различита од уобичајене, те би се овај регистар нарочито везивао за књижевни језик (при том, треба имати у виду да изналажење облика који одударају од уобичајених могу оставити утисак извештаченог, усилјеног начина изражавања ако се користе у неодговарајућим говорним ситуацијама, на пример, у свакодневном разговору) (Grevisse, Goosse 2007: 24).

Робер Галисон (Robert Galisson) додаје да „језички ниво“, поред нивоа културног образовања говорног лица, зависи и од његове друштвене припадности, те тако изражава друштвену варијацију, за разлику од „језичких регистара“ који

одговарају стилистичкој варијацији (Galisson 1980: 25). Тако би исти говорник имао један мање или више стабилан „језички ниво“, али више различитих „регистара“ чију би употребу динамички усклађивао са језичким и нејезичким чиниоцима у конкретној говорној ситуацији.

3.2 Број и врста језичких нивоа.

Обично се прави разлика између три или четири језичка нивоа. Међутим, понекад се прави разлика и између само два нивоа, као, на пример, у граматици Моник Каламан (Monique Callamand) (Callamand 1989), а могуће је разликовати и пет нивоа, као у граматици Гастона Можеа (Gaston Mauger) (Mauger 1968). Ови нивои носе различите називе, а Ф. Гаде је покушала да класификује оне који се најчешће срећу (Gadet 1996a: 24-25):

1. „увишени“ (фр. *soutenu*), „неговани“ (фр. *soigné*), „помно бирани“ (фр. *recherché*), „разрађени“ (фр. *élaboré*), „дотеривани“ (фр. *châtié*), „неговани“ (фр. *cultivé*), „углађени“ (фр. *tenu*), „надгледани“ (фр. *contrôlé*);
2. „стандардни“ (фр. *standard*), „стандардизовани“ (фр. *standardisé*), „свакодневни“ (фр. *courant*), „општи“ (фр. *commun*), „неутрализовани“ (фр. *neutralisé*), „убичајени“ (фр. *usuel*);
3. „фамилијарни“ (фр. *familier*), „претерано опуштени (немарни“ (фр. *relâché*), „спонтани“ (фр. *spontané*), „обични“ (фр. *ordinaire*);
4. „народни“ (фр. *populaire*), „прост народни“ (фр. *vulgaire*).

Поредећи начине на које се представља варијација у различitim савременим приступима њеном проучавању, Клер Лефевр (Claire Lefebvre) издваја две основне тенденције које се јављају (Lefebvre 1983):

- a) говорници имају на располагању неколико засебних варијетета које бирају у складу са говорном ситуацијом⁴;
- b) говорници се, у складу са говорном ситуацијом, мање или више обраћајући пажњу на свој начин изражавања, удаљавају од основног начина говора који им је својствен.

3.3 Критика језичких нивоа.

„Језички нивои“ су обично неусаглашени, често непрецизно дефинисани, а засновани су на различитим критеријумима: од друштвено одређених (нпр. „народни“) до оних у којима се мање или више обраћа пажња на начин изражавања (нпр. „помно бирани“, „надгледани“, „немарни“, „спонтани“), преко оних који су засновани на идеализованој језичкој норми (нпр. „стандардни“).

4. Ф. Гаде прави шаљиво поређење, те каже да би се, у том случају, „језички ниво“ бирао као што се бирају чарапе, у зависности од тога колико их има на располагању у ладици (Gadet 1996a: 33). Занимљиво је и поређење које даје Бранко Вулетић у својој *Граматици говора* у којој каже да се начин изражавања прилагођава говорним приликама као што се и стил одевања мења у складу са друштвеним конвенцијама: „Управо као што човјек на јавном мјесту неће бити одјевен једнако (лежерно, неформално) као и код куће, јер то захтијева пристојност, тако он у јавности треба заборавити свој фамилијарни жаргон, свој фамилијарни начин говора“ (Vuletić 1980: 12-13).

Недостатак методолошке кохерентности у критеријумима поделе језичких нивоа доприноси стварању предрасуда према којима, на пример, „народни језик“ не познаје ситуационо раслојавање језика. Према тумачењу Ф. Гаде, не постоји говорник који би се изражавао само у оквиру једног језичког нивоа, те противно усвојеном погрешном ставу према коме само образовани друштвени слојеви варирају свој језички израз у зависности од говорне ситуације, сви говорници имају неколико стилова изражавања које усклађују са говорном ситуацијом у којој се налазе, саговорником којем се обраћају, теми о којој говоре и слично⁵ (Gadet 2001a: 5).

Надаље, говорни језик поистовећује се са „неформалним“, „спонтаним“ или „фамилијарним“, а писани језик везује се за „неговани језик“. Самим тим, за разлику од „правилног“ писаног језика (фр. *français écrit « correct »*), говорни језик се често описује као „погрешан“ (фр. *français parlé « fautif »*) (Blanche-Benveniste, Jeanjean 1986: 21). К. Бланш-Бенвенист закључује да је супротстављање говорног језика писаном дуго била „битка између добrog и лошег“ (она додаје да је мишљење засновано на овој дихотомији понекад присутно и у савременој лингвистичкој литератури): спонтани говорни језик, евентуално сликовит, неминовно је дефинисан као погрешан, за разлику од угlaђеног писаног језика који, захваљујући нарочито правопису, пружа сведочанство о истинској граматици француског језика (Blanche-Benveniste 1997: 5, 35).

Такође, овако представљена језичка варијација могла би навести на закључак да се „језички нивои“ увек међусобно искључују, те да одабрани „језички ниво“ намеће једноличност изражавања у оквирима који су унапред задати (употреба одлике *x* наведеног нивоа намеће употребу одлике *y*, итд.). Међутим, иако се, с једне стране, „језички нивои“ на врху и дну лествице у примереном говору обично не комбинују (на пример, оно што се назива „помно бираним“ и „простим народним“ језичким нивоом), могуће су, с друге стране, у извесној мери, комбинације „језичких нивоа“ који граниче једни са другима, а да, при том, њихова употреба не одаје утисак стилске неусклађености. Заправо, управо примерен начин изражавања у конкретним говорним ситуацијама, који може подразумевати вешто комбиновање језичких средстава који припадају истим или граничним језичким нивоима, чини разлику међу говорницима различитог нивоа образовања. У том су смислу, према навођењу Ф. Гаде, Мари-Ањес Овињ (Marie-Agnès Auvigne) и Мишела Монте (Michèle Monté), проучавајући народни говор⁶, дошли до закључка да његову главну особину не чини искључива заступљеност одређених одлика и одсуство неких других, него општа нестабилност у комбиновању конструкција које иду од стандардних до супстандардних (Gadet 1996a: 28).

Погрешно је исувише поједностављено схватити поделу на језичке нивое, као јасно разграничене, хомогене, статичке категорије, помоћу којих се исти

5 К. Лефевр цитира Вилијама Лабова (William Labov), оснивача варијационистичке социолингвистике, који се посебно бавио социјалном стратификацијом енглеског језика у Њујорку („урбана дијалектологија“) и према коме сви говорници показују стилистичку варијацију у свом језичком изразу, мада у неједнаком распону: *Some informants show a much wider range of style shifting than others, but every speaker we have encountered shows a shift of some linguistic variables as the social context and topic change* (*The Study of Language in Its Social Context, Studium Generale*, 23, 1970, p. 30) (Lefebvre 1983).

6 Marie-Agnès Auvigne, Michèle Monté, *Recherches sur la syntaxe en milieu sous-proléttaire, Langage et société*, 19, 1982, pp. 23-63 (Gadet 1996a: 28).

семантички садржај може идентично исказати на више начина у зависности од говорне ситуације. Не треба заборавити да и сама форма носи одређено значење и експресивност: „сваки пут када постоје различити начини да се искаже исто значење, сигурно се крије одређен смисао иза те варијације, и сваки пут када неку друштвену групу одликује нека дата варијанта, онда та варијанта има социолингвистички значај“ (Calvet 1999: 89).

Под утицајем приступа описивања „језичких нивоа“ у једнојезичним француским речницима, у настави француског као страног језика била је, углавном, искључиво заступљена лексика у различитим језичким нивоима, а биле су занемарене разлике у граматичкој и фонетској структури. Таква ограниченошт би значила да постоји извесна лексичка аутономија у сваком „језичком нивоу“, док се граматичка и фонетска структура не мења, што, наравно, не може бити тачно, те, приликом описа језичке варијације, разлике које проистичу из осталих структура језичког система, нарочито фонетско-фонолошког, не смеју бити занемарене (Gadet 2001б: 64).

Ф. Гаде критикује појам „језичког нивоа“, те позивајући се на начин како га је описала Дениз Франсоа (Denise François) 1976. године, називајући га „линеарним, лествичним, статичним и окамењеним“ (фр. *une notion linéaire, scalaire, statique et figée*)⁷, она употребујује овај опис додајући и да је „хомогенизујући, дихотомичан, нефлексибилан, монолитан, једноличан, претерано упрошћен“ (фр. *une notion homogénéisante, dichotomique, rigide, monolithique, monotone, simpliste*) (Gadet 1996а: 35).

Један од основних разлога овако оштре критике „језичких нивоа“ лежи, такође, и у томе што је на тај начин запостављен онај домен варијације који Ф. Гаде назива „инхерентном или самосвојном варијацијом“ (фр. *variation inhérente ou intrinsèque*). Наиме, исти говорник, у току говорног догађаја чије језичке и нејезичке околности остају непромењене, у разговору са саговорницима чији се статус не мења, може показати варијацију у свом говорном изражавању. Ф. Гаде инсистира на хетерогеном, непредвидивом, динамичном карактеру језика, пре него на хомогеном, предвидивом и монотоном, оличеном у укалупљеним „језичким нивоима“.

3.4 Дијасистем

За опис варијације у француском језику понекад се, поред разликовања писаног и говорног језика, језичких нивоа, регистра и стилова, користи и терминологија коју је педесетих година увео романиста норвешког порекла Лејф Флидал (Leif Flydal), а коју је разрадио и популаризовао романиста румунског порекла Еуђен Кошерију (Eugen Coșeriu) (Guiraud 1969: 9; Blanche-Benveniste 1997: 51; Gadet 1996б: 77). Језичка диференцијација заснива се на „дијасистему“ (фр. *diasystème*) у оквиру кога се, у зависности од нејезичких критеријума класификације, варијација грана на:

7 Denise François, Sur la variété des usages linguistiques chez les adultes. Relations entre langage et classes sociales, *La Pensée*, 190, 1976, pp. 63-73 (Gadet 1996а: 35).

- a) „дијатопску варијацију“ (фр. *variation diatopique*) или територијално раслојавање језика,
- б) „дијастратску варијацију“ (фр. *variation diastratique*) или социјално раслојавање језика,
- в) „дијафазну варијацију“ (фр. *variation diaphasique*) или ситуационо раслојавање језика⁸,
- г) „дијахрониску варијацију“ (фр. *variation diachronique*) или временско раслојавање језика.

Домени варијације мењају свој значај кроз историју, те тако у Француској, након периода у којем је преовладавала „дијатопска варијација“ у XIX веку, затим „дијастратска варијација“ током периода урбанизације и индустријализације, данас преовладава „дијафазна варијација“ (Gadet 2001б: 65). Услед политичке централизације и униформизације, миграције становништва из села у градове и боље инфраструктурне повезаности, развоја средње класе, ширења образовања, снажног утицаја средстава јавног информисања, умањују се разлике произашле из територијалног и социјалног раслојавања језика, а значајно место заузима ситуационо или стилистичко раслојавање језика. Међутим, оваква тенденција није присутна у свим језицима, те би се, по том питању, француски језик разликовао од, на пример, енглеског и италијанског језика. У британском енглеском језику снажна остаје „дијастратска варијација“, док је у италијанском језику „дијастратска варијација“ и „дијафазна варијација“ нераскидиво везана за „дијатопску варијацију“ (Gadet 2001б: 65).

4. Језичка норма и однос према језичкој варијацији у настави француског као страног језика

У настави страних језика, нужно је правити изборе, а, поред одабраног педагошко-методолошког приступа, међу најзначајније спадају они који се тичу садржаја наставне грађе, односа према језичкој норми и према језичкој варијацији. Ова питања изазивају бројне полемике, те се тако, и у методици наставе француског као страног језика, често јавља питање: *quel français enseigner ?* („који француски језик треба да буде заступљен у настави?“) (Coste 1969; Boyer, Rivera 1979; Bibeau, Germain 1983; Boyer et al. 1990). У наставку ћемо покушати да сагледамо различите одговоре који се дају на то питање, где се нарочито издвајају два приступа.

Присталице конзервативнијег приступа сматрају да језичка варијација може бити заступљена у оквиру развијања способности усменог разумевања, али не треба да чини део усменог изражавања све док се не усвоји модел стандардног француског језика. К. Бланш-Бенвенист и Лиз Темпл (Liz Temple) напомињу да опис говорног језика треба боље да нас упозна са језиком који заиста користе изворни говорници у неформалним говорним ситуацијама, не водећи рачуна о конвенционалним облицима писаног језика, али тај језик не може да послужи као педагошки модел. Он би могао бити користан странцима који уче француски језик утолико што би ту

⁸ У сербокраоистици ретко се користе термини „дијатопска“, „дијастратска“, „дијафазна“ варијација. Спомиње их Бранко Тошовић у свом раду „Типови глобалне диференцијације језика“ (Tošović 2004: 63, 66).

могли пронаћи примере свакодневног језика изворних говорника, али не и узоран модел учења. Оне изводе закључак да „свако зна да је за странца препоручљивије да буде већи туриста него изворни говорници све док савршено не овлада језиком, нарочито у изговору и мелодији“ (Blanche-Benveniste, Temple 1989: 28). Дакле, у раној етапи учења, не треба подстицати учење паралелних језичких облика који преносе исто референтно значење, него треба тежити ка овладавању основама француског језика које омогућавају коректну комуникацију у што већем броју говорних ситуација (Boyer, Rivera 1979: 30). Овакав став износио је и Данијел Кост (Daniel Coste) истичући нужност увођења ригорозне квалитативне селекције која мора бити хомогена. Према том тумачењу, потребно је најпре усвојити прецизно ограничен сектор језичке употребе, те уместо да се „од свега ради по мало“, потребно је одабрати мало, али то добро увежбати⁹. Према томе, Д. Кост закључује да се, нарочито на почетку учења, треба ограничити на један тип употребе и занемарити све остале, те нипошто не треба одмах давати репрезентативан преглед различитих употреба француског језика (Coste 1969: 15). Учење треба да буде засновано на неутралном говорном и писаном језику кога не одликује ни претерана фамилијарност, ни скученост уштогљеног језика, већ то треба да буде „убичајени језик“ који се свакодневно користи (фр. *la langue usuelle*) (Coste 1969: 16).

С друге стране, нарочито у новије време, присталице либералнијег приступа сматрају да је језичка варијација кључни фактор у развијању способности усменог разумевања и изражавања, те да треба да буде заступљена већ у раним фазама учења француског као страног језика. Жана-Мари Дебезје (Jeanne-Marie Debaisieux) позива се на савремене анализе француског говорног језика које показују паралелну заступљеност стандардних и супстандардних језичких облика који се не могу објаснити друштвеним или ситуационим раслојавањем језика. Реч је о „грешкама које сви праве“ (фр. *les fautes non typantes, c'est-à-dire celles que « tout le monde fait »*), а које можемо приметити у медијима или у говору угледних чланова друштва, и то у мање или више формалним говорним ситуацијама (Debaisieux 2000: 154), а да, при том, не остављају утисак недоличности. Она закључује да треба „победити идеју, чисту француску творевину, да странац треба да се углађеније изражава од изворног говорника“, те да је „крајње време да престанемо од њега захтевати да се сваког дана и у свим околностима изражава *упараћеним језиком*“ (Debaisieux 2000: 156).

Подељеност наведених ставова можда је разлог због којег су и данас актуелна питања попут овог којим је насловљен чланак Корин Вебер (Corinne Weber), објављен у часопису *Le français dans le monde*: « Pourquoi les Français ne parlent-ils pas comme je l'ai appris ? » („Зашто Французи не говоре онако како сам ја учио / учила?“) (Weber 2006). К. Вебер каже да када страни студенти дођу на француске универзитетете, они често указују на раскорак који постоји између француског језика који су учили у школским установама у својој земљи и језика који чују у непосредном контакту са изворним говорницима. Иако се последњих деценија доста инсистирало на развијању способности комуникације у разноврсним говорним ситуацијама, у настави и даље доминира стандардни, институционални француски језик, под

⁹ Д. Кост прави сликовито поређење са алпинистом који, како се не би стропоштао низ литицу, мора, па било којој висини, увек имати стабилан ослонац, и то тако да добро осигура један корак, пре него што начини следећи (Coste 1969: 16).

снажним утицајем писаног језика (Weber 2006: 31). К. Вебер закључује да у настави мало има места језичкој варијацији, комуникативна компетенција сведена је на далеки привид, те тако постаје очигледно да комуникативни приступ није успео да разреши све проблеме које представља говорни језик у настави француског као страног језика (Weber 2006: 31-32).

Разлог подељености ставова по питању одређивања места језичке варијације у настави француског као страног језика вероватно треба тражити у односу самих изворних говорника француског према свом матерњем језику. У извесном смислу могао би се извести закључак да француски, који се учи као страни језик, „мање одговара живом француском језику колико представи коју о њему имају они који га предају и они који га уче“ (Bergounioux et al. 1992: 91). Проучавајући језичку норму у настави француског као другог или као страног језика, Жил Бибо (Gilles Bibeau) и Клод Жермен (Claude Germain) закључују да промена става у односу на норму не зависи толико од педагошке оријентације колико од промене свести код већине представника говорне заједнице чији се језик учи, а чији су корени у социјалној, економској и политичкој оријентацији (Bibeau, Germain 1983).

5. Закључак

Наставник не може игнорисати дистинкцију између друштвено или стилистички маркираних варијетета, као ни њихову валоризацију из перспективе изворних говорника, а овај проблем наглашенији је у настави француског као страног него као матерњег језика. Наиме, важна димензија комуникације је и подразумевано диференцирано знање правила употребе језика које чини део богатог иманентног језичког знања изворних говорника и које је засновано на искуству у усвајању модела језичке употребе у складу са друштвеним нормама комуникацијске умешности и правилима друштвеног понашања говорне заједнице, а које говорници на страном језику тек треба да стекну и науче да препознају. Још је Жан-Клод Шевалије (Jean-Claude Chevalier) истицао чињеницу да је странцима веома тешко да овладају „језичким нивоима“, или да изворним говорницима ништа више „не пари уши“ него када се они мешају и непримерено користе (Coste 1969: 26).

К. Лефевр наводи да све студије, без обзира у којој говорној средини да су спроведене, потврђују функционални карактер стилистичке варијације. Чим говорник одабере један језички ниво уместо неког другог, он већ открива мноштво информација о самом себи, о ситуацији у којој се налази, о утиску који жели да остави на свог саговорника, о односу који жели са њим да успостави и слично, те би за говорника, у друштвеном смислу, било нефункционално да се изражава једнолично (Lefebvre 1983). У циљу развијања усменог разумевања и изражавања на страном језику, нужно је подстицати комуникативну способност препознавања и диференцираног служења различитим језичким регистрима, те прављења одговарајућих избора у разноврсним говорним ситуацијама. Уместо да се игнорише језичка варијабилност и намеће искључиво једна језичка употреба која искључује све остale, корисније је, у настави француског као страног језика, прихватити представу о флексибилној језичкој норми у динамичкој интерактивној спрези са условима одвијања говорне ситуације, на основу које говорници врше избор међу могућностима које нуди систем.

Литература

- Bergounioux, G. et al. (1992). L'Étude Socio-Linguistique sur Orléans (1966-1991) ; 25 ans d'histoire d'un corpus. *Langue française* 93: 74-93.
- Bibeau, G., C. Germain (1983). La norme dans l'enseignement de la langue seconde. In: *La norme linguistique* (É. Bédard, J. Maurais, eds.). Québec: Gouvernement du Québec, Conseil de la langue française; Paris: Le Robert, 511-540.
- Blanc, M., P. Biggs (1971). L'enquête socio-linguistique sur le français parlé à Orléans. *Le français dans le monde* 85: 16-25.
- Blanche-Benveniste, C., C. Jeanjean (1986). *Le français parlé. Transcription et édition.* INALF, CNRS, Nancy: Publications du Trésor général de la langue française.
- Blanche-Benveniste, C., L. Temple (1989). Décrire le français parlé. In: *Le français dans le monde*, Numéro spécial: ... et la grammaire, Collection Recherches et applications, 26-33.
- Blanche-Benveniste, C. (1997). *Approches de la langue parlée en français.* Paris: Ophrys, Collection L'essentiel français.
- Boyer, H., M. Rivera (1979). *Introduction à la didactique du français langue étrangère.* Paris: CLE International, Collection Le français sans frontières, Outils pédagogiques.
- Boyer, H. et al. (1990). *Nouvelle introduction à la didactique du français langue étrangère.* Paris: CLE International, Collection Le français sans frontières, Outils pédagogiques.
- Callamand, M. (1989). *Grammaire vivante du français. Français langue étrangère.* Paris: CLE International.
- Calvet, L.-J. (1999). *L'argot.* Paris: PUF, Que sais-je ?, № 700.
- Coste, D. (1969). Quel français enseigner ? In: *Le français dans le monde*, 65, Numéro spécial: *Guide pédagogique pour le professeur de français*, 12-18.
- Debaisieux, J.-M. (2000). Réalités du discours oral et didactique du FLE. In: *Le français dans le monde*, Numéro spécial: *Actes du colloque international du CRAPEL*, Collection Recherches et applications, 143-158.
- Gadet, F. (1996a). Niveaux de langue et variation intrinsèque. *Palimpsestes* 10: 17-40.
- Gadet, F. (1996b). Variabilité, variation, variété : le français d'Europe. *Journal of French Language Studies* 6/I: 75-98.
- Gadet, F. (2001a). *Le français ordinaire.* Paris: Armand Colin, Collection U, Série Linguistique, № 375.
- Gadet, F. (2001b). Enseigner le style. In: *Le français dans le monde*, Numéro spécial: *Oral : variabilité et apprentissage*, Collection Recherches et applications, 63-68.
- Galisson, R. (1980). *D'hier à aujourd'hui: la didactique générale des langues étrangères. Du structuralisme au fonctionnalisme.* Paris: CLE International.
- Grevisse, M., A. Goosse (2007). *Le bon usage. Grammaire française.* Bruxelles: Éditions De Boeck, J. Duculot (14e édition).
- Guiraud, P. (1969). *Le français populaire.* Paris: PUF, Que sais-je ?, № 1172.
- Lefebvre, C. (1983). Les notions de style. In: *La norme linguistique* (É. Bédard, J. Maurais, eds.). Québec: Gouvernement du Québec, Conseil de la langue française; Paris: Le Robert, 305-335.
- Mauger, G. (1968). *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. Langue parlée, langue écrite.* Paris: Librairie Hachette, Collection publiée sous le patronage de l'Alliance Française.
- Tošović, B. (2004). Tipovi globalne diferencijacije jezika. *Obdobja* 22: 59-72.
- Vuletić, B. (1980). *Gramatika govora.* Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Weber, C. (2006). Pourquoi les Français ne parlent-ils pas comme je l'ai appris ? *Le français dans le monde* 345: 31-33.

Nataša Radusin Bardić

DESCRIPTION ET RÔLE DE LA VARIATION LINGUISTIQUE DANS L'ENSEIGNEMENT DU FLE

Résumé: Dans la linguistique appliquée, un manque de consensus apparaît souvent dans la description qualitative de la variation du français. Celle-ci est définie en termes de styles, registres ou niveaux de langue, notions dont le nombre et la qualification varient considérablement.

Au cours de la deuxième moitié du siècle dernier, dans l'enseignement du FLE, la variation linguistique a fait l'objet de plusieurs analyses qualitatives et quantitatives, dont se distinguent notamment le corpus du « français fondamental » et le corpus d'Orléans. L'application pédagogique de la variation dans l'enseignement du FLE, surtout au niveau débutant, provoque de nombreuses polémiques parmi les didacticiens. Tandis que les uns n'optent que pour la langue standard en début d'apprentissage et reportent au niveau avancé la confrontation avec l'hétérogénéité linguistique et tous ses écarts envers la norme, les autres exposent leurs apprenants au langage authentique à tous les niveaux d'apprentissage, y compris celui de la phase initiale. Pour concilier ces deux attitudes, on met en valeur la variation linguistique en substituant la conception d'une norme flexible s'adaptant à la situation de communication à celle d'un « bon usage » exclusif de tout autre.

Mots-clés: FLE, norme linguistique, variation linguistique, niveau de compétence en langues

Jelena Simunović Poluga

Fakultet za strane jezike, Univerzitet Mediteran Podgorica

**PREVODNI EKVIVALENTI U OBLASTI
POSLOVNE KOMUİKACIJE – ANALIZA PREVODA
I PRIMJENA TEORIJA PREVOĐENJA**

Sažetak: U ovom radu će se istraživati pojedini prevodni ekvivalenti u oblasti poslovne komunikacije kao i proces prevodenja u cilju stvaranja analize prevoda. Korpus rada je reprezentativan primjer politike komunikacije unutar jedne međunarodne kompanije. Korpus obuhvata i termine koji se tiču berze, trgovine i industrije, a koji predstavljaju izazov za prevodioca. Rad predstavlja analizu prevoda u okviru koje su objašnjene teorije i tehnike prevodenja. Kao metod primjenjena je tekstualna ekvivalencija na osnovu teorijskih postulata Džona Ketforda. Osnovni cilj je da se kroz primjere uspostavi tekstualni ekvivalent u cilju dobijanja prevoda koji pruža osnov za prevođenje sličnih tekstova iz ove oblasti.

Ključne riječi: prevodni ekvivalenti, ekvivalencija, teorija i tehnika prevođenja, tekstualna ekvivalencijacija, politika komunikacije.

UVOD

Predmet ovoga rada je pronalaženje prevodnih ekvivalenta u oblasti poslovne komunikacije u okviru korpusa koji predstavlja politiku komunikacije jedne kompanije. Problematika prevodnih ekvivalenta ovoga registra proističe iz nedovoljne istraženosti oblasti komunikacija u našem okruženju. U radu ćemo pružiti teorijski osnov, opisati proces prevođenja sa osvrtom na problem ekvivalencije i izdvojiti prevodilačke metode i postupke.

Odabrali smo korpus koji predstavlja reprezentativan primjer politike komunikacije. Imajući u vidu da on potiče iz međunarodne kompanije, obuhvata stručni jezik koji se koristi u savremenom poslovnom svijetu. Stoga će objašnjenja iznijeta u ovome radu imati širu primjenu. Osim toga, radi se o tekstu informativnog tipa, što sužava pojam ekvivalencije obuhvaćen ovim radom jer ćemo govoriti o ekvivalenciji ograničenog polja i specijalizovane terminologije.

U radu ćemo pronalaziti prevodne ekvivalente analizirajući tekst korpusa na više nivoa, a to su nivo strukture teksta, kognitivni, sociološki i kulturno-ekonomski nivo. Ovo znači da ćemo u okviru analize posmatrati tekst kao prevodnu jedinicu, odrediti vrstu, njegov uticaj i funkciju u društvu kao i uočiti elemente strane kulture. Na ovaj način ćemo do prevodnih rešenja doći kroz podrobnu analizu, oslanjajući se na teorije Cetforda

i Reisove (prema Munday 2005) i zaključke koje o njihovim teorijama iznosi Venuti (2000). Da bismo utvrdili glavne odnose među elemenima u izvornom jeziku i jeziku cilju, ugledaćemo se na stanovišta Ivira (1985) i Hlebeca (1989) i na osnovu njihovih modela bliže objasniti upotrijebljene metode. Koristićemo model tekstualnog ekvivalenta koju uspostavlja Cetford, koncentrišući se na tekst korpusa i stvaranje paralelnog teksta na jeziku cilju (prema Munday 2005). Prema tome, glavni predmet ovoga rada biće sagledan kroz analizu uz poseban osvrт na teorijski okvir, primjenu lingvističkog pristupa prevodenju i ograničavanja ekvivalencije unutar tog pristupa kao i primjenu pojedinih prevodilačkih metoda i postupaka.

Cilj i struktura rada

Polazimo od pretpostavke da je svaki tekst prevodiv (na osnovu teorija i stavova Newmarka (1988) i drugih teoretičara). S obzirom na terminologiju kojom ćemo se baviti, ne možemo zanemariti činjenicu da se u svakom prevodu gubi dio originalnog značenja pa stoga mora doći do nekih promjena. Ove promjene ćemo posebno zabilježiti na osnovu Cetfordovog modela (prema Munday 2005). Tokom analize ćemo uvidjeti vrstu i karakteristike teksta prema zapažanjima Katharine Reiss (prema Venuti 2000). Cilj rada je da se oformi tekst u odnosu na koji se mogu prevoditi politike komunikacije ostalih kompanija. Vodeći se ovim teorijama osnovna hipoteza rada je da će se prevodilac tokom prevođenja susresti sa brojnim primjerima gdje će se prevodna rešenja tražiti sa osvrtom na lingvistički pristup prevodenju ili lingvističke modele, kako bi došlo do stvaranja tekstualnog ekvivalenta.

Struktura ovoga rada osmišljena je tako da je u uvodu iznijeta tema, značaj i cilj rada, dok je u osnovi rada analiza prethodno prevedenog korpusa, koja predstavlja osnovu za stvaranje tekstualnog ekvivalenta. Nakon toga, slijede pojedinačni primjeri sa posebnim osvrтом na prevodilačke probleme i obrazloženje rešenja. Zaključak sadrži glavna zapažanja tokom analize korpusa kao i evaluacija svih preduzetih koraka, razmatranje rezultata i preporuke za buduća istraživanja.

Teorijski okviri

U teoriji prevođenja jasno je da se prevođenje ne može obuhvatiti jednom definicijom. Stoga se ova analiza oslanja ne samo na lingvističku definiciju prevođenja već i komunikacijsku. Lingvistički pristup služi za opisivanje glavnih metoda prevođenja korištenih u radu i stvaranja tekstualne ekvivalencije. Jedan od značajnih predstavnika lingvističke teorije prevođenja Cetford se fokusira na pronalaženje teksta u jeziku cilju koji odgovara izvornom tekstu, tj. koristi pojam tekstualne ekvivalencije. Munday (2005: 60) smatra da:

Cetford (1965: 20) prati lingvistički model Firthiana i Hallidaya, koji analizira jezik kao komunikaciju, djelujući funkcionalno u kontekstu i djelujući na niz različitih nivoa (npr. fonologiju, grafologiju, gramatiku, leksiku) i kategorija (rečenicu, klauzu, grupu, riječ, morfermu itd.)

Cetford pod tekstualnom ekvivalencijom podrazumijeva postojanje odgovarajućeg teksta koji predstavlja ekvivalent teksta na jeziku cilju sa posebnim osvrтом na korištene

strukture i promjene. Odnosno, posebno se prenosi željeni efekat, značenje, forma i stil (iako se oni ne mogu ispoštovati u potpunosti).

Analizirajući sami sadržaj i prirodu korpusa možemo ga povezati sa Cetfordovim istraživanjima strukture teksta, takozvanim zamjenama ili pomjerenjima u prevodu (*translation shifts*). Ovaj model se primjenjuje posmatranjem raznih izražajnih sredstava u tekstu, leksičkih i gramatičkih jedinica, i pronalaženjem njima odgovarajućih struktura u jeziku cilju (prema Munday 2005: 60). Teorijski postulati Katharine Reiss (prema Venuti 2000: 170), koja je svojom klasifikacijom tekstova uvidjela povezanost između informativnog teksta i načina njegovog prevodenja su od velikog značaja. Istraživanja Reissove se prije svega fokusiraju na tip teksta, pa nam je njena teorija koristna jer smatramo tekst korpusa informativnim, tj. „dimenzija jezika koja se koristi da se prenesu informacije je logična ili referencijalna, sadržaj ili ‘tema’ je glavni fokus komunikacije“ (prema Munday 2005: 73). Osim što se ova teorija u velikoj mjeri može primijeniti na korpus, smatramo da je u skladu i sa Cetfordovom teorijom, iako se radi o dva različita pristupa samom procesu prevodenja. Naime, koristeći se i jednim i drugim pristupom vidimo prednosti i slabosti oba, ali neophodno je tekstu pristupiti na poseban način kako bi se očuvala lingvistička struktura kao i poruka samog teksta.

Pored toga, lingvistički pristup služi da bi se donijeli zaključci o ispravnosti prevoda, s tim što istovremeno prevodilac uzima određene prevodilačke slobode u cilju prenošenja prave poruke. Stoga, proces prevodenja ne podrazumijeva samo zamjenjivanje jednih jezičkih jedinica drugim pa se koriste komunikacijske jedinice. Kao što tvrdi Vladimir Ivir (1985: 61), stvaramo tekst koji je prevodiv koristeći se i lingvističkim i komunikacijskim pristupom prevodenju.

Ne smije se zanemariti ni funkcija prevoda što nas podsjeća na funkcionalnu teoriju prevodenja Reissove, gdje se ekvivalencija traži na nivou teksta. Korpus predstavlja tekst informativnog karaktera pa su, kao što Reissova tvrdi, sadržaj i teme glavni cilj komunikacije (prema Munday 2005: 73). Politika komunikacije koja je prevedena je zapravo uputstvo za bolje funkcionisanje kompanije. Stoga, prenijeti glavne predmete i činjenice u prevodu je ključno za tekst. Dalje, Reissova predlaže pojedinačnu metodu prevodenja informativnih tekstova koja podrazumijeva prenošenje cijelog sadržaja sa potrebnim objašnjenjima. Ona smatra da u ovakvim tekstovima do izražaja dolazi semantička ekvivalencija. Ovdje želimo da naglasimo da semantička ekvivalencija vuče svoje principe iz lingvističkih modela koje takođe koriste Nida (1964) i Newmark (1981) (prema Munday 2005: 75).

Iz navedenog, može se izvući zaključak da analiza prevoda iz korpusa ovoga rada počinje od Cetfordovih postulata, imajući u vidu „informativni“ karakter teksta prema tipologiji Katharine Reiss (prema Munday 2005), s tim što se u tome procesu ne smiju previdjeti pomjerenja (*shifts*) koje u svom teorijskom modelu primjenjuje Cetford. Dakle, ovaj rad će na osnovu navedenih teorija opistiti proces prevodenja u kome se traži tekstualna ekvivalencija, praćena raznim promjenama u gramatici, leksici i redosledu riječi teksta, pri čemu se prevodilac suočava sa problemom ekvivalencije i teži ka njenom objašnjenju.

Problem ekvivalencije

Ekvivalencija se smatra jednim od centralnih pojmoveva u prevodenju a istovremeno predstavlja i jedan od njegovih najvažnijih ciljeva. Iako težimo da je uspostavimo, svjestni

smo da apsolutna ekvivalencija nije moguća. „Ekvivalenciji u prevodenju, prema tome, ne treba da se pristupa kao da se traži istovjetnost, pošto ona ne može da postoji između dvije verzije teksta na jeziku cilju, a da i ne pominjemo između teksta na izvornom jeziku i teksta na jeziku cilju“ (Bassnett 1988: 36). Oslanjajući se i na zapažanja drugih autora koji su izučavali problem ekvivalencije (Cetford i Reiss (prema Venuti 2000), Newmark (1988), Bassnet (1988)) i sagledavši njihove teorije dolazimo do sledećih principa. Oni su zasnovani na težnji da se ostvari željeni efekat, značenje, forma i stil a potrebitno je da se izvrši:

1. Analiza strukture teksta – proces traženja sličnih tekstova i posmatranje izražajnih sredstava u cilju uspostavljanja tekstualnog ekvivalenta. Dati korpus bi prema ovome kriterijumu bio prevoden imajući u vidu slične tekstove poput priručnika za korporativno upravljanje i sl.
2. Analiza teksta na kognitivnom nivou – odluke u vezi sa uspostavljanjem ekvivalencije se donose na osnovu vrste teksta, formalnih elemenata i izražajnih sredstava koja se poklapaju u jeziku izvora i jeziku cilju. Ovaj kriterijum karakteriše izbor formalne ekvivalencije, tj. očuvanje pojedinih stranih elemenata i anglicizama. Stoga, kada tekst posmatramo na kognitivnom nivou dolazimo do zaključka da ga u skladu sa njegovom svrhom ne treba pretjerano „odomaćiti“ već stvoriti semantički prevod koji će biti adekvatan tekstualni ekvivalent.
3. Analiza teksta na sociološkom nivou – uvid u svrhu i komunikativnu funkciju prevoda, određivanje potencijalnih korisnika teksta, sve u cilju postizanja ekvivalentnog efekta prevoda. Ovdje predlažemo naturalizovan prevod, tj. prevod prilagođen internacionalnom čitalaštву. Ovaj kriterijum podrazumijeva da pored stranih elemenata imamo one koji su opšte prihvaćeni neologizmi, imajući u vidu da razvoj velikih kompanija prati internacionalno čitalaštvo.
4. Analiza teksta na kulturološkom nivou – doprinos teksta kulturi poslovanja i izražavanja u svom izvornom obliku kao i na jeziku cilju, težnja da se pravilno prevedu elementi strane kulture. Ovaj kriterijum se naročito odnosi na sve one koji će doći u susret sa prevodom i praktično ga koristiti, kao i na uticaj prevoda na kulturni razvoj. Naime, ovakvo posmatranje teksta određuje njegovu stratešku ulogu, koja u pojedinim slučajevima može da bude važan cilj prevoda. Ovaj kriterijum se takođe odnosi na stilsku ekvivalenciju, kao i na istorijski značaj teksta a samim tim i prevoda.

Kroz razne studije o ekvivalenciji koje se javljaju između 1960 - 1970ih uviđamo da je tipologija Katarine Reiss imala naročit uticaj na teoriju prevodenja kao i to da ona ukazuje i na pragmatičku analizu teksta (prema Venuti 2000 : 149). Slična analiza je sprovedena i u ovom radu a navedeni kriterijumi su proistekli iz nje. Analizu Reissove, Venuti (2000 : 149) opisuje: „prevodilac ne analizira samo lingvističke i kulturološke odlike stranog teksta, već ih ponovo prenosi, u skladu sa vrijednostima drugaćijeg jezika i kulture.“ Prema tome, navedeni kriterijumi pružaju određeni nivo analize koji je potreban bilo kome prevodu kako bi se uspostavila ekvivalencija.

Gramatička i leksička struktura i izbor rešenja

U ovom dijelu naročito ćemo se pozabaviti gramatičkom i leksičkom strukturom, što je u skladu sa polaznom tačkom analize. Naime, stvaranje teksta podrazumijeva kako gramatiku tako i leksikon dok im pragmatika daje „prostor u kome međusobna uslovljenošć gramatike i leksikona postaje najočiglednija“ (Prčić 1997:15). Tokom prevodenja dolazi do pomjeranja koje Cetford (prema Munday 2005: 61) naziva *shifts* a posmatra ih na različitim nivoima (npr. fonologija, grafologija, gramatika, leksika).

Cetford vrši podjelu promjena na one koje se odnose na različite nivoe, kao što su gramatika u odnosu na leksiku (*level shifts*) i pomjeranja koja se odnose na različite kategorije u jeziku (*category shifts*). Među pomjeranjima kategorija obratićemo pažnju na dvije podvrste, a to su pomjeranja jedinica (*unit shifts*) i pomjeranja unutar jezičkih sistema (*intra-system shifts*). Promjene koje ćemo primijetiti su u skladu sa Cetfordovim tvrdnjama da se udaljavamo od formalne korespondencije i tako donosimo zaključak da nas to u okvirima ove teorije upućuje ka tekstualnoj ekvivalenciji (prema Munday 2005: 60). Osim uobičajenih promjena do kojih dolazi prilikom prevodenja, zastupljena je i transpozicija. Prema definiciji V. Ivira „transpozicija znači prebacivanje jedne gramatičke jedinice izvornoga jezika u neku drugu jezičku jedinicu u jeziku cilju (ne istu po obliku, nazivu ili dijelu značenja)“ (Ivir 1985: 139). Primjetićemo da su promjene koje Cetford opisuje veoma slične transpoziciji, s tim što se one odnose i na jezik kao sistem, dok se transpozicija odnosi samo na pojedinačne jedinice. Posebno ćemo vidjeti primjere transpozicije vrsta riječi koje odgovaraju *class shifts* koje pominje i Cetford. U engleskom jeziku su česte upotrebe konstrukcije imenica + imenica, dok je kod nas prirodnije koristiti predlošku frazu ili pridjev i imenicu. Na primer:

Media relations – odnosi sa medijima (imenica + predloška fraza)

Media spokespeople – predstavnici za medije (imenica + predloška fraza)

Media community – medijska zajednica (pridjev + imenica)

Imajući u vidu sve ove vrste promjena, posmatraćemo tekst kao i prevodna rešenja na dva nivoa: rečeničkom i leksičkom. Cilj je da na oba nivoa pronađemo najbolje rešenje bilo da posmatramo rečenicu, sintagmu ili pak neku kolokaciju ili idiom.

U ovom dijelu analize uočićemo različite strukture u korpusu i promjene koje se dešavaju pri prevodu. Analizu smo zasnovali na Cetfordovoj ideji o tekstualnoj ekvivalenciji, pa na ovaj način objašnjavamo proces kako dolazimo do nje. Zamjene ili pomjeranja (*shifts*) su karakteristične za svaki prevod, a kada su u pitanju poređenja sa engleskim jezikom imamo očigledne promjene u strukturi rečenice. One bi uslovno mogle da se smatraju pomjeranjima u gramatičkoj strukturi koje su takođe dio Cetfordove podjele. U informativnom tekstu nalazimo upotrebe pasiva koji prevodimo aktivom, pa je veza između Cetfordovih istraživanja o pomjeranjima (*shifts*) i transpozicije time očiglednija (prema Munday 2005):

But our image is also created by the way we communicate.

Međutim, način na koji komuniciramo takođe stvara naš imidž.

Dakle, vidimo da ovakve promjene utiču na prevod ali da ne brinemo samo o formalnim lingvističkim kriterijumima. Ova misao nas vraća na tekstualnu ekvivalenciju koja predstavlja polaznu ideju rada. Iako primjeri promjena (*shifts*) koje je opisao Cetford nijesu česti prisutni su u korpusu.

Prva vrsta pomjeranja koju bilježimo je *unit shift*, a podrazumijeva promjenu takozvanih lingvističkih jedinica bilo da je u pitanju rečenica ili riječ u izvornom jeziku koja se može prevesti frazom ili klauzom u jeziku cilju (prema Munday 2005: 61). Dobar primjer ove promjene je riječ *trendsetters* koju smo preveli frazom *oni koji uspostavljaju trendove*.

Kada su u pitanju dva jezika u kojima vidimo razlike u konstrukcijama i redosledu riječi, moramo obratiti pažnju i na pomjeranja unutar jezičkih sistema. Ova pomjeranja Cetford naziva *intra-system shifts*, kada neka riječ nema odgovarajući oblik u jeziku cilju. Tako u korpusu imamo čestu pojavu imenice *information* koja je u engleskom jeziku nebrojiva, a ovaj oblik se upotrebljava i za jedinu i za množinu. Prema tome, važno je propratiti sve ovakve promjene prilikom prevodenja kako bi se posvetili prevodu koji sadrži ekvivalentnu strukturu ali i značenje.

Prevodne zamjene su česte i moramo im posvetiti pažnju u težnji da ostvarimo ekvivalenciju. Venuti tvrdi da je za teorije prevodenja koje su teže ka ekvivalenciji neizbjegno „da se suoče sa postojanjem ‘pomjeranja’ između stranih i prevedenih tekstova“ ali zaključuje da „umjesto da izazivaju sumnju da je ekvivalencija uopšte moguća, pomjeranja imaju svrhu da ukažu na pragmatičan, funkcionalan i komunikativan prevod“ (Venuti 2000: 149). Cetford takođe kroz svoje istraživanje zaključuje da „prevodna ekvivalencija zavisi od komunikativnih odlika poput funkcije, relevantnosti i kulture a ne samo formalnih lingvističkih kriterijuma“ (prema Munday 2005: 62). Smatramo da se koncept pomjeranja može proširiti i primijeniti na promjene u strukturi teksta prilikom prevodenja iako ih nije lako sve opisati, imajući u vidu da mogu biti i na leksičkom i gramatičkom nivou.

Može se predvidjeti da prevodenje idioma i kolokacija izaziva određena pomjeranja kako u leksičkoj tako i u gramatičkoj strukturi teksta. Prilikom procesa prevodenja pojedine kolokacije su zahtijevale dublju analizu da bi se adekvatno prevele a primjeri su:

media scrutiny – pod prismotrom medija
communication activity - komunikacija
price setting – određivanje cijena

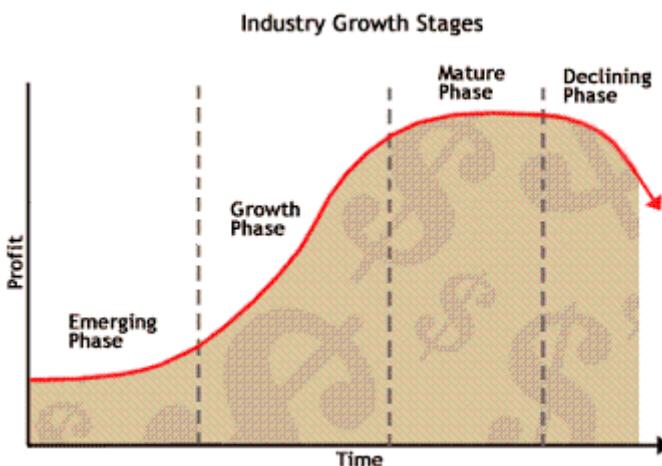
Kroz ove i ostale primjere stvaramo potpuniju sliku prevodenja, iako nije moguće u potpunosti ispoštovati konstrukcije jezika izvora, već ćemo prevod adaptirati tako da prenesemo značensku vrijednost pri čemu čuvamo prirodne konstrukcije u jeziku cilju.

Pomjeranja u prevodu su neminovna i utiču na prirodnost kao i adekvatnost prevoda, tj. utiču na to kako u datom prevodu ostvarujemo ekvivalenciju. Kada je u pitanju pridjev *well-managed* ne postoji odgovarajući pridjev pa je neophodna ekspanzija i prevod *kojom se dobro rukovodi*. Međutim, u sledećim primjerima ne vršimo ekspanziju ali zato adaptiramo prevod i da bismo izbjegli preveliki broj elemenata stvaramo prevedenice :

Emerging industries – industrije u nastajanju

Growth industries – industrije u razvoju

Mature industries – razvijene industrije

Preuzeto sa: www.answers.com/topic/mature-industry

U navedenim primjerima imeničke fraze smo morali prvo da istražimo u njihovom kontekstu. Može se reći da smo ovdje između ostalog prevod izveli koristeći definicije na engleskom. Međutim, kada je u pitanju poslednja fraza (*mature industry*) može se reći da smo koristili približno odgovarajuće elemente. Prevod *razvijena industrija* je jasan i prihvatljiv u našem kontekstu ali ovaj termin ima i šire značenje. Zbog toga smo ovdje termine dodatno objasnili grafikonom iz onlajn rečnika. Naime, radi se o tri faze u industrijskom razvoju, prva se odnosi na same početke neke industrije, druga na industriju koja se razvija i raste, a treća na fazu u kojoj je ostvarena izvjestna stabilnost ali ne trajne prirode. U grafikonu vidimo da razvijena industrija podrazumijeva stagnaciju i to da sledeća faza predstavlja pad u razvoju. Takođe, u definicijama iz poslovnih rečnika vidimo da ovakva industrija ne ostvaruje dalji rast. Stoga, u nekom drugom kontekstu postojaće potreba da se ovaj termin bliže objasni. Interesantno je to što pridjevi *mature* i *razvijena* obično imaju pozitivnu konotaciju (tj. asocijativno ili emotivno značenje) ali uočavamo da ovdje značenje negativno, jer razvijena industrija ujedno predstavlja i industrije koje su pred periodom stagnacije. Imajući u vidu da se pridjev *mature* može prevesti i kao *zreo*, svjestni smo da u kolokvijalnom jeziku postoje fraze poput *zreo za penziju*, koje bi po svojoj konotaciji odgovarale pridjevu *mature*. Ovaj primjer ukazuje na to da se prevodom ne može uvijek prenijeti svaka komponenta značenja.

Prema tome, smatramo da tehničke nazive u tekstu uvijek treba bliže sagledati kako bi se izbjegla pogrešna značenja. U ovom slučaju pomenute su sve tri vrste industrije i pojedinačni primjeri za njih, pa stoga prevod sadrži približne elemente, tj. semantički proziran termin *razvijena industrija*.

Prevodenje elemenata kulture

U komunikacijskom pristupu prevodenju, koji je osnov ovoga dijela analize, fokusiramo se na vanjezičku stvarnost da bismo je u prevodu što bolje prenijeli. Ova stvarnost nije ista za sve zbog postojanja različitih kultura i elementa kulture koji variraju, pa se neki element u jednoj kulturi često ne može prenijeti u drugu u potpunosti. Naime, Ivir tvrdi da je jezik „jedan vid kulture svakog naroda“, pa ga možemo povezati sa komunikacijskim pristupom procesu prevodenja (Ivir 1985:61). Prevod je način na koji se prenose kulturni uticaji i samim tim bogati jezik na koji prevodimo. Imajući u vidu da se radi o međunarodnoj kompaniji sa sjedištem u Švedskoj, susreli smo se sa raznim elementima strane kulture.

U ovom dijelu oslonićemo se na pet postupaka prilikom procesa prevodenja na koje ukazuje Ivir (1985: 63-65). Prvi od njih je i najčešći, na šta ukazuje i korišteni korpus. Radi se o stvaranju prevodne definicije da bi se neki kulturni element prenio u jezik cilj. On se pojavljuje kao posledica razvoja komunikacija u inostranstvu pa imamo pojave na tržištu koje su u našim rečnicima objašnjene definicijom:

Insider dealing/trading – trgovanje na bazi „unutrašnjih“ povjerljivih informacija čime se može ostvariti značajna protivpravna dobit (u berzanskom i vanberzanskom poslovanju)

Ova definicija je uzeta iz „Englesko-srpskog i srpsko-engleskog ekonomskog rečnika“ Vere Gligorijević (2006) i pruža iscrpan opis pojma. Po ugledu na druge prevode ovaj termin smo preveli *trgovanje na bazi povjerljivih informacija*. Definicija je opravdano skraćena jer se u kontekstu objašnjava da se radi o berzanskom poslovanju i o eventualnom ostvarivanju nelegalne zarade. Dakle, ovaj postupak traženja definicije je neophodan ali u nekim slučajevima ona se mora skratiti radi lakše upotrebe u tekstu.

Sledeći postupak predstavlja kombinaciju prethodnog uz uvođenje posuđenice, kako bi došli do adekvatnog prevoda. U korpusu se pomirje fraza *international blue chip clients* gdje smo *blue chip* označili kurzivom dok smo ostatak fraze preveli uz definiciju u fusnoti. Prema tome, cijelu frazu smo preveli kao *međunarodni blue chip klijenti*, a *blue chip* se odnosi na velike prihode koje kompanija dobija kroz akcije. Posuđenicu *blue chip* takođe vidimo u drugim prevodima slične tematike, a radi se zapravo o metaforičkom izrazu koji se odnosi na plave žetone koji nose najviše dobiti u igri poker. Dakle, u ovom slučaju doslovni prevod ne bi imao smisla, ali on predstavlja još jedan od postupaka za prevodenje elemenata kulture.

Doslovni prevod Ivir (1985) naziva i stvaranjem prevedenica, a on je u primjeru koji navodimo bio neminovan. Međutim, doslovni prevod zahtijeva analizu kako bi bio opravdan. Ovdje smo se oslonili na istraživanja Borisa Hlebeca koji konstatiše:

Prevod je utoliko doslovniji ukoliko se više pridržava načela: 1) da se za jedinicu prevodenja uzima reč (morfema) uz poštovanje izvorno vrste i reda reči, 2) da se prevodi primarno leksičko ili gramatičko značenje date reči (morfeme) i 3) da se za ekvivalent uzme ona reč (morfema) čije primarno značenje najpotpunije odgovara primarnom značenju reči (morfeme) u izvorniku (Hlebec 1989: 107).

Imajući u vidu ovu definiciju vidjećemo u kojoj mjeri je naš prevod doslovan. Kao primjer uzimamo strani element karakterišan za poslovanje u inostranstvu:

Sweedish industry verticals – Švedske industrijske vertikale

Mora se istaći da ovaj strani element polako ulazi u naš jezik (upotreba je prije svega uočena u hrvatskim prevodima koji opisuju ovu pojavu na tržištu), jer se počinju primjenjivati moduli u kojima imamo vertikale poslovanja prema zakonima Evropske unije. Pored toga, hrvatski prevod može da nam pruži smjernicu zbog sličnosti između jezikâ kao i procesa evropskih integracija u toj zemlji. Stoga se termin *industry verticals*, koji se odnosi na vertikale poslovanja, tj. poslovanje gdje su slični proizvodi i usluge razvijeni korišćenjem sličnih metoda, prevodi doslovno.

Opravdanost ovog prevodnog rešenja nalazimo u načelima o doslovnom prevodu koja iznosi Hlebec (1989). Prema njegovom prvom uslovu, svakoj riječi (morfem) odgovara jedna riječ u jeziku cilju a ispoštovani su i vrsta i red riječi. Da bismo ispunili drugi uslov moramo biti svjesni da se radi o riječi koja je polisemična i utvrditi hijerarhiju značenja. Smatramo da se u oba jezika radi o imenicama *vertical* ili *vertikala* čije se značenje odnosi na pravac, tj. njihovo primarno značenje. Ovim je ispunjen i drugi uslov koji navodi Hlebec (1989). Prema trećem uslovu, moramo utvrditi da li riječ *vertikala* semantički i stilski odgovara leksemi *vertical* i da li imaju isti smisao. Prema jednojezičnom Oksfordskom rečniku (1995) ova leksma je kao imenica definisana na sledeći način: *vertical line, part or position*, pa uvidamo moguće odstupanje kada je u pitanju treći uslov jer ne možemo sa sigurnošću tvrditi koliko je ovo rešenje stilski odgovarajuće. Smatramo da u kontekstu „u tekstualnoj realizaciji u određenoj situaciji i najdoslovniji prevod (u pojedinim delovima) može biti komunikacijski prihvatljiv“ (Hlebec 1989: 109). Hlebec govori o ograničeno doslovnom prevodu koji sadrži „neophodna minimalna odstupanja kako bi se postigli tačnost i prirodnost izraza i to naročito u pogledu sintakse“ (Hlebec 1989: 109). Prema tome, eventualna odstupanja u navedenom primeru su prihvatljiva.

Sledeći postupak koji primjenjujemo (pošto se radi o politici komunikacije međunarodne kompanije Alfa Laval) je zamjenjivanje stranih elemenata približnim elementima u jeziku cilju. U ovom slučaju radi se o frazi koja se često upotrebljava u markentiškom jeziku zapadnih kultura:

Key target audiences – ključni klijenti

Iako se u nekim slučajevima leksema *audience* prevodi doslovno, takav prevod je svuviše nespretan. Takođe, leksema *target* je izostavljena u prevodu zbog postojanja kolokacije *ciljna grupa*, koja je dio konteksta. Odlučili smo se za varijantu koja prenosi značenje *target audience* jednim elementom u jeziku cilju odlučivši se za širi pojam *klijenti*. Svjestni nedostatka boljeg rešenja i lekseme koja bi više odgovarala u jeziku cilju, koristimo približne elemente.

Poslednji i ujedno najmanje primjenjivan postupak je stvaranje vlastitih naziva. Jedan primjer stvaranja vlastitog naziva je fraza *installed base*, koja se odnosi na proizvode koje je Alfa Laval kompanija instalirala i redovno ih servisira. Umjesto definicijskog prevoda, frazu prevodimo *baza instalirane i prodate opreme*. Stvaranje nove fraze olakšalo je razumijevanje i doprinijelo ekonomičnosti teksta.

Iz navedenih postupaka vidimo da pri prevodenju stranih elemenata postoje razne teškoće koje se moraju rešavati kako bi dobili komunikacijski prihvatljiv prevod. Bilo da se prevode elementi strane kulture ili stručne fraze neophodne su ostale prevodilačke transformacije koje ukazuju na značaj lingvističkog pristupa prevodenju.

Pomjeranja (*shifts*) koje je definisao Cetford povezujemo sa prevodilačkim transformacijama o čijim modelima piše Miodrag Sibinović (1979). On govori o leksičkim i frazeološkim, morfološkim, sintaksičkim transformacijama i dodavanju riječi (Sibinović

1979: 110). Zbog karakterističnosti originalnog teksta i prevoda koncentrisaćemo se na preraspodjelu, zamjenu, dodavanje i izostavljanje.

Preraspodjela odgovara leksičkim i frazeološkim transformacijama i odnosi se na promjene reda riječi i redosleda djelova rečenice. Izdvojićemo jedan primjer:

The responsibility for the distribution of financial information lies with the CEO...

Glavni izvršni direktor... preuzimaju odgovornost za dostavljanje finansijskih informacija.

U ovom primjeru vidimo da je u engleskom redosled zasnovan na ustaljenim gramatičkim odnosima, dok u našem jeziku polazimo od onoga poznatog a zatim saopštavamo nepoznato. Ovi djelovi rečenice nazivaju se tema i rema, a pošto je došlo do odstupanja u uobičajenom redosledu riječi ovo je primjer topikalizacije, tj. jedan dio rečenice zauzima prvo mjesto kako bi se naglasila tema.

Sledeća transformacija ima skraćen naziv zamjena, a radi se o morfološkim i sintakšičkim transformacijama jer dolazi do zamjene riječi, zamjene vrsta riječi i sintakšičkih oblika. Osim primjera koje smo ranije naveli, prevodimo glagol *make sure* kao *osigurati* ili fraze *handling of pollution* kao *baviti se pitanjima zagadživanja životne sredine*, gdje dolazi do raznih zamjena u vidu vrste riječi i njihove raspodjele.

U poslednjem primjeru koji sadrži imenicu *pollution* takođe dolazi do transformacije koju Sibinović (1979) naziva dodavanje riječi, a u ovom slučaju razlog je stepen razumljivosti prevoda. Zbog prirode semantike riječi *pollution* u jeziku cilju dodajemo riječi *životne sredine*, budući da je to u kontekstu neophodno.

Slično dodavanju je izostavljanje jer ga možemo primijeniti u povratnom prevodu u istim primjerima. Do izostavljanja, dolazi kada se ispušta riječ koja ne ometa pravilno razumijevanje poruke. Među primjerima je imenička fraza *unaudited annual earnings figures*, gdje smo imenicu *figures*, tj. *cifre* ispuštali tokom prevođenja i dobili frazu *nerevidirani godišnji prihodi*.

Izuvez ovih transformacija, od značaja je i upotreba adaptacije gramatičkih struktura, koja se odnosi na fonološke i ortografske promjene (*eksterni, interni* i sl.). Do semantičke adaptacije je došlo kada smo npr. *education* preveli kao *edučacija*. Ova leksema se odnosi na stručno usavršavanje zaposlenih, zbog čega bi u ovom slučaju termin *obrazovanje* bio suviše širok. Ove promjene u tekstu prevoda su bile neophodne da bi se stvorio prirodan i prihvatljiv tekstualni ekvivalent.

Imajući u vidu da se pomenute prevodilačke transformacije odnose na strukturu, tj. lingvistički pristup prevođenju uvidjeli smo da je adaptacija a posebno semantička adaptacija ne samo lingvistički postupak. Prilikom primjene ovoga postupka a djelimično i ostalih, razmatrana je i komunikacijska uloga prevodnih rešenja pa se utvrđuje da je tekstualna ekvivalencija ustpostavljena kombinovanjem dva pristupa prevođenju.

Zaključak

Pronalaženje odgovarajućih prevodnih ekvivalenta izdvojenih iz korpusa u oblasti poslovne komunikacije predstavlja kompleksan zadatak. Samim tim postizanje ekvivalencije i stvaranje tekstualnog ekvivalenta zahtjevalo je šиру analizu. Naša

polazna tačka je bila da se jednakovrijednost u apsolutnom smislu ne može postići. Naime, ekvivalencija se stvara u skladu sa komunikacijskom i lingvističkom definicijom prevođenja. Nakon istraživanja donijeli smo zaključak da prevodilac ekvivalenciju stvara sam ali u skladu sa pojedinim teorijama. Shodno tome stvorili smo sopstvene kriterijume ekvivalencije koje smo i pojasnili a zatim primijenili u ostatku analize.

Pronalaženje prevodnih rešenja podrazumijevalo je metode poput raznih vrsta transformacija, dodavanja, izostavljanja, itd. Kako bi dobili adekvatan prevod došlo je do raznih promjena na koje smo ukazali, bilo da su u gramatičkoj strukturi teksta ili na leksičkom nivou. Koristili smo se adaptacijom i promjenama i pomjeranjima koje su formulisane u Catfordovim istraživanjima. Oslonili smo se na njegovu ideju o tekstualnoj ekvivalenciji i analizirali tekst na više nivoa. Stoga smo pažljivo opisali način na koji je došlo do uvođenja novih riječi i pronašli adekvatan prevod stranih elemenata kulture. U svakom pojedinačnom slučaju smo se trudili da se ugledamo i na već postojeće prevode i sačuvamo prirodnost izraza. Istovremeno smo bili svjesni leksičkih praznina i velikog broja stranih elemenata koji se javljaju kao rezultat uticaja zapadnog načina poslovanja.

Smatramo da smo stvorili paralelan tekst koji uz ovu analizu predstavlja pokušaj primjene Catfordove tekstualne ekvivalencije. Pažljivim praćenjem struktura i promjena u tekstu pokazali smo da su Catfordove ideje bila dobra teorijska osnova, koju smo uzeli kako bi povezali stvaranje tekstualnog ekvivalenta sa informativnim tipom teksta oslanjajući se na tvrdnje Katharine Reiss. Vjerujemo da je naš model prevođenja rezultat sinteze semantičkog prevoda, analize koja obraduje tekst sa više aspekata i ujedno težnje da prevod bude i komunikativan. Na ovaj način došli smo do prevoda koji je adekvatan jer prenosi pravo značenje, strukture i fraze a ujedno i prenosi pravu poruku čitaocima.

Literatura

- Bassenett, S.(1988). *Translation studies*. London and New York: Routledge.,
Gligorijević, V. (2006). *Englesko- srpski i srpsko- engleski ekonomski rečnik*. Beograd: Savremena administracija.
Hlebec, B.(1989). *Opšta načela prevođenja*. Beograd: Naučna knjiga.
Ivir, V. (1985). *Teorija i tehnika prevođenja*. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
Munday, J. (2005). *Introducing Translation – Theories and Applications*, New York: Routledge.,
Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
Sibinović, M. (1979). *Uvod u istoriju i teoriju prevođenja*. Beograd: Privredna štampa.
Venuti, L. (ur.) (2000). *The Translations Studies Reader*. London and New York: Routledge.

Jelena Simunović Poluga

TRANSLATION EQUIVALENTS WITHIN THE AREA OF BUSINESS
COMMUNICATIONS – TRANSLATION ANALYSIS AND APPLICATION OF
TRANSLATION THEORIES

Summary: This paper researches translation equivalents in the area of business communications and gives analysis of the translation process. Corpus is a document which is a representative example of a company communication policy. The analysis of this corpus contributes to research and translation in the field of communications, since it has been not thoroughly researched. Besides that, apart from this field corpus consists of phrases which refer to the stock market, commerce and industry which represent a challenge for the translator. Within the analysis, translation theories and methods used for translation solutions are explained. Special explanations of translation equivalence and the manner in which it is established are given, having in mind that both the linguistic and communicative approaches are necessary to achieve it. The main goal of analysis is to show adequacy and accuracy of translation and establish the relationship between a source language technical text and its target language pair. The final result is a translation which presents a good example of textual equivalence. The essential part of paper is finding a translation which is theoretically and methodologically grounded while representing a basis for translations of similar texts in the field of business communication.

Key words: translation equivalents, equivalency, theory and techniques of translation

Zorica Prnjat
Geografski fakultet
Univerziteta u Beogradu

'PLS LAJKUJ MOJ STS': ANGLICIZMI U JEZIKU KORISNIKA DRUŠTVENE MREŽE TVITER

Sažetak: U radu predstavljamo analizu primera anglicizama u jeziku korisnika društvene mreže Tviter kojima je maternji jezik srpski. Pojava velikog broja anglicizama poput tvit, tvitovati, tviteraš, tviterašica, tviteraški, lajk, lajkovati, nelajkovati, lajker, lajkerka, frendovati, anfrendovati i sl. ukazuje na nastanak novog varijeteta srpskog jezika koji se u literaturi naziva 'anglosrpskim'. Neopravdane i nepotrebne inovacije nastale pod uticajem norme engleskog jezika, preterana upotreba anglicizama ili nekontrolisano umetanje neadaptiranih engleskih reči su neki od primera negativnog uticaja engleskog na srpski jezik. Anglosrpski predstavlja varijitet urbanih pripadnika mlađe generacije, koji odrastaju uz elektronske medije i koji svoju jezičku kulturu stiču upravo putem ovih medija.

Ključne reči: Jezik društvenih mreža, anglicizam, anglosrpski, engleski kao odomaćeni strani jezik

Uvod

U knjizi *The Language Revolution* (2004: 42) Dejvid Kristal ukazuje na činjenicu da nijedan jezik ne postoji u izolaciji, kao i da svi jezici koji dolaze u kontakt ispoljavaju međusobni uticaj. Ovo je naročito izraženo kod engleskog jezika koji je stekao status globalnog i koji utiče ne samo na maternje jezike govornika različitih nacija koji su u kontaktu sa njim, već i na njihovu kulturu i obrasce ponašanja. Uticaj engleskog jezika je posebno vidljiv na polju leksičke gde se u poslednjih pola veka delovanjem različitih faktora, jezičkih i nejezičkih (istorijskih, ekonomskih, političkih, tehnoloških) proširila pojava preuzimanja leksičkog materijala iz engleskog, naročito nakon pojave interneta, koji je radikalno promenio načine komuniciranja povezujući milijarde ljudi na relativno jeftin i pre svega brz i efikasan način. Kristal takođe ukazuje na činjenicu da različite kulture različito reaguju na ovaj nagli priliv anglicizama i da u okviru samih kultura postoje suprotstavljeni stavovi (*Ibid.*). Dok jedni pozdravljaju uticaj engleskog na svoj maternji jezik smatrajući da se na taj način vrši leksičko obogaćivanje njihovog jezika, drugi ga osuđuju smatrajući da nekontrolisani i nesistematski priliv anglicizama predstavlja opasnost po njihov jezik (Prčić: 2011: 77 - 79).

U svojoj drugoj knjizi u kojoj se bavi proučavanjem jezika interneta - *Language and the Internet*, Kristal navodi da je zapanjujuće koliko mnogo korisnika interneta širom sveta uspeva da 'veoma brzo prilagodi svoj jezik potrebama novonastalih situacija i da koristi potencijal ovog novog medijuma na kreativan način gradeći nove oblike izražavanja' (Crystal 2001: 242).

Internet i društvene mreže

Sredinom 90-tih godina prošlog veka kada je internet komercijalizovan i kada je kao novi medijum postao dostupan velikom broju ljudi, preko 80 % sve komunikacije obavljalo se na engleskom jeziku, jer je i sam medijum nastao i razvijao se prvenstveno u SAD. Vremenom ostali jezici su postali sve više zastupljeni, postepeno kako se komunikacijska infrastruktura razvijala i u drugim krajevima sveta. Dejvid Gredol (Graddol 2006: 44 - 45) u svojoj studiji *English Next* iznosi podatke koji ukazuju na to da zastupljenost engleskog jezika na internetu postepeno opada – 85 % u 1998. godini, 72% u 1999., 68 % u 2000., dok je prema podatku iz 2005. svega 32 % sajtova na vebu na engleskom jeziku. Ovo ukazuje na činjenicu da internet sve više predstavlja jezičku sliku realnog sveta, pa se u budućnosti može očekivati najveći porast korisnika u najmnogoljudnjim zemljama poput Kine, Indije i Brazila.

Danas broj korisnika interneta iznosi oko 2 milijarde 405 miliona korisnika, što pokazuje da je u periodu od 1994. do sredine 2012.godine broj korisnika interneta porastao sa 16 miliona, što je iznosilo 0,4 % svetske populacije, na skoro dve i po milijarde odnosno 34,3 %. (podatak je preuzet sa sajta www.interworldstats.com).

Prvi oblici društvenog umrežavanja pojavili su se kada i veb, a prve u pravom smislu globalne društvene mreže Majspejs (MySpace) i Fejsbuk (Facebook) nastale su 2003. odnosno 2004.godine. Twiter (Twitter) je kreirao i pokrenuo Džek Dorsi 2006. godine kao društvenu mrežu koja zapravo funkcioniše u vidu servisa za mikroblogovanje, omogućavajući slanje i prijem tekstualnih poruka sa ograničenim brojem karaktera (140 slova, brojeva ili simbola). Procenjuje se da je u 2012.godini širom sveta registrovano 500 miliona korisnika, dok u Srbiji broj twiteraša iznosi nešto više od 50 000. S obzirom na podatak da broj korisnika Fejsbuka, prve po popularnosti društvene mreže kod nas, dostiže 2 700 000, evidentno je da Twiter još uvek uveliko zaostaje. Međutim treba napomenuti da je na svetskom nivou u prethodnim godinama zabeležen godišnji rast u broju korisnika Twitera od oko 1 400 %, što znači da se i u Srbiji može očekivati eksponencijalni porast broja twiteraša.

Prema najnovijim statističkim istraživanjima sprovedenim u Srbiji, žene su nešto aktivniji korisnici Fejsbuka i Twitera od muškaraca. Po pitanju starosti i nivoa obrazovanja, i Fejsbuk i Twiter koristi uglavnom mlađa populacija srednjeg nivoa obrazovanja (Joksimović 2011).

Engleski kao odomaćeni strani jezik

Tvrko Prćić navodi tri svojstva engleskog jezika koja ga izdvajaju od ostalih jezika koji se uče kao strani: laka audio-vizuelna dostupnost, dvojno usvajanje i funkcija dopunskog jezika (Prćić 2005: 14 - 15). Savremena tehnološka dostignuća, prvenstveno

satelitska i kablovska televizija, radio, kompjuteri i internet učinili su da engleski postane jezik sa najširom primenom u svetu tj. jezik sa globalnim statusom. Dejvid Kristal objašnjava u svojoj knjizi *English as a Global Language* (2003: 3 - 5) da jezik može steći globalni status samo u situacijama kada ga prihvate govornici zemalja u kojima on nije maternji jezik. On navodi dva osnovna načina na koji jezik može postati opšteprihvaćen: prvo - proglašavanjem jezika zvaničnim ili drugim jezikom zemlje tj. jezikom komunikacije u okviru političkog, pravosudnog, medijskog i obrazovnog sistema, i drugo – davanjem specijalnog statusa jeziku koji se kao strani uči u okviru obrazovnog sistema. Status zvaničnog jezika engleski danas ima u preko 70 zemalja sveta, a kao prvi strani jezik se uči u preko stotinu zemalja. To je strani jezik koji deca počinju da uče veoma rano i spontano, u predškolskom uzrastu, van obrazovnog sistema, putem televizije, slikovnica, video-igrice, filmova, muzike ili interneta. Deca na ovaj nesistematski i samoučki način usvajaju engleski uporedno sa maternjim jezikom i uče pojedinačne glasove, reči i fraze, strukture i značenja, a kasnije nastavljaju sa učenjem u okviru obrazovnog sistema. Prćić ističe da se ovakvo dvojno usvajanje engleskog jezika, van i u okviru obrazovnog sistema ne završava s početkom učenja engleskog u školi, već se nastavlja i u starijem uzrastu, tako da se ova dva načina paralelno primenjuju i dopunjaju (Prćić 2005: 15).

Pojavom interneta, a posebno društvenih mreža, došlo je do razvoja 'jezičke anglomanije' među govornicima srpskog jezika i 'prave eksplozije priliva svega i svačega iz engleskog jezika kod nas' (Ibid. 77). Ovakav uticaj engleskog jezika, kao dominantnog jezika međunarodne komunikacije, na ostale jezike, pa tako i srpski, uslovio je potrebu novog određenja engleskog kao 'odomaćenog stranog jezika' (*English as the nativized foreign language – ENFL*) tj. jezika koji dopunjava komunikativne potrebe određene jezičke zajednice, u ovom slučaju srpske, i popunjava pojmovne i leksičke praznine u maternjem jeziku njenih pripadnika (Ibid. 119; Prćić 2011: 76). Ova nova, sociolingvistički uslovljena odlika engleskog jezika ukazuje na činjenicu da je on objektivno i subjektivno postao sastavni deo mnogih drugih jezika i kultura širom sveta. Upravo ova funkcija dopunskeg jezika čini engleski sličnim maternjem ili drugom stranom jeziku, a različitim od čisto stranog jezika.

Kombinovanje srpskog jezika sa engleskim javlja se u govoru i pisanju uglavnom kod predstavnika mlađe populacije, kao i kod stručnjaka, a posebno je izraženo u popularnim medijima (štampanim i elektronskim), u industriji zabave (televizija, muzika, kinematografija, pozorište), u marketingu, stručnim terminologijama, naročito u računarstvu i kompjuterski posredovanoj komunikaciji tj. na internetu. Tako Prćić ukazuje na činjenicu da specifični varijitet srpskog jezika koji se javlja, zapravo predstavlja jedan novi varijitet, svojstven urbanim, donekle dvojezičnim pripadnicima mlađe generacije koji svoju jezičku kulturu stiču upravo putem popularnih medija. On takav hibridni jezik dobijen kombinovanjem srpskog i engleskog naziva anglosrpskim jezikom (*Angloserbian*) i ističe da je to vrsta srpskog jezika koja sve više odstupa od svojih normi i primenjuje sve više norme engleskog (Prćić 2005: 57; Prćić 2011: 78). Kao jedan od primera u kome se može zapaziti uticaj engleskog jezika na srpski, možemo navesti glagol koji se nedavno pojavio u srpskom jeziku, gde je pod uticajem anglicizama *lajkovati* i *hejtovati* nastao oblik *porukovati* sa značenjem 'poslati ili primiti SMS poruku' (npr.... 'kad se klinci *porukuju* mobilnim telefonima'; reklama jednog operatera mobilne telefonijske 'Porukuj i osvoji....').

Međutim, anglosrpski kao specifični varijetet ne obuhvata svaki uticaj engleskog jezika na srpski, nego samo onaj negativni u vidu neopravdanih i nepotrebnih inovacija nastalih pod uticajem norme engleskog jezika, preterane upotrebe anglicizama, kao i nekontrolisanog umetanja engleskih reči koje često ostaju grafološki i morfološki neadaptirane.

Prćić navodi uzroke koji su doveli do pojave ovog preteranog preuzimanja materijala iz engleskog jezika, pojave koju on naziva 'anglomanijom' (Prćić 2005: 86-88). Neki od najizraženijih su sledeći: marginalizacija važnosti jezika i nauke o jeziku kod nas; nebriga i nemar prema maternjem jeziku; nedovoljno poznavanje pravila i principa upotrebe tj. nepoštovanje i nezainteresovanost za normu srpskog, ali i engleskog jezika; površinsko prevodenje i preuzimanje stranog kulturnog, tehnološkog, naučnog i drugih obrazaca, veoma često iz razloga pomodarstva, što se posebno može videti u industriji zabave, modi, sportu, umetnosti, reklamiranju, u komunikaciji na internetu, i sl.

Fenomenom površinskog prevodenja, posebno književnih tekstova, bavi se i Biljana Đorić-Francuski koja ukazuje na činjenicu da se doslovnim preslikavanjem spojeva reči tj. kalkiranjem leksičkih ili sintaksičkih obrazaca iz engleskog jezika dobijaju 'prevodna rešenja koja nisu u duhu srpskog jezika' a koja 'u nekim slučajevima postepeno bivaju prihvaćena od strane naših govornika i postaju odomaćena' predstavljajući tako primere nepravilnog anglosrpskog jezika. (Đorić-Francuski 2009: 261).

Kao način da se prevaziđe ovakvo nepovoljno stanje, Prćić predlaže da se za svaku reč ili frazu koja se preuzme iz engleskog jezika ustanovi da li postoji domaća reč ili fraza koja odgovara datom stranom sadržaju, kao i da li je moguće strani sadržaj prevesti na srpski jezik, a ne samo reč preslikati ili prepisati. Takođe navodi da je potrebno utvrditi da li strana reč ili fraza doprinosi izražajnom potencijalu srpskog jezika i da li unosi novo značenje. U situacijama kad postoji objektivna potreba za upotrebom određenog anglicizma, smatra se da ta reč ili fraza doprinosi izražajnom potencijalu jezika time što uводи nov pojam koji se datim anglicizmom imenuje (npr. *tvit*, *tvitovi*, *tvitovanje*, *tviter*, *tviterka*). Nasuprot ovima, postoje i oni anglicizmi čiji je doprinos srpskom jeziku vrlo ograničen, čak i nepostojeći, jer se njihovom upotrebom jezik ne obogaćuje novim sadržajem (npr. *nik*, *nikovi*). Takvi anglicizmi i odgovarajuće domaće reči ili fraze nalaze se u međusobnom odnosu sinonimije i semantički su potpuno istovetni jer izražavaju isti sadržaj. Razlika postoji samo na stilističkom planu, pa se mogu razlikovati strukovni anglicizmi, koji se upotrebljavaju najčešće u određenim profesionalnim kontekstima, i statusni, čija upotreba ukazuje na želju govornika srpskog jezika da pripadaju određenoj jezički i kulturno, po njihovom mišljenju, nadmoćnijoj grupi govornika. Upotreba ovih anglicizama postojeće domaće reči ili fraze postepeno bivaju potisnute, pa i sasvim istisnute iz svakodnevne upotrebe.

Nastanak anglicizama

Novi oksfordski američki rečnik proglašio je 2009. godine glagol *unfriend* ('rasprijateljiti') za reč godine. Ovaj termin u jeziku korisnika društvenih mreža označava postupak skidanja nekoga sa liste prijatelja, a prefiks *un-* se uveliko koristi u kompjuterskoj terminologiji za označavanje kompjuterske radnje koja je suprotna onoj prethodnoj, (npr. *undo*, *undelete*, *unerase* itd.). Na pitanje da li je reč *unfriend* zaista nova reč odgovara

Dejvid Kristal u knjizi *The Story of English in a 100 Words* gde navodi primere upotrebe ove reči još u 13. veku kada se javlja kao imenica, zatim u 16. veku u Šekspirovoj drami *Bogojavljenjska noć (Twelfth Night)* u sceni kada Antonio opisuje Sebastijana kao stranca koji je '*unguided and unfriended*' (III.iii.10) gde se javlja kao pridev, i u 19. veku kod Kvekera koji su reč *unfriend* upotrebljavali da označe nekoga ko nije član Društva prijatelja (Crystal 2012: 253). Leksikografi izdavačke kuće Oxford University Press na svom blogu iznose kao zanimljivu činjenicu da glagol *unfriend* podrazumeva upotrebu glagola suprotnog značenja *friend* (staviti nekoga na listu prijatelja u okviru društvene mreže) koji se u engleskom jeziku ne koristi još od 17. veka. Korisnici društvenih mreža u Srbiji uveli su glagol *unfriend* u srpski jezik kao očigledni anglicizam prostim preslikavanjem – *anfrendovati*, pridodavši i reč suprotnog značenja *frendovati*.

Prćić ističe potrebu preispitivanja i predefinisanja sadržaja termina *anglicizam*. On navodi da je u poslednjih dvadesetak godina zbog izuzetno velikog priliva leksičkog materijala iz engleskog u srpski jezik, definicija termina anglicizam kao reči preuzete iz engleskog jezika i uklopljene u sistem srpskog jezika postala nedovoljna, pa tako iznosi podelu na 3 vrste anglicizama (očigledne, skrivene i sirove), izvršenu u odnosu na njihov pojavnji oblik u srpskom jeziku. (Prćić 2005: 121 – 123). U prvu grupu spadaju očigledni anglicizmi koji obuhvataju sve leksičke jedinice (imenice, glagole, prideve, priloge, itd.), kao i afikske koji su u određenom stepenu postali integrirani u sistem srpskog jezika. Ova integriranost se ogleda na svim jezičkim planovima – ortografskom, fonološkom, morfosintaksičkom, semantičkom i pragmatičkom, a ovakvi anglicizmi su vremenom stekli, ili će tek steći, status odomaćene reči ili afiksa.

Prćić navodi i načine nastajanja anglicizmama i ističe da preuzimanje reči ili fraza iz jezika - davaoca u jezik - primalac podrazumeva da one treba da budu prilagođene sistemu jezika - primaoca ili na nivou oblika putem preoblikovanja (kod očiglednih i sirovih anglicizama) ili na nivou sadržine putem prevođenja (kod skrivenih anglicizama) ili mešovito – problkovanjem i prevođenjem (Ibid. 124-125).

Preoblikovanjem nastaju preoblikovani anglicizmi - reči ili fraze novog oblika i sadržine koje Prćić određuje kao uvezene neologizme, u koje spadaju i njihove dve podvrste - jedna kod koje se postojećem, ranije preuzetom obliku pridružuje nova sadržina, koja datoj reči ili frazi pridodaje novo značenje (npr. *status*, sa postojećim značenjem 'društveni položaj' odnosno 'status' i novim značenjem 'kratka poruka na Fejsbuku'; *frend* sa prvobitnim značenjem 'blizak prijatelj' ili 'drugar' i novim, pridodatim značenjem 'prijatelj na društvenoj mreži'), i druga kod koje se novom obliku preuzetom iz engleskog jezika dodeljuje postojeća sadržina (npr. *nik* u značenju 'nadimak').

Pojedine od anglicizama koji slede nije bilo moguće prevesti na srpski jezik na odgovarajući način, zbog čega su engleske reči prosto preuzete a potom preoblikovane. Kod nekih prevod bi bio predug, pa je stoga izvorna reč samo preoblikovana (npr. *lajkovati, nelajkovati, lajkovanje, nelajkovanje, lajker, lajkerka* – što bi na srpski jezik moglo da se prevede kao 'izraziti dopadanje', 'izraziti nedopadanje', 'onaj / ona kome se nešto dopada'; *hejt, hejtovi, hejtovanje* -

'predmet mržnje', 'čin izražavanja mržnje'). Takođe, prevod može biti i neizvodljiv kada u jeziku - primaocu, ovde srpskom jeziku, ne postoje odgovarajuća produktivna leksička sredstva (npr. *tvit, tvitovi, tvitovanje, tviteraš, tviteraši, tviterašica, tviterašice, tviteraški, tvitovati, retvitovati* – gde se *tvitovanje* može prevesti kao 'brzo prenošenje

kratkih informacija, dužine do 140 karaktera, o svom statusu na nekoj društvenoj mreži, odnosno davanje komentara ili upućivanje na linkove ka drugim sadržajima'). S obzirom da je u pitanju tehnološka inovacija (nova vrsta socijalne mreže odnosno mikro bloga), u srpskom jeziku nema odgovarajućih jezičkih struktura za adekvatno izražavanje ovog sadržaja, pa su ove reči morale biti preuzete u vidu očiglednih anglicizama.

Prćić navodi da su motivi zbog kojih se reči ili fraze samo preoblikuju, bez pokušaja da se prevede njihovo značenje, intelektualna inertnost, neukost, a veoma često snobizam i pomodarstvo (npr. reč *folover* može se u srpskom zameniti postojećim domaćim rečima 'ljuditelj', 'obožavalac', ili 'sledbenik'). On posebno ističe da se u ponašanju 'jezičkih profesionalaca' može opaziti nezainteresovanost za dešavanja u srpskom jeziku, jer se većina ponaša poput 'posmatrača' koji zapažaju i opisuju uočene pojave, ali ne pružaju kritičku ocenu situacije niti daju preporuke i smernice za njeno popravljanje (Prćić 2011: 79).

Uticaj elektronskih mas-medija, posebno interneta i u okviru njega društvenih mreža, na jezičku kulturu pripadnika određene jezičke zajednice ogleda se u činjenici da učesnici u komunikaciji stvaraju i prenose svesno ili nesvesno sve što izgovore ili napišu, utičući na taj način na formiranje jezičkih navika čitave javnosti. Kod Tvitera, socijalne mreže druge po brojnosti korisnika, poenta komunikacije je upravo deljenje tj. šerovanje poruka odnosno *tivitova*. Za razliku od Fejsbuka gde je *status* svakog od korisnika jedinstven i gde je malo verovatno da će neko iskopirati tuđi *status* i postaviti ga kao svoj, na Tvitru komunikacija podrazumeva upravo suprotno - kada se objavi tj. postavi neki zanimljiv *tvit*, velika je verovatnoća da će ga neko iskopirati, pa zatim još neko, i tako dalje. Ovakav način i pravila komunikacije dovode do toga da se određeni jezički oblik prenosi od jednog do drugog korisnika munjevitom brzinom, ali i usvaja kao prihvaćeni oblik. Takođe je neophodno napomenuti da se za većinu od navedenih anglicizama može reći da je već stekla status potpuno odomaćenih anglicizama za veoma kratko vreme od nekoliko godina. Pojedini još uvek imaju status delimično odomaćenih jer su samo sadržinski uklopljeni, dok se oblički nalaze u prelaznoj fazi između engleskog i srpskog jezika. Tako je na primer moguće videti reč *twiteraš*, *lajkovati*, *lajkovanje*, *nelajkovati*, *hejtovanje*, *šerovanje*, *foloveri*, *folovati*, *frendovanje* paralelno sa oblicima *Twitteraš*, *like-ovati / likeovati*, *like-ovanje*, *nelikeovati*, *hate-ovanje*, *share-ovanje / sherovanje*, *followersi / followers-i*, *follow-ješ*, *friendovanje*.

Opravdanost anglicizama

Komunikativna opravdanost stvaranja i uvođenja anglicizama u srpski jezik može biti subjektivna i objektivna. Kako Prćić navodi, subjektivna opravdanost je uslovljena vanjezičkim (sociolingvističkim, psiholingvističkim i pragmatičkim) faktorima vezanim za osobu koja u jezik unosi anglicizam. Ta osoba oseća potrebu da određeni anglicizam upotrebi u svom govoru ili pisanju. Za razliku od ove subjektivne opravdanosti, kod objektivne se javljaju jezički faktori, najčešće semantički, stilistički i pragmatički, koji su povezani sa pitanjem doprinosa datog anglicizma izražajnom potencijalu srpskog jezika. Zbog toga Prćić predlaže skalu po kojoj će se utvrđivati opravdanost anglicizama i podelu u sledeće grupe (Prćić 2005: 130 – 134):

- sasvim neopravdane (kada već postoji domaća reč ili fraza za strani sadržaj; npr. *nik*, *nikovi* – 'nadimak', 'nadimci'),

- neopravdane (kada postoji mogućnost prevođenja stranog sadržaja primenom produktivnih morfosintaksičkih i semantičkih sredstava srpskog jezika; npr. *vju, vjuovi* – mogu se prevesti kao 'poseta', 'posećenje' ili 'pregled', 'pregledi' nečijeg *statusa* ili *tvita*),
- uslovno opravdane (kada se anglicizmom na kraći i ekonomičniji način izražava sadržaj u poređenju sa domaćom rečju ili frazom; npr. *lajkovanje, nelajkovanje, lajker, lajkerka, itd.*- 'izraziti dopadanje', 'izraziti nedopadanje', 'onaj / ona kome se nešto dopada'),
- opravdane (kada se uvodi nova nijansa značenja u sistem srpskog jezika; npr. *status* sa postojećim značenjem 'društveni položaj' odnosno 'status' i novim značenjem 'kratka poruka na Fejsbuku'),
- sasvim opravdane (kada se unosi novo značenje u sistem srpskog jezika i time popunjava neka leksička ili pojmovna praznina; npr. *tvit, tvitovanje, tviter, tviterka, itd.*- 'poruka poslata preko društvene mreže tviter', 'slanje poruka preko društvene mreže Tviter', 'osoba koja šalje poruke preko društvene mreže Tviter', itd.).

Anglicizmi će odneti prevlast u upotrebi nad domaćim rečima ili frazama u situacijama kada su u pitanju nove reči, kraće i zvučnije, a svakako i pomodnije. Prćiće navodi da što više ovih svojstava određeni anglicizam poseduje, to je njegova upotreba češća (Ibid. 149).

Anglicizmi u jeziku korisnika Tвитера

Zbog ograničenog obima rada, izdvojili smo samo neke od brojnih primera anglicizama koje smo pronašli u jeziku korisnika društvene mreže Tвiter na srpskom govornom području, a koji, kao što se iz primera može videti, postepeno prelaze i u jezik štampanih medija i svakodnevni govor.

tvit, tvitovi, tvitovanje (eng. tweet, tweets, tweeting)

To je najbolji tuit koji sam pročitala...

Obama ima najbolji tuit u 2012. (novinski tekst)

Preko 1000 tuitova za Evropu... (sajt Agencije za EU integracije i saradnju sa udruženjima)

Sedam godina zbog uvredljivog tvitovanja (novinski naslov)

tviteraš, tviteraši, tviterašica, tviterašice (eng. tweeter, tweeters)

...tviteraš i njegovi follower-si...

Čovek poklonio kuću tviterašu (novinski naslov)

Najpoznatija tviterašica izjavila... (novinski naslov)

Tviteraši protestuju protiv... (novinski naslov)

tvitovati, tvitati se, retvitovati (eng. tweet, retweet (RT))

Poznati tvitiju za veliku lovnu (novinski naslov)

...nemojte samo retvitovati, nego...

Kako ovo ne retvitovati?

Tvitamo se! Mi volimo naše korisnike :) (slogan operatera mobilne telefonije)

tviteraški, tviterovski (eng. twitter)

Tviteraški šamar prve dame Francuske... (novinski naslov)

... i drugi tviterovski termini... (novinski tekst)

lajk, lajkovi, lajkovanje, nelajkovanje (eng. like, likes, liking, unliking)

Ako vam lajkovi nisu dovoljni...

Lajkovanje kao krivično delo (novinski naslov)

Neki novi klinci: Mladima vikend služi za "lajkovanje" i "šerovanje" (novinski naslov)

Klikovanje i lajkovanje, ludom radovanje (novinski naslov)

lajkovati, nelajkovati (eng. like, unlike)

Zabranjeno lajkovati protiv kraljevske porodice (novinski naslov)

Lajkuj mi status pls...

...sada ću nelajkovati ovu stranicu....

Lajkuj stranicu i učestvuj u nagradnoj igri...

Ja lajkujem tebe, ti lajkujes mene, ocigledno da se lajkujemo..

Kume vraćaj pare, ili te lajkujem! (novinski naslov)

lajker, lajkeri, lajkerka, lajkerke, lajkuša (pogrdno) (eng. liker, likers)

Lajkeri svega i svačega...

...sad sam postala takva lajkerka...

...ona moja lajkuša sa mnom...

hejt, hejtori, hejtovanje (eng. hate, hates, hating)

Njegovi hejtori počinju da me nerviraju...

Otkrijte aplikaciju za hejtovanje.. (novinski naslov)

hejtovati (eng. hate)

Dao sam primedbu kako je besmisleno hejtovati lajkovanje..

hejter, hejterka (eng. hater)

...zla hejterka na fejsbuku...

folovati, anfolovati (eng. follow, unfollow)

Mogla si ih još malo folovati...

Ljudi će te anfolovati zbog silnog hejta.

Ako me još jednom anfoluješ i foluješ da bi mi skrenuo pažnju...

Kad nakrcaju 1400 folovera i isto toliko prate, pa onda anfoluju 1000 i postanu face..

folover, foloverka (eng. follower)

Kad nakrcaju 1400 folovera i isto toliko prate, pa onda anfoluju 1000 i postanu face..

Moja nova foloverka...

***foloverski* (eng. follower)**

...molin da se ustanovi foloverski dinar.

***frend* (eng. friend)**

...moji frendovi su promućurni:) ...

***frendovanje* (eng. friending)**

...zahtev za frendovanje...

...redovno dobijam zahtev za lajkovanje, frendovanje i tvitovanje...

***frendovati, anfrendovati* (eng. friend, unfriend)**

Jaka stvar lajkovati nesto i frendovati nekog.

Poslala sam ti poruku (pa se možemo opet frendovati : lol:)

Možemo frendovati na Fejsu?

Evo ja ču srcem da te anfrendujem, može?

... objasne da moram odmah da anfrendujem bivšeg/bivšu :-)

***nik, nikovi* (eng. nick, nicks)**

Moji nikovi odražavaju trenutno raspoloženje.

***vju, vjuovi* (eng. view, views)**

..ubedljivo najbolji klip koji sam video, što govore i vjuovi...

***šerovati* (eng. share)**

... garantovano će svi šerovati vašu otkaćenu fotografiju...

Šeruj status i osvoji iPAD (Itana's blog)

***šerovanje* (eng. sharing)**

...šerovanje na Fejsu i Triteru...

Kao zanimljivi primeri uticaja engleskog jezika na srpski mogu se navesti sledeći u kojima vidimo duhovite kombinacije standardnih srpskih reči sa novim elementima preuzetim iz engleskog jezika:

Tvitomanija – prva konferencija o Triteru održana u Beogradu novembra 2011.

Tvitoslavija – blog Magde Janjić (pojam *Tvitoslavija* prvi je upotrebio twiteraš @
IvanSarar)

politvitičari – političari aktivni na Triteru

Zaključak

Na osnovu proučenih primera anglicizama koji se javljaju u jeziku korisnika društvene mreže Triter na srpskom govornom području, a koji, kao što se iz primera može videti postepeno prelaze i u jezik štampanih medija i svakodnevni govor, pokušali smo da pokažemo koliko je rasprostranjena pojava preuzimanja jezičkog materijala, opravdanog ili ne, iz engleskog jezika u situacijama kada nije obezbeđen prevod iz različitih razloga. Kao neki mogu se navesti: upotreba anglicizama označava statusni simbol posebno kod omladine u čijem je govoru i pisaniju izrazito prisutno mešanje srpskog jezika sa

engleskim, što dovodi do stvaranja jedne nove hibridne forme srpskog jezika koju Prćić naziva 'anglosrpskim' jezikom; jezička kreativnost korisnika interneta, koji neprestano istražuju nove vidove izražavanja, reaguju na nove tehnološke pronalaske i kombinuju postojeće elemente na sasvim neuobičajene načine; nebriga i nemar prema maternjem jeziku, kao i nepoznavanje i nepoštovanje jezičkih normi; neuko i površinsko prevođenje kada se strani izrazi prosti preuzimaju i preslikavaju, bez pokušaja da se prevedu, itd.

Uticaj engleskog jezika na srpski posebno je vidljiv na leksičkom planu u pojavi velikog broja novoformiranih očiglednih anglicizama poput *tvit*, *tvitovati*, *tviteraš*, *tviterašica*, *tviteraški lajk*, *lajkovati*, *nelajkovati*, *lajker*, *lajkerka*, *frendovati*, *anfrendovati* i sl. Ovi anglicizmi polako stiču status manje ili više odomaćenih reči i predstavljaju primere anglosrpskog kao novog varijeteta srpskog svojstvenog urbanih, donekle dvojezičnih pripadnicima mlađe generacije, koji odrastaju uz elektronske medije i koji svoju jezičku kulturu stiču upravo putem ovih medija.

Literatura

- Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge: CUP.
-----(2003). *English as a global language*. 2nd edition. Cambridge: CUP.
-----(2004). *The Language Revolution*. Cambridge: Polity.
-----(2012). *The Story of English in a 100 Words*. London. Profile Books.
- Đorić-Francuski, B. (2009). Površinsko prevodenje kao jedan od načina hibridizacije srpskog i odomaćivanje anglosrpskog jezika. U: *Analji Filološkog fakulteta* (V.Polovina, ur.). Beograd: Filološki fakultet, knjiga XXI, 261 – 276.
<http://www.fil.bg.ac.rs/analji/15.%20biljana%20djord%20francuski.pdf> (pristupljeno 28.01.2013.)
- Graddol, D. (2006). *English Next*. London: British Council.
- Internet World Stats: Usage and Population Statistics
<http://www.internetworldstats.com/> (pristupljeno 28.01.2013.)
- Joksimović, G. (2011). Deset pitanja, deset odgovora: osnovno o DM. *Planeta – magazin za nauku, istraživanja i otkrića*, 46: maj – jun 2011. Beograd
<http://www.planeta.org.rs/46/15temabroja2.htm> (pristupljeno 28.01.2013.)
- OUP blog: Oxford University Press's Academic Insights for the Thinking World
<http://blog.oup.com/2009/11/unfriend/> (pristupljeno 28.01.2013.)
- Prćić, T. (2005). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
-----(2011). English as the Nativized Foreign Language Revisited: Some Glocal Implications. In: *Image_Identity_Reality*. (B. Đorić-Francuski, ed.), Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 75 – 82.

Zorica Prnjat

'PLS LIKE MY STS': ANGLICISMS IN THE LANGUAGE OF TWITTER USERS

Summary: As the first language of world communication, English exerts significant influence on various language communities, their cultures and behavioural patterns of their members.

With the emergence of the Internet and social networks in particular, the trend of anglicization has become so widespread in Serbian that a large number of newly formed obvious anglicisms such as *tvit*, *tvitovati*, *tviteraš*, *tviterašica*, *tviteraški*, *lajk*, *lajkovati*, *nelajkovati*, *lajker*, *lajkerka*, *frendovati*, *anfrendovati* and the like, is being imported into Serbian at an unprecedented rate. These words present examples of the so called *Angloserbian*, which can be defined as a new variety of Serbian that increasingly departs from its own usage norms and models its language rules on the norms of English. Gradually, these anglicisms have become incorporated in the Serbian language system thus reflecting the language attitudes of the young, urban, to a certain level bilingual speakers of Serbian who are fairly competent users of electronic media, primarily the Internet and social networks and who acquire their linguistic norms through the electronic mass media.

Key words: Internet, social networks, Twitter, anglicism, Angloserbian, English as the nativized foreign language (ENFL),

811.122.2'367.5
811.163.4(497.6)'367.5

Erminka Zilić
Univerzitet u Sarajevu

**DASS DIR SOVIEL DARAN LIEGT!
EKSKLAMATIVNE REČENICE UVEDENE
SA *DASS* U NJEMAČKOM
I ODGOVARAJUĆA SREDSTVA IZRAŽAVANJA
U BOSANSKOM JEZIKU**

Sažetak: Rečenice uvedene konjunkcijom ‘dass’ u njemačkom jeziku mogu vršiti čitav niz različitih funkcija. U centru ovog rada su dass-rečenice koje služe za izražavanje eksklamativnih sadržaja. Iako konjunkcija ‘dass’ uvodi zavisne rečenice, u kojima lični glagolski oblik uvijek stoji na kraju rečenice, ovdje je riječ o rečenicama koje karakteriše sintaksička samostalnost od okolnog konteksta. Budući da mjesto finitnog glagolskog oblika u bosanskom jeziku nije gramatički prilagođeno, interesantno je ispitati kojim sredstvima se služe govornici bosanskog jezika prilikom izražavanja eksklamativnih sadržaja, odnosno pomoću kojih sredstava se sadržaj njemačkih eksklamativnih rečenica uvedenih sa dass prenosi na bosanski jezik.

Ključne riječi: rečenični modus, vrste rečenica, eksklamativne rečenice, samostalne rečenice, uvodna riječ *dass*, *k*-riječju, *što*, konjunkcija *da*.

1. Uvod

Svima koji se bave izučavanjem stranih jezika i pri tome u svom maternjem jeziku pokušavaju naći odgovarajuće jezičko sredstvo, poznat je trenutak u kojem se moraju suočiti sa činjenicom da se isti sadržaj u dva dotična jezika izražava potpuno različitim sredstvima. O jednom takvom slučaju je riječ u ovom prilogu. Rečenice tipa *Dass dir soviel daran liegt!* su netipične za njemački jezik, pa prenošenje njihovog sadržaja na maternji jezik za govornike bosanskog, a vjerovatno i za govornike svih slavenskih jezika, predstavlja komplikovan zadatak. Cilj ovog rada je, dakle, utvrditi kategorijalni sadržaj eksklamativnih rečenica uvedenih konjunkcijom *dass* na njemačkom jeziku i predstaviti sredstva koja u bosanskom jeziku služe za izražavanje istih sadržaja.

2. Eksklamativne rečenice u njemačkom jeziku

Sa osnovnom temom ovog rada u tjesnoj su vezi pojmovi kao što su ‘vrste rečenica’, ‘rečenični modus’, ‘eksklamativna rečenica’ i ‘rečenice sa ličnim glagolskim

oblikom na kraju rečenice', te je neophodno osvrnuti se na njihovo teoretsko pozicioniranje u germanističkoj literaturi i literaturi na bosanskom/ hrvatskom/srpskom jeziku.

O odnosu 'vrsta rečenica' i 'rečeničnog modusa' u njemačkoj lingvistici se počelo govoriti u osamdesetim godinama prošlog vijeka (vidi Literaturu). Krajem dvadesetog vijeka dolazi do naglog razvoja i primjene teorije govornih činova koja je otvorila nove perspektive u izučavanju ove problematike. Na to se ukazuje i u gramatici Instituta za njemački jezik u Mannheimu (Zifonun et al. 1997: 607) gdje se kaže da je tek nakon pojave teorije govornih činova postalo jasno koliko je važna kategorija rečeničnog modusa kao veze između gramatike i pragmatike, što je opet omogućilo novo definisanje rečeničnog modusa kao predmeta gramatičkih istraživanja.

U DUDENovoj gramatici (2009: 888) se vrste rečenica definišu kao spoj vrste izjave, koju po svojoj prirodi iskazuju, i tipične kombinacije gramatičkih osobenosti, pod čim se podrazumijevaju mjesto finitnog glagolskog oblika, intonacija i glagolski modus. Broj vrsta rečenica u njemačkom jeziku i njihova nomenklatura varira od do gramatike, od jednog do drugog autora. Tako se npr. u „Leksikonu nauke o jeziku“ (Bußmann 1990: 663) razlikuju 'vrste rečenica', 'tip rečenica' i 'rečenični modus' s jedne i 'modeli rečenica' s druge strane. I ovde se, kao i u DUDEN-gramatici (2009: 888), kao vrste rečenica shvataju deklarativne, interrogativne, imperativne, željne i eksklamativne rečenice.

Rečenični modus je u stvari nešto što je povezano sa vrstama rečenica, ali nije isto što i vrste rečenica. Altmann (1993: 1007) nudi interesantan model prema kojem rečenični modus shvata kao kompleksan jezički znak koji ima jednu formalnu i jednu funkcionalnu stranu. Formalna strana se realizira pomoću rečenica koje karakterišu sasvim određena formalna obilježja, dok se funkcionalna strana odnosi na propozicionalne stavove. Formalna strana je u stvari ono što se u tradicionalnoj gramatici naziva 'vrsta rečenica', a o funkcionalnoj strani se u lingvističkoj literaturi govorи kao o 'funkcionalnom tipu', 'kognitivnom stavu' ili 'semantičkom modusu' (ibd.).

Winkler (1989: 135 f.) shvata rečenični modus kao jedan specijalni aspekt značenja koji obuhvata sve ono što se ne obuhvata pojmom leksičkog značenja. Rečenični modus prema ovom autoru sadrži stavove govornika prema sadržaju rečenice. U skladu s tim (ibid.) rečenični modus se definiše kao „svi nepropozicionalno izraženi i u trenutku izjave važeći stavovi govornika prema sadržaju rečenice“. Od ove definicije se izuzimaju značenja rečeničnih adverbijala i modalnih partikula, koji samo modifikuju odnosno specifikuju već postojeći stav.

U osnovna obilježja rečeničnog modusa spadaju morfološke i sintaksičke osobine glagola, uvodne riječi i prisustvo *w*-riječi i eksklamativnih izraza (up. Altmann 1993: 1010). Altmann (1993: 1015) ističe da u gramatičkoj tradiciji nisu rijetki pokušaji da se pozicija glagola u rečenici predstavi kao odlučujuće obilježje rečeničnog modusa. Pregled formalnih tipova rečenica, međutim, pokazuje da se unutar jednog rečeničnog modusa mogu pojaviti rečenice sa finitnim glagolskim oblikom u više, a nekad i u sve tri pozicije.

I broj je oblika rečeničnog modusa, poput onog kod vrsta rečenica, u lingvističkoj literaturi različit. U već spomenutoj gramatici Instituta za njemački jezik (Zifonun et al. 1997: 608 ff.) razlikuju se četiri osnovna tipa rečenice: tip izjavne rečenice, tip jesnoinječnog pitanja, tip dopunskog pitanja i tip imperativne rečenice. Na osnovu ovih se zatim diferenciraju ostali formalni tipovi rečenice. U ovoj gramatici (ibd.) se takođe

razlikuju centralni i periferni tipovi rečeničnog modusa. U periferne spadaju optativni, željni i eksklamativni modus. I Oppenrieder (1989: 216) shvata eksklamativni i željni modus kao periferne tipove modusa koji se od centralnih razlikuju po mjestu finitnog glagolskog oblika, a međusobno po vrsti uvodne riječi. Altmann (1993: 1027) takođe na sličan način pravi razliku između osnovnih (izjava, pitanje i naredba) i rubnih tipova rečeničnog modusa (želja i eksklamacija).

Pod vrstama rečenica se, dakle, u germanističkoj lingvistici podrazumijevaju morfosintaksički definisane kategorije, dok je kod rečeničnog modusa riječ o pragmatički definisanim izjavama.

2.1 Eksklamativne rečnice nesumnjivo zauzimaju posebno mjesto u okviru njemačkih vrsta rečenica budući da u tradiciji izučavanja gramatike njemačkog jezika ne predstavljaju čvrsto etabliranu klasu. To su rečenice koje služe za izražavanje eksklamativnih sadržaja. U DUDEN-grammatici (2009: 891) stoji da su eksklamativne rečenice rečenice u kojima finitni glagolski oblik može stajati u sve tri osnovne pozicije, u kojima se pojavljuju za njih karakteristične partikule i koje imaju karakterističnu intonaciju. Prema ovoj gramatici (ibd.) eksklamativne rečenice se javljaju u dva oblika: kao rečenice uvedene nekom *w*-riječu (sa ličnim glagolskim oblikom u sve tri pozicije) i kao rečenice uvedene sa *ob* (sa finitnim glagolskim oblikom na kraju rečenice). Eksklamativne rečenice sa *dass* kao uvodnom riječu se kao mogućnost u ovoj gramatici uopšte ne spominju.

Govoreći o značenju eksklamativnih rečenica Helbig (1998: 133) konstatiše da govornik pomoću ovih rečenica ne daje informacije o nekom sadržaju, pomoću njih on ne ispunjava prazninu u informisanosti, njima ne podstiče partnera na realizaciju određenog sadržaja, niti obznanjuje neku želju, već ocjenjuje sadržaj propozicije subjektivno i markira ga kao odstupajućeg od norme, odnosno kao neočekivanog. Kao posljedica toga javljaju se osjećanja kao što su čuđenje, radost ili pak ljutnja.

Iako ima lingvista koji negiraju postojanje eksklamativnog modusa, njegovo postojanje se u ovom radu prepostavlja jednako kao što to čine i autori poput Altmanna (1987), Oppenriedera (1989) ili Kerstin Schwabe (1989). U ovom prilogu će, dakle, biti riječi o eksklamativnom modusu koji svoj formalni izražaj nalazi u više oblika rečenica.

Partikule *ja*, *aber*, *vielleicht*, *bloß*, *doch*, *nur*, *einfach* (DUDEN-Grammatik 2009: 592) ili *aber*, *vielleicht*, *doch*, *nur* (Helbig/ Buscha 1998: 616 f.) smatraju se tipičnim za eksklamativne rečenice. Altmann (1993: 1012 f.) precizira svoj stav o upotrebi partikula u eksklamativnim rečenicama na sljedeći način:

Za njihovu ulogu u sistemu rečeničnih načina od odlučujuće važnosti je činjenica da je za svaki formalni tip karakteristična specifična grupa modalnih partikula, mada pojedini formalni tipovi ne pokazuju niti potpuno disjunktnе niti približno velike grupe modalnih partikula. Štaviše, formalni tipovi sa ličnim glagolskim oblikom na prvom ili drugom mjestu u izjavnom, upitnom i imperativnom modusu dozvoljavaju mnogo modalnih partikula u poređenju sa odgovarajućim formalnim tipom sa ličnim glagolskim oblikom na kraju rečenice koji se mogu kombinovati samo sa dijelovima ovih partikula.¹

Winkler (1989: 150) je mišljenja da je za ove rečenice veoma važna intonacijska struktura, mada vjerovatno kontekst igra najvažniju ulogu. I ovaj autor ukazuje na

1 Svi prevodi su djelo autorice. To se, naravno, ne odnosi na književne prevode.

prisutnost modalnih partikula, prije svega *doch* i *aber auch*, „pomoću kojih se leksički podržava eksklamativna interpretacija“ (Winkler 1989: 151).

U literaturi o eksklamativnim rečenicama u njemačkom jeziku (vidi npr. Altmann 1993: 1026) razlikuju se uglavnom dvije vrste ovih rečenica i to eksklamativne rečenice uvedene nekom od *w*-riječi (*Wie sich der Ton dort oben geändert hat!*) i one koje nemaju takvu uvodnu riječ (*Ist das Mädchen schön!*). Zavisno od toga o kojoj vrsti eksklamativnih rečenica je riječ, mijenja se pozicija ličnog glagolskog oblika, koji zapravo može stajati u sve tri moguće pozicije (na početku, na drugom mjestu i na kraju rečenice). Težište ovog rada je na samostalnim eksklamativnim rečenicama uvedenim konjunkcijom *dass* koja se uvijek kombinira sa pozicijom ličnog glagolskog oblika na kraju rečenice.

2.2 Samostalne rečenice sa ličnim glagolskim oblikom na kraju rečenice zauzimaju posebno mjesto u gramatici njemačkog jezika i u germanističkoj literaturi uopšte jer su to rečenice koje imaju oblik zavisnih, a funkciju glavnih rečenica. Pošto je pozicija ličnog glagolskog oblika na kraju rečenice glavna karakteristika zavisnih rečenica u njemačkom jeziku, dugo vremena se vodila diskusija o tome (Winkler 1989, Weuster 1983, Altmann 1987 i 1993, Meibauer 1989, Oppenrieder 1989) da li takve rečenice uopšte mogu biti samostalne. Rezultat te diskusije bi se mogao predstaviti kao saglasnost o postojanju dvije grupe ovakvih rečenica. Prvu grupu čine klasične elipse za koje se lako može napraviti odgovarajuća glavna rečenica, dok drugu grupu čine rečenice sa ličnim glagolskim oblikom na kraju za koje se ne može rekonstruisati glavna rečenica (up. Winkler 1989: 142). Samostalne rečenice sa ličnim glagolskim oblikom na kraju rečenice predstavljaju centralni formalni tip koji služi za realizaciju eksklamativnog modusa. Pozicija ličnog glagolskog oblika na kraju rečenice, međutim, nije ograničena na eksklamativni modus, jer rečenice sa tom pozicijom finitnog oblika glagola u njemačkom jeziku mogu služiti i za izražavanje interrogativnog (*Wer das wohl eingekauft hat?*), željnog (*Wenn ich das nur wüßte!*) i imperativnog modusa (*Dass du mir nur rechtzeitig kommst!*).

2.2.1 *dass*-rečenice sa ličnim glagolskim oblikom na kraju rečenice u funkciji izražavanja eksklamativnog modusa. Osnovna karakteristika ovog oblika eksklamativnih rečenica je konjunkcija *dass* kao uvodni elemenat i njome uslovljena pozicija ličnog glagolskog oblika na kraju rečenice. Rečenice ovog tipa u njemačkom jeziku mogu služiti za izražavanje imperativnog, željnog i, naravno, eksklamativnog modusa.

U literaturi o eksklamativnim rečenicama uopšte, a to važi i za ovaj tip rečenica, navode se i partikule koje se mogu ili moraju pojaviti u njima. Tako je Altmann (1993: 1026) mišljenja da je upotreba modalnih partikula *aber*, *auch* i možda još *doch* obavezna kod ovog tipa eksklamativnih rečenica. Kao primjer ovaj autor navodi rečenicu *Daß die aber/doch so hübsch ist!* (ibid.). Rosengren (1992: 277 f.), međutim, smatra da *dass*-rečenice u principu ne dozvoljavaju pojavu modalnih partikula, mada se često javlja *aber* i to uglavnom u kombinaciji sa *auch* i *immer* (*Daß der sich aber auch immer so verhalten muß!*; *Daß die /aber/ auch/ immer Turnschuhe anzieht!*), ali da one u ovakvim rečenicama zadržavaju svoje konjunkcionalno-adverbijalno značenje i funkciju. Isto važi (ibid.) i za *auch* (*mal*) i *ausgerechnet* (*Daß der nicht /auch mal/ zu Hause bleiben kann!*; *Daß /ausgerechnet/ den die Mutter nicht mehr liebt!*) koji zadržavaju svoju adverbijalnu odnosno funkciju gradacijske partikule.

Zavisno od toga da li se u eksklamativnoj rečenici pojavljuje gradacijski adverb *so* odnosno kvanitcirajući izraz *wie immer*, ili pak rečenica ne sadrži nijedan od ovih elemenata, Oppenrieder (1989: 217 ff.) razlikuje dvije vrste eksklamativnih rečenica. Modalna partikula *auch*, sama ili u kombinaciji sa *aber*, može se, po mišljenju ovog autora, pojaviti samo u eksklamativnim rečenicama sa gradacijskim adverbom *so*.

Prije iznošenja rezultata vlastite analize neophodno je ukazati na činjenicu da su eksklamativne rečenice karakteristika govornog jezika, te da se rjeđe susreću u pisanom jeziku. Polazeći od pretpostavke da je mogućnost da se ove rečenice pojave u književnom jeziku ipak veća od mogućnosti njihove pojave u ostalim stilovima pisanog jezika, za analizu su odabранa djela njemačkih i bosanskohercegovačkih autora, u originalnoj i prevedenoj formi. Radi dobijanja što vjerodostojnijih rezultata korišten je i digitalni korpus mannheimskog Instituta za njemački jezik COSMAS II.

Prije svega treba istaći da se rečenice ovog tipa rijetko upotrebljavaju. Analiza 6000 primjera sa konjunkcijom *dass* potvrđenih u korpusu jezika štampe baziranom na analizi dnevnih novina „Mannheimer Morgen“ pokazala je da se u samo jednom slučaju radilo o eksklamativnoj rečenici, a od oko 12000 *dass*-rečenica potvrđenih u Arhivu pisanog jezika (Beletristica 20. i 21. vijeka) mannheimskog korpusa COSMAS II samo kod petnaest je bilo moguće konstatovati eksklamativni sadržaj.

S obzirom na značenje i kod ovog tipa eksklamativnih rečenica se radi o odstupanju od očekivanog što kod govornika prouzrokuje čuđenje i iznenadenje. To jasno proizlazi iz narednog primjera u kome se kaže da su se dječaci ukočili od iznenadenja zbog saznanja da Vamun zna nešto što su oni htjeli sakriti:

Vamun riegelte die Gittertür zu: „Hanar, Erylan, Ramou - ich meine euch! Kommt her! Ich würde euch das alles hier gern ersparen!“ Die Jungen erstarrten. Dass Vamun aber auch nichts verborgen blieb! „Meister Vamun, wir hörten Schreie und ...“, stotterte Hanar und wurde von Vamun unterbrochen.

(DIV/APR.00001 Planert, Angela; Rubor Seleno. - Föritz, 2005 [S. 81])

Upotreba gradacijskog adverba *so*, o kojem govori Oppenrieder (1989: 217 ff.) kao o obilježju ovog tipa eksklamativnih rečenica, potvrđena je u sedam od dvadesetak analiziranih rečenica. Na primjer:

Was tun? Hatte er es ihm nicht schon hundertmal gesagt? „Dass du so schlau bist. Du, du ...“ Höhnert stotterte fast. „Bedeutet dir das Unglück deines Großvaters nichts?“ „Stolz bin ich auf ihn.

(DIV/WBS.00001 Berger, Rudi W.: Spitzenrausch. - Föritz, 2006 [S. 187])

„Dass ich so was in meinem Alter noch erleben darf.“

(M99/AUG.55713 Mannheimer Morgen, 23.08.1999; Warm im Herzen - nackt auf der Brust)

Od modalnih partikula koje se u literaturi navode kao jedno od važnih obilježja eksklamativnih rečenica (*aber*; *auch*; *doch*; *aber + auch/immer*; *auch [mal]*) analiza korpusa je potvrdila samo upotrebu modalnih partikula *doch* i *aber* i kombinaciju partikula *aber* i *auch*:

„Die Lüge von Gut gegen Böse umgarnt die Welt, die Lüge vom rettenden Krieg, die Lüge, die Lüge! Dass doch das Küken immer klüger sein will als die Henne. Lag ich im Dreck oder du?“ Sie bissen sich an diesem Zankapfel immer fest.

(DIV/WBL.00001 Berger, Rudi W.: Laura. - Föritz, 2004 [S. 72])

*„Ab und an nahm sie och mal, so ein kleenes Gesticktes, weeßte. So mit Fehlerchen. Sonst nichts. Wo denkst du hin? Nönö. **Dass du aber die Gusche hältst.** Feine Spizze.“ Er trank und wischte sich genüsslich den Schaum von den Lippen.*

(DIV/WBS.00001 Berger, Rudi W.: Spitzenrausch. - Föritz, 2006 [S. 107])

Naredni primjer opovrgava gore navedeni zaključak Oppenriedera (ibid.) da se modalna partikula *auch*, sama ili u kombinaciji sa *aber* može pojaviti samo u eksklamativnim rečenicama sa gradacijskim adverbom *so*:

*Vamun riegelte die Gittertür zu: „Hanar, Erylan, Ramou - ich meine euch! Kommt her! Ich würde euch das alles hier gern ersparen!“ Die Jungen erstarrten. **Dass Vamun aber auch nichts verborgen blieb!** „Meister Vamun, wir hörten Schreie und ...“, stotterte Hanar und wurde von Vamun unterbrochen.*

(DIV/APR.00001 Planert, Angela: Rubor Seleno. - Föritz, 2005 [S. 81])

U sljedećem primjeru iz korpusa upotrebljena je partikula *mal*, odnosno *nicht mal*, što do sada, makar u obrađenoj literaturi, nijedno nije spomenuto kao mogućnost:

*dabei kommt oft ganz unprogrammgemäß der ekel hoch. hoch soll er leben! er wird aber gleich wieder unterdrückt. **Daß paula nicht mal, vor lauter eifer, versehentlich die liebe mit unterdrückt!***

(Jelinek, Die Liebhaberinnen, 31)

Adverb *ausgerechnet* i kvaniticitajući izraz *wie immer*, koje Oppenrieder (ibid.) takođe navodi kao karakterisitčne za ovaj tip eksklamativnih rečenica, nisu mogli biti potvrđeni u obrađenom korpusu. Za sve ostale analizirane primjere karakteristično je odsustvo bilo kakvih partikula ili eksklamativnih izraza i usklika, pa se opravdano može zaključiti da prisustvo ovakvih jezičkih elemenata u eksklamativnim *dass*-rečenicama nije uobičajeno, a pogotovo nije neophodno. Rečenice poput narednih mogu se, dakle, smatrati tipičnim za ovu vrstu eksklamativnih rečenica:

*Der Fahrer steigt aus seiner Raumstation und kommt auf mich zugeschwebt. Ist das der Schock? Habe ich Halluzinationen? **Dass ich das noch erleben muss!** Werni! Kreidebleich beugt er sich über mich. Ich möchte so gern in Ohnmacht fallen. Woher hat er den nassen Waschlappen?*

(DIV/SKM.00001 Klossek, Susann: Männer. - Föritz, 2005 [S. 78])

*Die Nacht kam über die Hügel, färbte sie dunkelblau und dann mit unbestimmter Farbe ein. **Dass Deet sich sogar am Wochenende für diesen Jungen stark machte!***

(DIV/DSP.00001 Scholz, Dietmar: Poldi. - Föritz, 2004 [S. 12])

U gore navedenim primjerima upotrijebljen je uskličnik kao ortografski znak čija bi upotreba u eksklamativnim rečenicama trebala biti logična i potpuno opravdana. U obrađenom korpusu se, međutim, skoro u istom omjeru javljaju i eksklamativne rečenice sa tačkom na kraju. Čini se da autori na taj način žele da iskažu manji stepen subjektivnih osjećanja nego u rečenicama sa uskličnikom. Na primjer:

*[...], eilt dann auf mich zu, stellt sich vor mich hin, starrt mich an und ruft erstaunt: »Prometheus! **Dass der Joannis hier auftaucht.** Wir haben uns lange nicht gesehen.« Alexiou hat sich sehr verändert.*

(DIV/SHW.00000 Schneeweiß, Heinrich G.F.: Was nun, Prometheus? - Oberhausen, 2004 [S. 53])

*Nichts sehen, nichts hören, nur verspüren dieses tönende Licht, dass sie durchflutete, wie ewig lange nicht mehr. **Dass es das noch gab.** Laura, he, Laura!*

Aus der Öde des Alleinseins flog sie. Oh, diese Höhe und Weite.
(DIV/WBL.00001 Berger, Rudi W.: Laura. - Föritz, 2004 [S. 176])

Izuzetak, međutim, predstavlja sljedeći primjer koji ima sva obilježja tipične eksklamativne *dass*-rečenice (kategorijalni sadržaj tipičan za eksklamativne rečenice, uvodno *dass*, glagol na kraju, gradacijski adverb *so*), a na kraju ipak stoji upitnik:

*Zicke hat mir gerade noch gefehlt, dachte Sandra. Sie lächelte stüfsauer und sagte:
»Sie haben's erraten!« »Das sind ja die reinsten Zwerge«, sagte Frau Lampe.
»Dass die bei der Hitze so schreien können? Das hör ich bis in mein Wohnzimmer
rein.« »Machen sie doch Ihr Fenster zu!«, giftete Sandra.*
(DIV/SRS.00001 Ramge, Sigrid: Strahlenkinder. - Föritz, 2006 [S. 71])

Pošto ni forma ni kontekst ne ostavljaju mogućnost da se ova rečenica shvati kao upitna, čini se da je autor, ukoliko se ne radi o grešci, na ovaj način htio intenzivirati osjećaj čuđenja kod govornika.

2.2.2 Jedna vrsta *dass*-eksklamativnih rečenica se u njemačkom jeziku upotrebljava šablonski, pa se u literaturi (npr. Winkler 1989: 146) takve rečenice ubrajaju u idiomatske izraze. Tu je riječ o rečenicama tipa *Daß ich nicht lache!* i *Nicht dass ich wüsste*. Takve su sljedeće rečenice potvrđene u istraživanom korpusu:

*Was brüllst du da? Das hast du nie gesagt? Was, das soll allein ich gewesen sein?
Daß ich nicht lache!*
(Brigitte, 8/98, 01. 04. 1998, S. 126)
„Hier ist nichts. Vielleicht in der Kombüse!“ „Da ist kein Licht! Hast du denn keine Ruder?“ „**Nicht dass ich wüsste**. Scheiße, der kommt immer noch auf uns zu!“ Sie war aufgesprungen und winkte zum Dampfer hinüber. „Gleich sieht er uns!“, beruhigte ich Brigitte.
(DIV/KWM.00001 Wittelsbach, Klaus: Marc Marée. - Föritz, 2003 [S. 56])

3. Eksklamativne rečenice u bosanskom jeziku. U gramatikama bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika se uglavnom ne govori o rečeničnom nego o glagolskom modusu. Palić (2002: 4) kaže da postoje četiri različite upotrebe pojma 'modus' u bosanskom jeziku. Jedna od njih je verbalni modus. Verbalnim modusom se izražava odnos sadržaja izrečenog glagolom prema stvarnosti (up. Jahić et al 2000: 263). Neki autori govore i o modalnosti rečenice. Pojam modalnosti je u srpskohrvatskim gramatikama (up. Sesar 1989: 39) ostao nerazjašnjen. Ova autorica uspostavlja formulu za rečeničnu modalnost koja se sastoji od tri elementa: glagolskog načina, intonacije i partikula.

Autori „Gramatike bosanskoga jezika“ (Jahić et al. 2000: 360) govore o ciljnoj usmjerenosti rečenice što bi se moglo shvatiti kao ono što se u germanističkoj lingvistici podrazumijeva po pojmom rečeničnog modusa. Zavisno od toga da li se rečenicom prenosi ili traži neka obavijest, ili se pokušava potaknuti sagovornika na nešto, autori „Gramatike bosanskoga jezika“ (2007: 281) razlikuju četiri vrste rečenica, i to: izjavne, upitne, poticajne i usklične. Za usklične ili eksklamativne rečenice, kako kažu ovi autori (2000: 361), karakteristični su emocionalno-ekspresivna obojenost, usklična intonacija i uskličnik na kraju rečenice kao karakteristični ortografski znak. Uskličnik se može kombinovati i sa upitnikom ukoliko rečenica ima i upitni karakter (ibid.). Ove rečenice služe za izražavanje osjećanja govornika (oduševljenje, radost, iznenađenje, očaj,

ljutnja, strah i sl.). Na istom mjestu se kaže da i neke druge vrste rečenica mogu služiti za izražavanje ovakvih osjećanja. Kao jednu od osobitosti rečenice Pranjković (1993: 61) navodi kategoriju modalnosti koja se izražava ne samo pomoću glagolskih oblika nego i pomoću partikula i nekih drugih leksičkih sredstava. Ali kao najvažnije obilježje uskličnih rečenica u priručnim gramatikama bosanskog/ hrvatskog/srpskog jezika navodi se intonacija.

Radi ilustracije navedenog navešćemo nekoliko primjera eksklamativnih rečenica iz analiziranog korpusa:

„*Davo odnio i njega i tu Dubrovčanku. Preča mu je od vlastitog oca. Pa bar da je čemu! [...] .*“

(Selimović, *Derviš i smrt*, 279)

„*Bože dragi*“, nastavlja Hadži-Omerbegovica „*dobre li i slatke žene! A i nesretne: onakva, udala se za onu suhu švapsku trklju, vidjela sam ga! Ih, da joj je neki naš!*“

(Kulenović, *Ponornica*, 199)

„*A nije daleko izmakao. Tu blizu je pred nama. Ha brže nogom da ga stignemo, pa društvo svoje da imamo. A više ih je, nije samo jedan. Ala brzo idu, majčini sinovi! Zdravo im srce pa mogu da idu, nije im ovako kao moje.*“

(Sijarić, *Pripovijetke*, 102)

Izgleda, ipak, da eksklamativni tip rečenica i u bosanskom jeziku pokazuje mnogo više reda i sistematičnosti nego što je pokazano u (makar meni dostupnoj) lingvističkoj literaturi. Tako je npr. čitav niz eksklamativnih rečenica uveden jednom od *k*-riječi ili sa što. Pod *k*-riječu podrazumijevamo zamjenice ili adverbe koji počinju sa *k*, a ne uvode interrogativne rečenice. Takvi su npr. sljedeći primjeri:

„*Kako je lijepo raditi bez strica!*“

(Čopić, Branko: *Ljubav i smrt*, 133)

Kakve je divne priče ispravljedao Bato! Is kakvim ponosom govorio o kratkom, no sudbonosnom sviranju u Indexima!

(GRACIJA, Nr. 37, 08.09.2006, S. 108)

Što kao uvodnu riječ eksklamativnih rečenica shvatamo kao eksklamativni adverb koji uvodi rečenice sljedećeg tipa:

„*Što bi to, ljudi, valjalo za Bosnu!*“

(Sijarić, *Pripovijetke*, 374)

Veliki broj eksklamativnih rečenica u našem jeziku pripada upravo ovom tipu.

4. Rezultati kontrastivne analize.

U skladu sa ranije rečenim u ovom radu se polaziod pretpostavke da se sadržaj eksklamativnih *dass*-rečenica u njemačkom jeziku može na odgovarajući način prenijeti i u bosanski jezik, iako se radi o potpuno drugaćijem sistemu jezika. Dok je ovaj oblik eksklamativne rečenice u njemačkom jeziku uslovljen uvodnom riječju *dass* i pozicijom finitnog glagolskog oblika na kraju rečenice, u bosanskom jeziku pozicija ličnog glagolskog oblika nije gramatikalizovana. Shodno tome može se zaključiti da red riječi u pojedinim jezicima ima različitu ulogu.

Kako je već ranije istaknuto, bilo je veoma teško sastaviti reprezentativan korpus sa ovim tipom eksklamativnih rečenica. To se posebno odnosi na prevodnu literaturu gdje su mogla biti izdvojena samo tri odgovarajuća primjera. U dva potvrđena slučaja za prevod na bosanski jezik iskorištena je konjunkcija *da*, koja se nesumnjivo može smatrati elementom koji apsolutno odgovara njemačkoj konjunkciji *dass*. Na kraju rečenice stoji uskličnik, kao što je to i propisano u svim gramatikama.

*dabei kommt oft ganz unprogrammgemäß der ekel hoch. hoch soll er leben!
er wird aber gleich wieder unterdrückt. Daß paula nicht mal, vor lauter eifer,
versehentlich die liebe mit unterdrückt!*

(Jelinek, *Die Liebhaberinnen*, 31)

= *pritom joj se često sasvim neprogramirano, baca ključ, ključevi života u tvojoj
su ruci, ali ona to odmah potiskuje. Da paula od silne revnosti slučajno nehotice
ne potisne ljubav!*

(Jelinek, *Ljubavnice*, 29)

*Den Preis muß die Ware ihr wert gewesen sein: Kein Wort davon, auch im Innern
nicht. Nur die unerklärlichen Tränen und Charlottes erschrockene Blicke, die
hastig gegebene Erlaubnis. Daß dir soviel daran liegt!*

(Wolf, *Kindheitsmuster*, 256/257)

= *Mora da je roba bila vrijedna svoje cijene: ni riječi o tome, takođe ni u sebi.
Samo neobjašnjive suze i Šarlotini prestrašeni pogledi, žurno data dozvola. Da ti
je do toga baš toliko stalo!*

(Volf, *I djetinjstvo, zar ne?*, 233)

Na isti način je prevedena i *dass*-eksklamativna rečenica koja je označena kao šablonski tip ovih rečenica:

*Ihr subventionierten Dummköpfe wollt euch beschränken, wollt beschränkt, wie
ihr seid, überdauern? Wir bleiben, wie wir sind! schreit ihr. Dicht machen! schreit
ihr Den Laden zumachen! Abschotten! Einmauern! – Daß ich nicht lache. Als
wenn Mauern noch Sinngeben könnten.*

(Grass, *Kopfgeburten oder Die Deutschen sterben aus*, 85)

= *Vi subvencionirani glupani želite se ograničiti, želite prezvjeti ogranični kakvi
jesti? Ostat ćemo kakvi jesmo! Vičete. Zbiti se! Vičete. Zatvoriti vrata! Ograditi
se! Uzidati! – Da crknes od smijeha. Kao da zidovi još imaju smisla.*

(Grass, *Iz glave rođeni ili Nijemci izumiru*, 87)

I u slučajevima vlastitog prevoda uglavnom je upotrebljena konjunkcija *da*. Na primjer:

*Die Nacht kam über die Hügel, färbte sie dunkelblau und dann mit
unbestimmter Farbe ein. Dass Deet sich sogar am Wochenende für
diesen Jungen stark machte!*

(DIV/DSP.00001 Scholz, Dietmar: Poldi. - Föritz, 2004 [S. 12])

= *Noć se spuštala na brežuljke i bojila ih najprije tamnoplavom a onda
nekom neodređenom bojom. Da se Deet i preko vikenda tako zalagao za
ovog dječaka!*

5. Zaključak

Eksklamativne rečenice uvedene konjunkcijom *dass* su po obliku zavisne, a po značenju samostalne rečenice. Pored konjunkcije *dass* i finitnog glagola na kraju rečenice, kao važna obilježja ovih rečenica u literaturi se navode i određene partikule, interjekcije, posebna vrsta intonacije i uskličnik kao karakteristični ortografski znak. Provedeno istraživanje je, međutim, pokazalo da je za analizirane rečenice karakteristično odsustvo bilo kakvih partikula ili eksklamativnih izraza i usklika, pa se opravdano može zaključiti da prisustvo ovakvih jezičkih elemenata u eksklamativnim *dass*-rečenicama nije uobičajeno, a pogotovo nije neophodno. Za prenošenje kategorijalnog sadržaja njemačkih eksklamativnih rečenica uvedenih konjunkcijom *dass* u bosanski jezik koriste se eksklamativne rečenice uvedene jednom od *k*-riječi ili sa što, ili pak pomoću rečenica uvedenih konjunkcijom *da* koja u potpunosti odgovara njemačkoj konjunkciji *dass*. I ove rečenice su po obliku zavisne, a po značenju samostalne.

Literatura

- Altmann, Hans (1987). Zur Problematik der Konstitution von Satzmodi als Formtypen. U: *Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik*. Referate anlässlich der 8. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft, Heidelberg 1986. Herausgegeben von Jörg Meibauer. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 22 – 56. (= Linguistische Arbeiten; 180).
- Altmann, Hans (1993). Satzmodus. U: Jacobs, Joachim et al. (Hg.): *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin/New York: de Gruyter. S. 1006-1029.
- Barić, Eugenija/Lončarić, Mijo/Malić, Dragica/Pavešić, Slavko/Peti, Mirko/Zečević, Vesna/Znika, Marija (1997): *Hrvatska gramatika*, II. promjenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Bußmann, Hadumod (1990). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- DUDEN. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* (1998⁶). Hg. von der Dudenredaktion. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich.
- Halilović, Senahid/Palić, Ismail/Šehović Amela (2010): *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Helbig, Gerhard (1998). Plädoyer für Satzarten. U: *Deutsche Grammatik – Thema in Variationen*. Festschrift für Hans-Werner Eroms zum 60. Geburtstag. Herausgegeben von Karin Donhauser und Ludwig M. Eichinger. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Helbig, Gerhard/Buscha, Joachim (1998). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. 18. Auflage. Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt.
- Jahić, Dževad/ Halilović, Senahid/ Palić, Ismail (2000): *Gramatika bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Katičić, Radoslav (2002): *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, treće, poboljšano izdanje. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Nakladni zavod Globus.
- Meibauer, Jörg (1989). Ob sie wohl kommt? - Zum Satzmodus von selbständigen Sätzen mit Endstellung des finiten Verbs. U: *Studien zur kontrastiven Linguistik und literarischen Übersetzung*. Herausgegeben von Andrzej Katny. Frankfurt am Main u.a.: Peter Lang. 11 – 33. (= Europäische Hochschulschriften; Reihe XXI, Linguistik, Band 76).
- Näf, Anton (1996). Die w-Exklamativsätze im Deutschen – zugleich ein Plädoyer für eine Rehabilitierung der Empirie in der Sprachwissenschaft. U: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 24. Deutsche Sprache in Gegenwart und Geschichte. 135 – 152.
- Oppenrieder, Wilhelm (1989). Selbständige Verb-Letzt-Sätze: Ihr Platz im Satzmodus und

- ihre intonatorische Kennzeichnung. U: *Zur Intonation von Modus und Fokus im Deutschen*. Herausgegeben von H. Altmann, A. Batliner und W. Oppenrieder. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Palić, Ismail (2002). *Opis načina u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku*. Sarajevo (magistarski rad).
- Pasch, Renate (1989). Überlegungen zum Begriff des „Satzmodus“. U: *Studien zum Satzmodus III*. Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft. 1-88. (= Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 193).
- Pranjković, Ivo (1993). *Gramatika jednostavne rečenice*. U: Hrvatska skladnja. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 59 - 66.
- Rosengren, Inger (1992). *Satz und Illokution*. Berlin/New York: Walter de Gruyter. (= Linguistische Studien 278).
- Schwabe, Kerstin (1989). Überlegungen zum Exklamativsatzmodus. U: *Studien zum Satzmodus III*. Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft. 89-117. (= Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 193).
- Sesar, Dubravka (1989). O kategorizaciji modalnosti u normativnim sintaksama. U: *Jezik* 2. 39 - 48.
- Silić, Josip/Pranjković, Ivo (2007): *Gramatika hrvatskogajezika za gimnazije i visoka učilišta*. 2. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, Stjepko/ Babić, Stjepan (1996): *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. 11. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Weuster, Edith (1983). Nicht-eingebettete Satztypen mit Verb-Endstellung im Deutschen. U: *Zur Wortstellungsproblematik im Deutschen*. Herausgegeben von K. Olszok und E. Weuster. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 7 - 87. (= Studien zur deutschen Grammatik; 20).
- Winkler, Edeltraud (1989). Selbständig verwendete V_E-Sätze. Ein Überblick. U: *Studien zum Satzmodus III*. Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft. 118-158. (= Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte; 193).

Erminka Zilić

DASS DIR SOVIEL DARAN LIEGT!

GERMAN EXCLAMATORY SENTENCES INTRODUCED WITH *DASS* CONJUNCTION AND THE CORRESPONDING LINGUISTIC CHOICES IN THE BOSNIAN LANGUAGE

Summary: The most frequent use of the German *dass* conjunction is to introduce subordinate clauses with finite verb form typically occupying the final position. However, this paper will deal with sentences that are syntactically and semantically independent of the neighboring context. Despite the fact that they have the form of a subordinate clause. In the linguistic literature these sentences are commonly described as containing the following grammatical features: the appearance of *dass* conjunction, the finite verb form at the end of the sentence, occurrence of some particles and interjections in addition to being pronounced with a specific intonation punctuationally represented with an exclamation mark. The research of our data proved that the analysed *dass* clauses were realized without the use of any particles, exclamatory expressions or interjections, which lead us to conclude that the presence of the mentioned linguistic features in the *dass* exclamatory sentences is not common let alone required. When German exclamatory *dass* clauses are translated into Bosnian the linguistic choices appear to be exclamatory sentences beginning with the *k*-word or with *što* or even the clauses beginning with the conjunction *da*, which can be considered equivalent of the

German *dass* conjunction. It is equally important to emphasize that such exclamatory sentences in Bosnian also retain the grammatical form of subordinate *da* clauses but their meaning is not dependent on the meaning of the neighbouring clauses.

Key words: exclamatory sentences, *dass* conjunction, *k*-word, *što*, *da* conjunction.

Александар Стојкановић

Универзитет у Београду

„LANGUAGE IS YOUR AMMUNITION¹: ЈЕЗИК У ОДБРАМБЕНОЈ ПОЛИТИЦИ САД“

Сажетак: Питање односа према језику у одбрамбене и војне сврхе у америчком друштву постало је нарочито актуелно у другој половини двадесетог века. Како су САД пример специфичног односа према званичном језику и питањима билингвалности и учења страних језика, примери из војног и одбрамбеног сектора су значајни као примери који одступају од образовне политике у давању важности учењу страних језика.

Овим радом аутор жели да анализира важност која је придата учењу страних језика почетком 21. века кроз призму стратешких докумената министарства одбране САД. Рад дотиче и нови приступ подучавању страних језика за војне потребе кроз концепт „културоцентричног рата“ односно јачање културолошких и језичких компетенција као предуслове за вођење војних операција.

Кључне речи: језик у одбрамбеној политици, језичка политика, Defense Language Institute, Defense Language Program.

1. Језичка политика у САД: Једна нација и један језик под Богом

Питање језика у Сједињеним Америчким Државама у директној је вези са настанком САД као нације досељеника који су добили прилику за остваривање слобода ускраћених у тадашњој Европи. Етнички диверзитет раног периода колонизације територија САД довео јо стварања језичког каледиоскопа и језичких контакта међу различитим европским и урођеничким језицима. У периоду колонизације, рата за независност и првих корака у стварању независне државе, енглески језик је постао први међу европским језицима уз паралелни процес потискивања индијанских језика. Језички диверзитет, феномен који је присутан у САД од почетка друштвене историје САД-а, постао је предметом отворених спорова и несугласица тек почетком 20. века након неколико нових таласа имиграције који су даље променили етничку структуру друштва.

САД су типичан пример такозваног „непланираног језичког планирања“ (Каплан, 2010: 453) које је требало послужити „друштвеном инжињерингу“ односно грађењу осећања припадности новој нацији и прихватању њених

¹ “Learning language and culture is your ammunition,” Изјава команданта Здруженог интервидовског центра (The Combined Arms Center, Fort Leavenworth, Kansas) генерала Дејвида Перкина током посете Центру за стране језике при Одбрамбеном институту за језике (Defense Language Institute Foreign Language Center), јануар 2012. године.

институција. Иако је енглески постао језик свакодневене комуникације у етнички и језички хетерогеном друштву, САД никада нису Уставом или другим законима дали енглеском језику статус званичног језика. Устав САД не помиње питање језика, осим првог амандмана којим се гарантује слобода говора, те се језичка политика у САД мора тражити ван формално-правног оквира (Сполски, 2011). Питање језичке политике и језичке образовне политике дошло је у средиште пажње крајем 20-ог и почетком 21-ог века уз један нови талас језичког рестрикционизма који је кроз покрет „English Only“² утицао и на појаву формалног дефинисања статуса енглеског језика у неким савезним државама. Присталице покрета који се залажу за енглески језик као једини званични језик желе да правним и законским решењима у области језика обликују и економске и имиграционе политику америчког друштва па је од 80-тих година двадесетог века до данас у САД на сцени читав низ законских предлога или и усвојених решења којима се правно нормативизује употреба језика. Анализа имплицитних језичких политика у америчком друштву показује цикличан образац по којем су мањински језици у одређеним историјским периодима били прихваћени и промовисани док су у другим периодима били потискивани, асимиловани или забрањивани (Тирсма, 2010).

Неки аутори, попут Сполског (Сполски, 2011: 2), су у последњој деценији уочили сву погубност овакве језичке политике и предлажу нову језичку политику која ће укључити и проучавање мањинских и имигрантских језика угледајући се на искуства и решења из Европе. Као један од ретких примера приступа језику који подстиче учење страних језика, Сполски наводи сектор одбране, односно проучавање страних језика у оружаним снагама САД.

2. Језик у одбрамбеној политици САД

Оружене снаге САД су све до 40-тих година 20. века делиле сличан приступ страним језицима као и остатак америчког друштва по којем се учење страних језика потискивало као непатриотски чин и сматрало недостатком успеха „американизације“ односно потпуне акултурације и асимилације досељеника у америчком друштву (Бејконт, 2002). Током Првог светског рата, страни језици су практично забрањени у САД усвајањем низа закона и одлука којима је ограничена употреба страних језика (првенствено немачког језика, (Потовски 149:2010) у јавној сфери а која се потом проширила на све имигрантске заједнице³.

Стање у образовном систему САД најбоље показују налази из такозваног „Колемановог извештаја“ из 1929. године познатог под званичним именом „Настава

2 Новији пример „English Only“ законских иницијатива су и English Language Unity Act из 2009. године и слична законска иницијатива из 2011. године <http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=h111-997> <http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=h112-997>. Број савезних држава у којима је енглески стекао статус службеног језика креће се, по различитим критеријумима између 27 и 31 савезне државе. <http://www.us-english.org/view/13> i <http://www.proenglish.org/official-english/state-profiles.html>

3 На државном нивоу 1917. године усвојен је Закон о трговању са непријатељем (ориг. Trading with the Enemy Act) који је између остalog забрањио штампање и дистрибуцију било каквог штампаног материјала на страним језицима уколико је материјал за тему имао владу САД или било које друге земље учеснице у рату. Више на страници [http://uscode.house.gov/view/xhtml?path=/prelim@title50/title50a/node2&edition=prelim](http://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title50/title50a/node2&edition=prelim). Истовремено, 32 савезне државе су у периоду од 1917. до 1923. године увеле енглески језик као једини језик наставе у намери да ограниче употребу немачког језика.

савремених страних језика у Сједињеним државама“ („The Teaching of Modern Foreign Languages in the United States“, 1929) који говоре да је учење страних језика у овом периоду у САД сведено на вештине читања и и познавање граматике те да је само 17 % ⁴ученика средњих школа учило страни језик дуже од три године ⁵.

Учешће у Другом светском рату је од САД захтевало сасвим нов приступ страним језицима. Однос према страним језицима мења се радикално почетком Другог светског рата и растуће потребе америчке војске и морнарице за говорницима страних језика, првенствено јапанског и немачког. Приступ језицима у овом периоду карактеришу програми усвајања језика који су интензивни, временски ограничени и развијени у складу са потребама војске и вођења рата.

Од 1942. године па до априла 1944. године, копнена војска САД је покренула специјализовани програм учења језика тзв. „Army Specialized Training Program“. Овај програм је био заснован на теоријама и ставовима структуралних и обухватао је 500 интензивних језичких курсева из преко 30 језика који су организовани у преко 50 универзитета у САД. Програм је успостављен током децембра 1942. године са основним циљем „да се обезбеди сталан прилив технички и професионално обученог особља“ организовањем „језичких образовних програма на колеџима и универзитетима“ с тим што би полазнике одредила војска водећи рачуна о старосној граници обавезног служења војног рока (Ричардс и Роцерс, 44:1987).

Примарни циљ „Army Specialized Training Program“ пројекта⁶ био је да код полазника развије знање колоквијалне, говорне форме језика путем понављања и меморизације. Сами полазници су морали бити одређене старосне групе (од 22 до 27 година) и морали су већ познавати један страни језик те имати барем једну годину формалног академског образовања. Програм је подразумевао 15 до 17. сати учења страног језика недељно током периода од 9. месеци користећи метод који је у великој мери почивао на учењима структуралних лингвиста⁷. Настава је почивала на „мим-мем“ приступу (“mimicry and memorization”) а лингвистички поступати су били садржани у низу слогана који су кориштени у настави: „Језик је говор а не писање“, „Језик је скуп навика“, „Језик је оно што говорници говоре, а не оно што би по неком другом требали говорити“ ⁸ (Велеман, 389:2008)

Полазници су стицали знања из колоквијалне говорне форме језика који

4 Coleman, A. *The Teaching of the Modern Foreign Languages in the United States*, New York: Mac-Millan Company, 1929 (Publications of the American and Canadian Committees on Modern Languages, Volume XII).

5 Velleman, B. (2008). *The “Scientific Linguist” Goes to War. The United States AST Program in Foreign Languages*. In *Historiographica Linguistica*, XXX: 3 (2008), John Benjamins Publishing Company, p.385 -416.

6 „US participation in World War II required a new emphasis on spoken communication. Founded upon the conception of language analysis favored by the anthropological and structural linguists (Boas, Bloomfield, Bloch, Trager), the Army Specialized (former “Specialist”) Training Program (ASTP) established approximately 500 intensive speaking courses in over 30 languages in 55 United States universities between April 1943 and April 1944...“ Velleman, B. (2008). *The “Scientific Linguist” Goes to War. The United States AST Program in Foreign Languages*. In *Historiographica Linguistica*, XXX: 3 (2008), John Benjamins Publishing Company, p.385 -416

7 Програм се у великој мери заснивао на искуствима „Интензивног програма учења језика“ – Intensive Language Program који је током 1941. године покрену програме учења 26 мање проучаваних језика за 700 полазника на 18 универзитета у САД (Сполски, 1994).

8 У оригиналу “Language is speech, not writing”, “A language is a set of habits”, “Teach the language, not about the language”, “Language is what its speakers say, not what someone thinks they ought to say”.

проучавају па је рад са полазницима углавном био у малим групама уз интензивну примену аудио-визуелних средстава и звучних записа (Вацке ,49:2003). Јасно је да се радило о настави језика за посебне намене али је овакав приступ у великој мери занемаривао аспект културе у учењу језика сем кратког прегледа историје и географије области из које језик долази те је запостављао вештине писања и граматике и као такав није имао јасне циљеве нити конзистенту проведбу и примену. Настава језика заснивала се на сталној меморизацији фраза и израза али је често стварна примена стеченог знања зависила од потреба ангажовања полазника програма на терену. Сами настави су обављани на колеџима и универзитетским центрима јер војска није имала капацитете за такву врсту обуке и већ у марту 1943. године на конференцији у Чикагу (Мултон, 85:1960) војни органи и високошколске институције су покушали да заједно израде наставне планове и програме за 13 језика и иницијалну циљну групу од 1 500 полазника.⁹

Програм је током године у којој је деловао био предмет и многих критика због ангажовања такозваних „језичких водича“ односно цивила, материјних говорника страних језика који су имали улогу „говорника-модела“ а који су сами често били шароликог академског нивоа и социјалног статуса¹⁰, затим одбацивања традиционалних ставова у настави језика¹¹, прераних и претераних тврдњи о невероватним и веома брзим успесима овог програма. Посебну потешкоћу представљају је и проблем непостојања педагошких мерила и показатеља који би заиста показали успех програма. Такође, проценат говорника чије су језичке вештине брзо опадале након почетне обуке је био прилично велики те су у питању долазили дугорочни ефекти овог програма. У фебруару 1944. године програм је окончан док је број полазника смањен на 30 000 до априла 1944. године да би током исте године највећи број полазника био распоређен у војне јединице због растућих потреба америчке војске након инвазије у Нормандији. Радило се о „набројнијем експерименту икада предузетом у интензивној настави језика“ (Коуен, 1991: 69) који је био претеча примене аудиолингвалне методе у учењу језика. Оружане снаге САД су у ратним околностима имале и готово неограничене ресурсе те се процењује да је око четрдесет милиона долара уложено у интензивне језичке програме у војном сектору током 40-тих година. Позитивни резултати овог програма огледају се у примени искуства у развоју аудиолингвалне методе у учењу језика те у увођењу интензивнијих језичких курсева на неким универзитетима у САД током 40-тих и 50-тих година (Cornell, Georgetown) или и делимичној промени односа у америчком друштву према страним језицима те институционализацији учења страних језика кроз Војну школу језика – „Army Language School“ и касније, Одбрамбени институт за језик - „Defense Language Institute“.

Овај програм није био једини ове врсте јер се упоредо с њим појавила и друга школа страних језика односно Морнаричка школа јапанског језика („Navy Language

9 Радило се о језицима који су имали статус „мање проучаваних језика“ (“less commonly taught languages”) у које су спадали арапски, тибето-бурмански, бенгали, кинески, фински, грчки, хинду, јапански, руски, српско-хрватски, шведски и турски.

10 Тако је за „језичког водича“ за италијански језик у једном примеру био ангажован и неписмени обућар из Јужне Италије који је полазнике курса подучио локализмима који би у стварним ситуацијама били неупотребљиви.

11 Програм је критикован као „анти-културолошки“ и „анти-академски“ јер као такав није био у стању да пренесе културно наслеђе говорних заједница чији су језици проучавани.

School“) која је у периоду од 1942. године до 1946. године дала 144 обучена официра морнаричких снага који су чинили окосницу обавештајне службе у поморским снагама на Пацифику (Мекнотн, 2006). Радило се о високо специјализованом језичком програму који је укључио полазнике који су имали претходни контакт са јапанском културом и језиком (полазници нису могли бити Американци јапанског порекла јер је морнарица САД увела забрану регрутације таквих грађана САД)¹². Обуку и наставу језика су ипак вршили говорници којима је јапански био матерњи језик и углавном се радило о америчким грађанима јапанског порекла чије су породице биле интерниране одлуком председника Рузвелта. Приступ проучавању језика имао је за циљ омогућити примену језика у испитивању заробљеника и прикупљању обавештајних података па је тако меморисање исказа, реченица и упита имало приоритет као и познавање војне терминологије док је веома мало пажње дато проучавању културе. У каснијој фази школа је прерасла у Морнаричку школу оријенталних језика у којој су од краја 1944. године проучавани и кинески језик, руски језик и малајски језици. (Екслеруд, 127:1945)

Ангажовање ових војника лингвиста на терену показало је да је њихово знање недовољно (у ту сврху сваки војник је са собом на фронт носио неколико сандука речника и уџбеника који су требали олакшати рад на терену мада су често због овакве „опреме“ били предмет подсмеха) и да су често добијали и улогу која је подразумевала цивилно-војну сарадњу те комуникацију са цивилним становништвом што је захтевало језичко знање изнад њихових могућности.

Слична ситуација била је и у још једној језичкој школи тзв. „Military Intelligence Service Language School“ односно „Језичкој школи војно-обавештајне службе“ оружаних снага САД која је дала око шест хиљада полазника односно војника-лингвиста (познатих као „Nisei linguists“ односно друга генерација Американаца јапанског порекла¹³) који су били задужени за превођење, испитивање заробљеника, праћење радио веза и психолошки рат на Пацифику. Војници – лингвисти како су их службено означавали у оружаним снагама добили су крајем рата и улогу у управи и администрацији Јапана, раду на судским процесима те демилитаризацији и предаји јапанских снага. Полазници ове школе наставили су свој рад и након почетка Хладног рата прикупљањем података о Совјетском Савезу од јапанских ратних заробљеника који су у овом периоду репатрирани из Манџурије и Кореје (Накамура, 2013)..

У периоду од 1947. до 1948. године, Језичка школа копнене војске САД је повећала своје капацитете и увела неколико нових језика, међу којима је руски језик био најзаступљенији по броју полазника, затим кинески, корејски и немачки језик.

12 19. фебруара 1942. године, председник САД Теодор Рузвелт је потписао извршну Уредбу 9066 којом је одобрена „евакуација“ становништва јапанског порекла са западне обале САД. Радило се о масовном интернирању јапанске етничке скупине у САД која је сматрана потенцијалном петом колоном. Председничка одлука те упутства Министарства одбране нису се односила на јапанске лингвисте у оружаним снагама САД чија је служба у војсци настављена до краја рата.

13 Родитељи полазника војне језичке школе били су познати као issei односно прва генерација која се доселила пре 1924. године када је дала имиграција из Јапана застављена одлуком Конгреса. Nisei, су били амерички држављани (јапанског порекла) по рођењу.

3. Хладни рат и врући језици

Први конфликт вођен након Другог светског рата, Корејски рат (1950-1953) показао је да ће потреба за учењем страних језика у оружаним снагама бити присутна и даље те да ће потреба за адекватним упознавањем војног особља са страним културама бити од суштинске важности за вођење војних операција. Због горуће потребе за војницима који су знали корејски језик а којих није било у довољном броју, војници јапанског порекла из школе „Military Intelligence Service Language School“ су поново ангажовани у посебној оперативној групи са задатком да испитују заробљене севернокорејске војнике користећи знање јапанског језика. Осим тога Корејски рат је први рат у којем се поставило питање тзв. интерооперабилности односно сарадње и комуникације са здруженим савезничким војним снагама у регионалним конфликтима¹⁴.

Перцепција према страним језицима у америчком друштву а и оружаним снагама значајно се мења почетком Хладног рата када се проучавање страних језика сматра стратешки важним циљем и промовише законским актима какав је Закон о образовању у одбрани из септембра 1958. године („National Defense Education Act“¹⁵). Овим законом (који је делимично био и последица „Спутњик комплекса“¹⁶) Конгрес је изразио став да „безбедност државе зависи од развоја менталних капацитета и техничких вештина грађана и грађанки“ те да „одбрана државе зависи од познавања модерних технологија развијених из сложених научних принципа“. Закон је дефинисао и финансијску подршку академским институцијама, приватним школама, савезним државама али и појединцима спремним да уче језике који су сматрани стратешки важним. Закон је предвиђао и могућност отварања центара за наставу страних језика уколико такви језици већ нису укључени у образовни систем САД и уколико за њима постоји потреба у владиним институцијама или индустријском и пословном сектору.

Промену става према страним језицима најбоље осликава изјава председника Ајзенхауера дата 1957. године Конгресу САД а пренесена у војном часопису „Military Review“ из децембра 1958. године у којој се наглашава потреба за учењем и усвајањем страних језика као битног елемента националне безбедности и политичке доминације.

У овом периоду је језик добио улогу „личног оружја војника“ како је то наглашено у чланку команданта Језичке школе Копнене војске САД пуковника Валтера Крауса „Ново оружје војника: језик“. Познавање страних језика постаје суштински битно и незамењиво интелектуално оружје војника сутрашњице.

Након 1963. године, да би се језици ефикасније проучавали, сви војни језички програми су обједињени у Одбрамбени програм учења страних језика – „Defense Foreign Language Program“ а као централно тело за језичке програме и

14 Током Корејског рата, снаге УН које су интервенисале на страни Јужне Кореје чиниле су трупе 16 земаља те се као једно од суштинских питања појавило и питање комуникације и знања језика.

15 Текст закона је доступан на адреси <http://federaleducationpolicy.wordpress.com/2011/06/03/national-defense-education-act-of-1958-2/>

16 Лансирање сателита „Спутњик“ 1956. године од стране СССР-а узроковало је панику и бојазан у властима и академским круговима да САД губе технолошку утакмицу са главним политичким и војним ривалом.

обуку формиран је Одбрамбени институт („Defense Language Institute“) за језик у Вашингтону са своја два одељења на истоку и западу земље.

Потреба за страним језицима наставила се и током рата у Вијетнаму када је, поред постојећих програма, отворен посебан програм вијетнамског језика при Одбрамбеном Институту за језик. Школа за вијетнамски језик отворена је 1954. године али је већи број полазника почeo са похађањем школе тек од 1965. године. Програм обуке је трајао тридесет и две седмице и већ 1969. године број полазника који су прошли обуку порастао је на 4 887 полазника. До укидања одељења за вијетнамски језик 2004. године, преко 23 000 полазника је прошло обуку при Одбрамбеном институту за језик.

Већ током 70-тих Одбрамбени институт за језик је прерастао у Центар за стране језике Одбрамбеног института за језик („Defense Language Institute Foreign Language Center“) у Монтереју¹⁷. Центар се сматра једном од најбољих школа за језике у САД и данас нуди програме учења 24. језика те поседује капацитет за обуку преко 4 000 полазника из владиног и одбрамбеног сектора и боравак око 2 500 полазника¹⁸. Институт функционише по принципу по којем се језици не могу учити у културолошком вакууму те се језик усваја и учи у контексту који укључује и поучавање о системима вредности, географским, економским и друштвеним карактеристикама заједнице чији се језик изучава.

Центар за стране језике не ради по распореду стандардне академске године већ се почетак наставе флексибилно прилагођава потребама корисника тако да настава и курсеви почињу током читаве календарске године али на основу уписних квота које државне агенције и службе достављају Центру за стране језике.

4. Језик као оруђе или оружје?

Однос према језику у оружаним снагама САД је након окончања Хладног рата поново промењен као уосталом и однос према билингвалности и мултилингвалности у цивилном образовном систему у америчком друштву. Учење и настава језика су током 90-тих доживели стагнацију и број програма посвећених проучавању страних језика је драстично опао како у цивилном тако и у војном сектору. Поред већ прихваћених страних језика попут руског, шпанског, француског готово да нису постојали програм ни планови за увођењем других језика у војној доктрини. Језичка политика у одбрамбеном сектору је била реактивна и без јасних планова и приоритета у проучавању страних језика и поред чињенице да су оружане снаге САД након 1991. године биле ангажоване у различитим мисијама у преко 110 држава. Уместо прављења јасних пројекција потреба и одређивања приоритета у проучавању језика, обука у језичким знањима пратила је тренутне потребе спољне политике без смерница како побољшати и проширити језичко знање у оружаним снагама САД. Тако је на пример, изненадна потреба за српско-хрватским језиком током 90-тих година довела је до увођења српско-хрватског у наставни програм, знатног повећања броја полазника овог курса а затим и смањења броја полазника

17 О Центру више на страници <http://www.dlifc.edu/index.html>

18 У Центру ради око 2 000 предавача/цивила и око 100 војних инструктора језика.

након свега десетак година односно 2005. године. Слична ситуација је била и са језицима попут албанског, киргиског те курдских дијалеката.

Крајем 2001. године стратешки и темељно се мења приступ проучавању језика у одбрамбеном сектору САД. Наиме, почетком операција које су сврстане под глобални рат против тероризма или како га војни планери још називају „дуги рат“ (GWOT –Global War on Terror) у стратешким плановима америчких оружаних снага језик добија улогу оружја које је пресудно у асиметричним војним операцијама али и мултинационалним операцијама у оним окружењима о чијим културолошким и језичким особеностима у америчкој војсци нема пуно знања¹⁹. Модел проучавања језика који је до тада био заснован на учењу језика потенцијалних противника и на темељу потенцијалних безбедносних претњи („Threat based model“) сада прелази у тзв. „Capabilities based model“ који треба да знатно прошири и увећа језичке капацитете одбрамбеног сектора и дефинише листу стратешки важних језика. Пре септембра 2001. године, планови оружаних снага САД углавном су били усмерени ка развоју компјутерски асистираних језичких програма²⁰ и ангажовање преводилаца из приватних компанија или по уговору али је након искуства у Авганистану и Ираку превладао став да је знање језика вештина која је инхерентно потребна у војним операцијама које захтевају контакт и комуникацију са другим културама²¹. Цивилно-војна сарадња и мировне операције у први план истичу сарадњу са локалним становништвом и разумевање културолошких особености одређеног подручја. Већ током 2004. јавља се нови концепт „културоцентричног рата“ који истиче у први план потребу да оружане снаге развију културолошке и језичке компетенције војног особља²². Планери и стратези почињу инсистирати на концепту ЗЦ односно културолошкој компетенцији („3C - Cross-cultural competence“) коју чине (узајамно зависни) језик, култура и регионалне особености.

Тако су крајем 2005. године објављене „Смернице за стратешко планирање“ (2006-2011) које су нагласиле потребу креирања плана „трансформације језика“ у одбрамбеној политици и већ 2005. године усвојена је „Мапа пута трансформације

19 „Развој ширих језичких капацитета и разумевања култура је критично важан за успех у дугом рату и испуњавање изазова 21 века. Министарство одбране мора значајно повећати број војног особља које познаје клучне важне језике и мора обезбедити да ови језици буду доступни на свим нивоима деловања и одлучивања од стратешког до тактичког.“ Четворогодишњи план одбрамбених потреба из 2006 године (Quadrennial Defense Review Report, 78: 2006) . <http://www.defense.gov/qdr/report/report20060203.pdf>

20 Током операција одржавања мира у постдејтонској БиХ, америчке јединице СФОР-а су 1997. године тестирале прву генерацију покретних језичких „конвертера“ (Forward Area Language Converter-FALCON) који су скенирали документе на локалним језицима и препознавањем записа давали груби (често и непотпун) превод текста.

21 Бивши заменик секретара одбране Пол Волфовиц наводи у објашњењу Директиве Министарства одбране број 1315.17 из априла 2005. године под именом „Military Department Foreign Area Officer (FAO) Programs“: „Да би постигли циљеве националне безбедности и успех у тренутним и будућим операцијама, укључујући рат против тероризма, оружане снаге САД морају бити спремне да воде војне операције у различitim околностима широм света... Суштински важни војни потенцијали укључују знање језика и детаљно знање области и територија стечено студиозним проучавањем и личним искуством.“

22 У чланку у војном часопису „Proceedings“ из 2004 године, пензионисани генерал Роберт Скејлс је употребио термин „културоцентрични рат“ и објаснио потребу за новим војним потенцијалима који ће укључити и војнике који ће бити „високо образовани“ са „израженом склоношћу ка учењу језика“.

језика у одбрани“ („Defense Language Transformation Map“) која је дефинисала четири основна циља.

Мапа пута трансформације учења језика у одбрамбеном сектору тако треба да:

- 1.Омогући стицање знања и експертизе о одређеном подручју и језицима;
- 2.Омогући стварање капацитета за брзо усвајање језика и страних култура;
- 3.Успостави кадар језичких специјалиста са високим нивоима знања језика;
- 4.Ефикасније управља знањима војног особља и унапреди језичке вештине војног особља;

Документ подразумева и давање јасне улоге Центру за стране језике при Одбрамбеном институту за језик као центра за обуку и јачање капацитета у проучавању језика. Мапа пута је такође обавезала Министарство одбране да прави на годишњем нивоу „листву стратешких језика“ која би дефинисала критично важне језике и дефинисала потребе за њиховим учењем. Уопштено говорећи језици су подељени у две групе: они језици за којима ће у наредној деценији постојати растућа и стална потреба као што су арапски, кинески и пашту и језици који нису у овој групи али за којима ће и даље постојати потреба проучавања.

„Програм језика у одбрани“ („Defense Language Program Roadmap“)²³ је као кровни документ усвојен 2005. године а затим допуњен 2010. године и дефинише јасну разлику између професионалног војног лингвисте, особе са одређеним језичким знањем и регионалног експерта. Програм наглашава да је учење страних језика од суштинске важности те да ће Министарство одбране новчано подстицати учење језика (кроз платни додатак за познавање страних језика)²⁴ и давати довољно слободног времена војном особљу заинтересованом за учење језика. Сви родови оружаних снага су креирали своје интерне документе па је тако копнена војска 2009. године усвојила сопствену „Стратегију проучавања култура и страних језика“, морнарица САД је 2008. године усвојила „Стратегију за језичке вештине, регионалну експертизу и разумевање култура“, ваздухопловство је 2009. године донело „План за унапређење језичких, регионалних и културолошких знања“ а корпус морнаричке пешадије је 2010. године усвојио „Стратегију учења језика, културе и регионалних карактеристика“.

Одабир полазника курсева језика при „Центру за учење страних језика“ врши се помоћу батерије тестова за утврђивање језичких склоности – „Defense Language Aptitude Battery“ која мери склоност ка учењу језика бодовном скалом од 1 до 175 бодова. Иначе су сви језици груписани у четири категорије у зависности од тежине језика („Language Difficulty Category“) полазећи од прве категорије која се сматра најлакшом па до четврте категорије најсложенијих језика.

23 Документ из 2005 године <http://www.defense.gov/news/Mar2005/d20050330roadmap.pdf> и његове допуне из 2010 године <http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/516041p.pdf>

24 „The Foreign Language Proficiency Bonus FLPB is a monthly monetary bonus paid to officers, warrant officers, and enlisted personnel who maintain the required proficiency in designated foreign language(s) in accordance with the Army's needs. The amount of FLPB may not exceed \$400 per month for a single language, and \$1,000 per month for a combination of languages“ Army Foreign Language Programme, Department of the Army, Washington, 2009.

Полазник који је примљен у програм обуке из језика мора остварити следеће минималне резултате на тестовима утврђивања знања и склоности ка учењу језика:

- Скор од 95. бодова за језик прве категорије комплексности (нпр. француски, шпански, италијански).
- Скор од 100. бодова за језик друге категорије сложености (нпр. немачки).
- Скор од 105. бодова за језик треће категорије (хебрејски, фарси, дари, руски, српски/хрватски, тагалог, узбечки и урду језик).
- Скор од 110. бодова за језик четврте категорије (арапски, ирачки варијетет арапског, кинески, јапански, корејски и пашту).

Мерење стеченог знања и тестирање обавља се помоћу компјутерски заснованог теста знања језика („Defense Language Proficiency Test“²⁵) који мери знање и способности читања, писања и слушања и дефинише нивое знања скалом од нула (0 као најнижи језички ниво) до пет (5 - највиши ниво знања језика). Ниво вредности 0 означава „одсуство практичног језичког знања.“ Вредност 1 на скали означава „довољан ниво знања да се задовоље основне потребе и минимум комуникационих потреба при путовању“. Вредност 2. на скали је означена као „ограничено радно знање“ које је довољно да се задовоље потребе друштвене интеракције. Вредност скале означена бројем 3. означава „способност да се језик користи у формалним и неформалним дискусијама из практичних, друштвених и професионалних тема.“ Ниво знања означен бројем 4. се сматра напредним и довољним за исправно кориштење језика на свим нивоима комуникације, укључујући и комплексне комуникационе ситуације. Језичко знање највишег нивоа означеног бројем 5. је знање на функционалном нивоу знања образованог говорника матерњег језика и подразумева једнак ниво компетенција и перформансе у свим комуникационим аспектима.

Језички тестови су обавезни за оне војничке специјалности²⁶ које нужно захтевају и подразумевају знање језика. Тестирање знања војника лингвиста врши се путем теста који траје укупно шест сати, једном годишње и то у периоду који не сме бити краћи од шест месеци од претходног теста. Тестирање може бити урађено сетом тестова или оралним испитом („Oral Proficiency Interview- OPI“).

У зависности од резултата на овом тесту, војник има право на новчану надокнаду на основу познавања језика и на основу класе језика односно његовог значаја за оружане снаге:

Ниво знања индивидуалног војника се означава помоћу индикатора језичког знања („Language Proficiency Indicator – LPIND“) у којем прва два броја означавају ниво знања у слушању и читању језика а последња два броја означавају ниво знања говорног језика.

Нагласак обуке војних лингвиста је и на сталном праћењу и вредновању нивоа знања а да би се омогућило приступачно и практично решење за одржавање нивоа постигнућа развијен је посебан веб портал LANGNET²⁷. Веб портал садржи интерактивне материјале, материјале и програме за обнављање знања, самостално учење језика и

25 Пример теста односно поступка тестирања за шпански језик доступан је на дреси http://www.dliflc.edu/file.ashx?path=archive/documents/spanish_fam_guide.pdf

26 Шест војних специјалности су уско повезане са језичким вештинама (97B Counterintelligence (CI) agent, 97E Interrogator, 97L Interpreter/Translator, 98C Signals Intelligence Analyst, 98G Voice Intercept Operator, 71LL Defense Attaché Intelligence Analysts).

27 www.langnet.org

самоевалуацију. Портал је доступан само упосленицима Владе САД и припадницима одбрамбено-војног сектора и обухвата материјале за преко педесет језика²⁸.

Поред овога, Одбрамбени институт за језик је креирао и посебне програме за брзо учење језика „Language Survival Kits - (LSK)“ односно посебне пакете аудио и визуелних садржаја који треба да омогуће основна језичка знања у кратком временском року²⁹ оним војницима који су ангажовани на терену а не поседују обученог лингвисту у јединици или немају доволно знање језика на индивидуалном нивоу. Сличну намену има и програм „Headstart 2“ доступан на веб страници Центра у облику online-програма за учење језика у трајању од 80 до 100 сати.

Одбрамбени сектор је редак пример организованог (иако не сасвим адекватног) приступа проучавању страних језика у САД³⁰. Чињеница је да САД немају детаљну и интегрисану стратегију када су у питању страни језици и њихово учење³¹ те одбрамбени сектор има незахвалан задатак да подигне нивое језичких знања у ограниченој временској року и под притиском потреба војних операција. Све већи број лингвиста али и представника владиних тела³² истичу потребу да страни језици и проучавање култура постану обавезни током школовања те да сви ученици имају барем минимално знање из страних језика и култура.

Посебан пројекат започет је током 2009. године под називом „Afghanistan Pakistan Hands (APH)“ који треба да створи групу од 600 експерата који говоре локалне језике, знају културолошкњ специфичности регије и у стању су да буду ангажовани на терену у дужем временском периоду. Програм има пет фаза, од који су почетна и четврта фаза 6-месечни курсеви језика и културе између којих је полазник ангажован до 24 месеца у зони операција или должностима ван зоне. Идеја је да се ротацијама омогући стално присуство високообразованих и језички оспособљених експерата који би били основа за језичко-културолошку експертизу на терену.

Искуства из одбрамбеног сектора тако су дала основ за нове академске и школске програме подржане и финансиране од стране државе³³ који поново наглашавају „одбрамбене“ и економске намене учења језика^{34 35}.

28 Међу доступним језицима су, између осталих и арапски, бугарски, кинески, чеченски, грчки, српски, босански, хрватски, хайнански креол, хебрејски, хауса, дански, француски, корејски, иғбо, италијански, јапански, португалски, квачуа, руски, шпански, свахили, турски и низ афричких језика.

29 „Language Survival Kit - (LSK)“ се састоји из пратећег аудио материјала у МП3 формату и приручника који су подељени у три дела: основни курс војне терминологије, курс употребе страног језика у цивилно-војној сferи и приручник језика у медицинске сврхе. На годишњем нивоу Одбрамбени институт изради око 250,000 LSK пакета за различите језике. Неки језички пакети су доступни на порталу <https://jlu.wbtrain.com/SUMTOTAL/JLU2.0/CATALOG/SELF-PACED%20TRAINING/alpha.asp?RootNodeID=18&NodeID=23051>

30 По подацима из 2011. године, у само 10 савезних држава учење страних језика је услов за завршетак средње школе. (http://www.ncssfl.org/reports2/state_question_matrix.php)

31 Удружење за савремене језике „The Modern Language Association“ је 2006. године објавило да само 8.6% студената виших школа учи стране језике а да су само 3% од тог броја студенти кинеског језика и 1.5% арапског језика. Похађање осталих критично важних језика је на још нижем нивоу.

32 Амерички савјет за учење страних језика је навео предности учења страних језика у извештају доступном на <http://www.actfl.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=4524>

33 <http://exchanges.state.gov/youth/programs/nsli.html> и <http://www2.ed.gov/about/initis/ed/competitiveness/nsli/nsli-preliminary-results.pdf>

34 Више о једном сличном програму на http://www.aascu.org/grcinfo/et/IFLE_Opportunities040212.pdf

35 Обраћање државног секретара за образовање о приоритетима у учењу језика <http://www.ed.gov/news/speeches/education-and-language-gap-secretary-arne-duncans-remarks-foreign-language-summit>

Једна од новијих иницијатива је „Иницијатива о улози језика у националној безбедности“ („National Security Language Initiative“) из 2006. године која објединује активности различитих државних тела на промоцији учења страних језика међу ученицима средњих школа, студентима академских установа и наставницима страних језика³⁶. Највећи међу овим програмима су „The Language Flagship Program“³⁷ којим се даје подршка универзитетима на развоју програма подучавања суштински важних језик као и програм оснивања „Националне језичке службе“ („National Language Service Corps“) која се састоји од око 1 000 волонтера са језичким знањима у језицима који су „круцијални за безбедност и добробит нације“³⁸. До августа 2010. године, 1 415 волонтера-лингвиста пријавило се у ову службу.

Треба поменути да тренутно постоји неколико готово паралелних и по намени сличних програма учења језика и културе те да постоји опасност да различити критеријуми и преклапање поједних програма умање укупне ефекте програма учења језика³⁹. Истовремено значај учења страних језика постаје круцијално питање и за даљи економски развој САД. „Национални комитет за економски развој“ у извештају из 2006. године под насловом „Образовање за глобално вођство: значај међународних студија и учења страних језика за економску и националну безбедност“⁴⁰ истиче да образовани Американци морају познавати бар још један страни језик уз познавање других култура и разумевање међународних димензија питања суштински важних за животе Американаца.

Досадашњи резултати ових програма нису у складу са уложеним финансијским и материјалним ресурсима уложеним у унапређење језичких знања. Језик у одбрамбеној политици САД је током историје променио улогу примарно преводилачког средства у улогу средства за интеркултуралну комуникацију и разумевање противника те средства које омогућава интероперабилност у мултинационалним операцијама и операцијама у срединама у којима америчке оружане снаге биле присутне до последње деценије 20-ог века (Балкан, Блиски Исток и афрички континент). Ниво лингвистичке експертизе који би одговарао оперативним потребама тренутног ангажовања војних снага још увек није достигнут. Капацитет за самоодрживост језичког знања и компетенција код припадника оружаних снага још увек није довољан и број војника-лингвиста није у сразмери са потребама на терену. Тако је и председник Обама у неколико прилика истакао улог језика у очувању војних потенцијала у 21. веку⁴¹. Оружане снаге САД још увек у знатној мери зависе од ангажмана екстерних лингвиста-цивила и немају

36 У ове пројекте спадају програм STARTALK, затим финансијски грантови за иновативне програме учења страних језика.

37 <http://www.thelanguageflagship.org/index.html>

38 <http://www.nlscorps.org>

39 Тако је Ваздухопловство покренуло 2006. године посебан Центар за проучавање језика и култура који има улогу да израђује и проводи програме учења језика, културе и регионалних специфичности за припаднике Ваздухопловства. Више на culture.af.mil.

40 <https://www.actfl.org/sites/default/files/pdfs/public/Finalreport.pdf>

41 “So even as we modernize our conventional forces, we’re investing in the capabilities that will reorient our force to the future...And across the force, we’re investing in new skills and specialties, because in the 21st century, military strength will be measured not only by the weapons our troops carry, but by the languages they speak and the cultures that they understand.”- Председник САД Барак Обама (17. август, 2009)

довољно војника-лингвиста који би задовољили потребе на терену (нарочито у Ираку и Авганистану)⁴². Управо зато се велика пажња придаје и технолошким решењима која требају премостити тренутни језички јаз у војним операцијама. Резултати језичке обуке и наставних програма нису произвеље капацитет и нивое знања који би задовољили првенствено потребе ангажовања трупа у Ираку и Афганистану тако да су током 2011. и 2012. године настављени пројекти који би требали обезбедити универзалне уређаје за говорну комуникацију и аутоматизовано превођење⁴³.

Литература

- American Council on Education. (2002). *Beyond September 11: A Comprehensive National Policy on International Education.*
- Army Foreign Language Program.* Headquarters, Department of the Army. Washington, DC, 31 August 2009.
- Axelrod, J. (1945). The Navy Language School and College Foreign-Language Departments: Personnel and Organization. *The Modern Language Journal*, Vol. 29, No.2 (Feb. 1945) pp. 127-132.
- „Beyond the Defense Language Transformation Map: Bearing the burden for today's educational shortcomings.” Hearing before the Subcommittee on oversight and investigations of the Committee on Armed Services, House of Representatives, 111th Congress, 2nd session, June 29 2010.
- Brecht,R.D.(2001). National Language Needs and Capacities:A Recommendation for Action. *International Education in the New Global Era—Proceedings of a National Policy Conference.*
- Cowan, J.M. (1991). American Linguistics in Peace and War. In Koerner (ed.) *First Person Singular II Autobiographies by North American Scholars in the Language Sciences* , John Benjamins Publishing Company, p. 69-92.
- Cross, E. (1944). Language Study and the Armed Forces. In *The Modern Language Journal*, Vol.28, Issue 3, p 292-295.
- Davis, J. (2006). Our Achilles' Heel: Language Skills. In *Military Intelligence* Volume 32 Number 2, April - June 2006, p. 34-37.
- Defense Language Transformation Roadmap* (2005), очитано 9. јуна 2012
<http://www.defense.gov/news/Mar2005/d20050330roadmap.pdf>
- Department of Defense, Directive Number 5160.41E “Defense Language Program (DLP)”. October 21, 2005.
- Ellis, D. (2005). Integrating Language and Culture. United States Army, 2005, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas.
- Jackson, F.H. & Kaplan, M.A. (2003). *Theory and practice in government language teaching. Interagency Language Roundtable.* www.govtilr.org/Publications/TESOL03ReadingFull.htm
- Jackson, F. (2009). Building the Foreign Language Capacity We Need: Toward a Comprehensive Strategy for a National Language Framework, National Foreign Language Center, University of Maryland.
- Linton, A. (2006). Language Politics and Policy in the United States: Implications for the Immigration Debate. The Center for Comparative Immigration Studies, University of California,

42 Познати документарни филм „Lost in Translation-Afghanistan“ из јуна 2008. године ефектно показује сваки јаз у комуникацији у операцијама у Афганистану. <http://www.guardian.co.uk/world/video/2008/jun/11/afghanistan.johnmcchugh>

43 Тренутно се ради на неколико вишемилионских пројеката као што су BOLT (Boundless Operational Language Translation), RATS (Robust Automatic Translation of Speech), MADCAT (Mobile Army Document Translator) и пројекат TransTac.

San Diego.

McGinn,G.H.(2008).Statement on Language and Cultural Awareness Capabilities in the Military, made to the Committee on House Armed Services Subcommittee on Oversight And Investigations,September10,2008. http://armedservices.house.gov/pdfs/O1091008/McGinn_Testimony091008.pdf

McNaughton, J. (2006). Nisei Linguists Japanese Americans in the Military intelligence service during World War II. Department of the Army, Washington, D.C.

Meadows, William C.(2002). *The Comanche code talkers of World War II*. University of Texas Press.

Modern Language Association: MLA Ad Hoc Committee on Foreign Languages.(2007).

Foreign languages and higher education: New structures for a changed world. Modern Language Association: [www.mla.org](http://www(mla.org).

Moulton, W. (1960).Linguistics and Language Teaching in the United States,1940-1960. Offprint from Trends in European and American Linguistics.

<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED038879.pdf>

,„National Defense Education Act.” . Очитано 10. јуна 2012: <http://federaleducationpolicy.wordpress.com/2011/06/03/national-defense-education-act-of-1958-2/>

Nakamura, K (2013). Military Intelligence Service Language School. *Densho Encyclopedia*,. Очитано 14 маја 2014. <http://encyclopedia.densho.org/Military%20Intelligence%20Service%20Language%20School>

Porter, C.(2002). *Asymmetrical Warfare, Transformation, and Foreign Language Capability* Defense Language Institute (DLI), Foreign Language Center,2002.

Potowski, K. (2010). *Language Diversity in the USA*,University of Illinois, Cambridge University Press.

Spolsky, B . (1994). *Behind the ATSP myth*. Plenary address at the American Association for Applied Linguistics Conference, Baltimore. <https://journals.lib.byu.edu/spc/index.php/DLL/article/download/31419/29877>

Spolsky, B.(2011). Does the United States Need a Language Policy? Center for Applied Linguistics Digest, March 2011.Washington DC. http://www.cal.org/resources/digest/digest_pdfs/does-the-us-needs-a-language-policy.pdf

Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge University Press, Cambridge.

Stratton, J. (2005). Building Operational Language Expertise in DOD Officers. United States Marine Corps, School of Advanced Warfighting, Marine Corps University.

Sunds, B.(2006). Selecting Foreign Languages for United States Army Special Operations Forces. Faculty of the US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas.

Tiersma, P (2012). *Language Policy in the United States*. *Oxford Handbook on Language and Law*,Oxford University Press.

United States Military Academy Academic Program: Curriculum and Course Descriptions. 2011. Retrieved June 10 from <http://www.dean.usma.edu/sebpublic/curriccat/static/index.htm>.

Velleman, B. (2008). The “Scientific Linguist” Goes to War. The United States AST Program in Foreign Languages. In *Historiographica Linguistica, XXX: 3*, John Benjamins Publishing Company p.385 -416.

Watzke, J. (2003). Lasting Change in Foreign Language Education: A Historical Case for Change in National Policy, Contemporary Language Education, Praeger publishing.

Aleksandar Stojkanović

**LANGUAGE IS YOUR AMMUNITION:
LANGUAGE IN DEFENCE POLICY OF USA**

Summary: The work gives overview of the approach to foreign language learning in defence sector of USA and analyses the defence policies in the light of culturocentric approach to military linguistic training in USA armed forces. The historical development of the current military linguistic training programs reflected the wider approach to foreign languages learning in American society and its attitude towards multilingualism. The effects of Cold War and recent War on terror influenced the changes in approaches in language and culture learning for military purposes primarily with development and adoption of strategic documents such as the Defense Language Roadmap and a series of similar documents of the armed forces branches. The significant effort invested in specialized military language programmes and schools (such as the „Defense Language Institute Foreign Language Center“) has not fully met the growing needs for linguistic competences in armed forces and despite significant number of programs and considerable amount of resources invested the defence sector still relies on private service providers and advanced technological solutions to satisfy the needs in the field operations. Another positive aspect has been a change in the approach to foreign languages studying visible in some of the academic and scientific programs which resulted from the growing diplomatic and military needs.

Key words: language in defence policy, language policy, Defense Language Institute, Defense Language Program

ПРИМЕЊЕНА ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTIQUE APPLIQUÉE

Издавач:

Друштво за примењену лингвистику Србије, Нови Сад, др Зорана Ђинђића 2

Тел/факс: +381 21 458688, електронска пошта: yala_jdpl@unsff.ns.ac.rs

Edit. resp:

Association de linguistique appliquée de Serbie, Novi sad, Dr Zorana Đindjića 2

Tél/fax: +381 21 458688, E-mail: yala_jdpl@unsff.ns.ac.rs

Главни и одговорни уредник:

Весна Половина

Rédactuer publiée:

Vesna Polovina

Излази једном годишње у тиражу од 300 примерака.

Périodique publiée une fois par an à 300 exemplaires.

2000, књ. 1

2000, vol. 1

Штампа:

Белпак, Београд, - 24 цм

Imprimerie:

Belpak, Beograd, - 24 cm

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81'33

ПРИМЕЊЕНА лингвистика = Linguistique
appliquée / главни и одговорни уредник Весна
Половина. - 2000, бр. 1- . - Нови Сад :

Друштво за примењену лингвистику Србије,
2000- (Београд : Белпак). - 24 см

Годишње. - Текст на срп. и енгл. језику.

ISSN 1451-7124 = Примењена лингвистика

COBISS.SR-ID 110835980

